MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
INFORMATIKOS IR STATISTIKOS KATEDRA

NERINGOS VEGYTĖS
(VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ
ELEKTRONINĖS VALDŽIOS ADMINISTRAVIMO SPECIALIZACIJA)

ELEKTRONINIS DALYVAVIMAS IR LIETUVOS ATSTOVAUJAMOJI VALDŽIA

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas –
Prof. Rimantas Petrauskas;

Konsultantė –
Lektorė Eglė Malinauskienė.

Vilnius, 2007

Turinys

ELEKTRONINIS DALYVAVIMAS IR LIETUVOS ATSTOVAUJAMOJI VALDŽIA 1
ĮVADAS 3
1. Demokratija, e. dalyvavimas ir valdymo kaita 10
1.1 Teorinė demokratijos modelių ir e. dalyvavimo apžvalga 10
1.1.1 Demokratijos modeliai 10
1.1.2 Elektroninis dalyvavimas 15
1.2 E. dalyvavimas ir demokratija 16
1.2.1 E. dalyvavimas ir vertybinis demokratijos aspektas 16
1.2.2 E. dalyvavimo priemonės 18
1.2.3 E. dalyvavimo santykis su atskirais demokratijos modeliais 28
1.3 E. dalyvavimo galimybės stiprinant šiuolaikinę demokratiją 33
2. Užsienio šalių tyrimai: e. dalyvavimo priemonės ir atstovaujamoji valdžia 36
3. E. dalyvavimo priemonių paplitimas Lietuvos politikų tarpe 43
3.1 Tyrimo pristatymas 43
3.2 Tyrimo rezultatai: Lietuva kitų šalių kontekste 48
3.3 Tyrimo rezultatai: Seimo narių ir atstovaujamų politinių partijų interneto svetainių charakteristikos 54
3.4 Tyrimo ribotumas 65
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS 67
SUMMARY 71
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS 72
PRIEDAI 80

ĮVADAS

Sparti žinių visuomenės plėtra bei piliečių ir valdžios atotrūkis, verčia ieškoti tinkamų valdymo formų. Elektroninis dalyvavimas (e. dalyvavimas) atveria naujas galimybes kaip būdas užtikrinti efektyvų piliečių dalyvavimą sprendimų procesuose, panaudojant informacines technologijas (IT). Teigiama, kad jis leis įgyvendinti *tiesioginę* demokratiją[1]. Bet verta nepamiršti, kad Vakarų demokratinėse šalyse šiuolaikinė *atstovaujamoji* demokratija įsigalėjo ne per vieną šimtmetį. Išnaudojant informacinėje visuomenėje atsiveriančias galimybes, reikėtų ieškoti naujų būdų įgyvendinti tikrajai demokratijai, kuri veikia pagal principą „piliečių valdžia, o ne valdžia piliečiams“ (tikrosios demokratijos informacinėje visuomenėje turinys diskutuojamas šiame darbe). Galbūt piliečių įsitraukimui į sprendimų priėmimą tiktų mišrus modelis, e. dalyvavimui tampant pagrindiniu principu? Šiuo darbu nesiekiama pasiūlyti vieno konkretaus modelio, atsižvelgiant į Europos Tarybos nuomonę, jog nesama „vieno idealaus demokratijos tipo, kurį turėtų priimti visos Europos šalys“ [2], ir Europos Tarybos Generalinio Sekretoriaus pavaduotojos M.de Boer-Buquicchio mintį, jog „demokratija niekuomet nebus tobula dėl netobulos, prieštaringos ir nuolat besikeičiančios aplinkos“[3]). O galbūt piliečių atstovai nacionalinio lygmens atstovaujamoje valdžioje – Parlamente, bei politinės partijos, siekiančios valdžios e. dalyvavimą išvis ignoruoja ar išnaudoja jo galimybes tik politinėje kovoje dėl valdžios, išlaikydamos pačios sistemos *status quo*? Tokius klausimus kelti verčia keletas praktinių pastebėjimų:

- politiniame diskurse (politikų kalbose, vyriausybių programose, institucijų deklaracijose (nacionaliniu, ES ir globaliu lygiu)) vyrauja demokratijos deficito, piliečių – valdžios susvetimėjimo, didesnių piliečių reikalavimų valdžiai temos, bet kiek jos yra nusiteikimas veikti, o kiek - tik žodžiai? Tyrimai D.Britanijoje ir Austrijoje atskleidė, jog vietos atstovaujamosios valdžios nariai D.Britanijoje demokratiją suvokia kaip piliečių atstovavimą per formalius institutus (rinkimų bei atskaitomybės mechanizmą), ir tiesioginio piliečių įtraukimo nelaiko būdu demokratijai stiprinti [4]. Tuo tarpu vietos bei nacionalinės valdžios atstovai Austrijoje e. dalyvavimo plėtrą ir bet kokią patariamosios demokratijos iniciatyvą laiko realiu pavojumi sau asmeniškai ir atstovaujamajai demokratijai apskritai [5].

---

[1] Norris P. Deepening democracy via e-governance. Harvard University, 2004. P.7. http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/ACROBAT/e-governance. pdf ; Prisijungimo data: 2007–04–21.

[2] Green paper to the Council of Europe. „The future of democracy in Europe – trends, analyses and reforms”// Belgium: 2004, P.93.

[3] Ibid., P.23.

[4] Pratchett L. Barriers to e-Democracy. Local government experience and responses// Local e-Democracy National Project: UK, 2005. P.25. http://www.e-democracy.gov.uk/downloads/Researchreport.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 05.

[5] Mahrer H., Krimmer R. Towards the enhancement of e-democracy: identifying the notion of the “middleman paradox”// Information Systems Journal, 2005, Vol. 15 (1). P. 38. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007-02-15.

- Iniciatyvos „iš viršaus į apačią“ daugiausiai susiję su viešojo administravimo reforma ir valdžios paslaugų tobulinimu (pavyzdžiui, viešųjų paslaugų perkėlimu į elektroninę erdvę). Demokratijos gilinimas e. dalyvavimo kontekste apsiriboja piliečių informuotumo gerinimu.
- Greta elektroninių paslaugų, vystomi elektroninių rinkimų (e. rinkimų) projektai, kurie atspindi nuoseklią valdymo sistemos kaitą (balsavimo mechanizmas bus reikalingas bet kokioje demokratijoje).

Gilintis į šią sritį autorę skatina ir teorinės diskusijos. Atstovaujamosios, pliuralistinės bei dalyvaujamosios demokratijos šalininkai iš savo pozicijų vertina IT nešamą naudą[6]. Verta pažvelgti, koks gali būti e. dalyvavimo poveikis šiuolaikinėms demokratinėms valstybėms, kuriose pasireiškia ne vieno demokratijos modelio aspektai. Įdomu ir tai, kaip paveikiama atstovaujamoji valdžia, ją suprantant ne tik kaip vieningą instituciją (Parlamentą), bet ir kaip iš daugelio politinių partijų ir atskirų politikų, atstovaujančių pačias įvairiausias nuomones, sudarytą valdžios organą.

Temos aktualumas. Nors ES lygiu kuriamas „tinkamas valdymas“ demokratijos deficitui mažinti[7], išnaudojant IT ir keičiant valdymo principus, Lietuvos politiniame lygmenyje demokratijos klausimas menkai diskutuojamas, „elektroninė valdžia“(e.valdžia) siejama su viešojo sektoriaus reforma. Žinoma, Lietuvos Seimo veikloje IT taikomos sėkmingai[8]. Visiškai nekalbama apie politinių partijų vaidmenį e. dalyvavimui plėtoti, todėl šis darbas galėtų nors šiek tiek atskleisti esamą situaciją. Iš kitos pusės, demokratijai gilinti svarbu pasirinkti tinkamas e. dalyvavimo priemones. Pirma, dėl laiko, ir įgūdžių stokos net piliečių įtraukimą į sprendimų priėmimą palaikantys politikai gali atsisakyti vartoti IT[9]. Antra, ir piliečiai gali žinoti, kad įsitraukus jų balsas bus išklausytas, bet sudėtingi technologiniai sprendimai gali juos atgrasyti. Pasak P.Schmitter, piliečių norą dalyvauti politikoje gali pakelti naujoviškumas suderintas su pragmatiškumu[10]. Todėl šiame darbe bus pristatomos tuo išsiskiriančios e. dalyvavimo priemonės, reikšmingos demokratijai.

Temos naujumas. Visų pirma, darbas pasižymi t*arpdisciplinišku*mu: politikos mokslų objektas – atstovaujamoji valdžia, politinės partijos ir demokratija – analizuojami e. dalyvavimo

---

[6] Pavyzdžiui, Norris P. Deepening democracy via e-governance… // ibid., P. 4-8.

[7] EK svetainė, skirta EK baltajai knygai „Europos valdymas“(2001): http://ec.europa.eu/governance/governance_eu/index_en.htm ; Prisijungimo data: 2007–03-06.

[8] Leonavičienė B. e-Parliament for citizens: current services. ECPRD – ICT seminar. Vilnius, 2006 october 5-6. Taip pat planuojamas įgyvendinti projektas „e-Seimas- elektroninės demokratijos priemonių plėtojimas Lietuvos Respublikos Seime“ ateinančiame 2007-2013 m. ES finansinės paramos Lietuvai periode. LR Seimo Kanceliarija jau yra gavusi paramą iš ES struktūrinių fondų galimybių studijai pasirengti (Laura Miškinytė, LR Seimo Struktūrinių fondų administravimo skyriaus vyr,specialistė, e.laiškas, 2007-01-16)

[9] Pratchett L. Barriers to e-Democracy… // ibid., P.27-29.

[10] Schmitter P, Democratic reforms – Que faire ? Ou faire ?// Reflections on the future of democracy in Europe. Council of Europe, 2006. P.14.

kontekste. Šias dvi sritis verta susieti. Šiuo metu e*lektroninio valdymo (e.valdymo) studijose* daugiausiai nagrinėjamos dvi kryptys:

i) valdžios – piliečių (angl. *G2C*) ir valdžios – verslo (angl. *G2B)* santykio pokytis per e.valdžios sprendimus „iš viršaus į apačią“. Pagrindiniai klausimai: e. paslaugos ir „vieno langelio principas“, skaitmeninė įtrauktis, viešojo administravimo reforma;

ii) elektroninės demokratijos sprendimai („iš viršaus į apačią“) pilietinės visuomenės įtraukimui į valdymą (pilietinę visuomenę suprantant kaip visas organizacijas ir judėjimus, siekiančius ne valdžios, bet paveikti valdžią savo interesų labui) ir pačios pilietinės visuomenės iniciatyvos („iš apačios į viršų“).

Tačiau politinės partijos ir parlamentuose esantys piliečių atstovai paliekami nuošalyje, nors jų, kaip esminio atstovaujamosios demokratijos atributo, e. dalyvavimo iniciatyvų analizė gali atskleisti piliečių atstovų suinteresuotumą stiprinti demokratiją. Be to, reikėtų nušviesti situaciją Lietuvoje kitų šalių atžvilgiu (kol kas buvo atlikti LR Seimo internetinės svetainės tyrimai greta kitų valdžios institucijų arba kitų šalių Parlamentų svetainių[11]). Pasirinkto „trečiosios šalies svetainių tyrimo“ privalumas lyginant su apklausomis ar giluminiais interviu – bus įvertinti realūs politikų veiksmai, o ne jų požiūris į e. dalyvavimo bei demokratijos plėtrą.

E. dalyvavimo priemonės: autorė kelia sau uždavinį pristatyti įprastas (tokias, kaip e. paštas) ir naujesnes (tokias, kaip „nuovokus balsavimas“, angl. *smart voting*, ar geografiškai personalizuotas sistemas, angl. *geographical personalization*) e. dalyvavimo priemones, įvertinant jų potencialą stiprinti demokratiją.

Darbo pradžioje daroma prielaida: Piliečių atstovams ir politinėms partijoms e. dalyvavimas visų pirma yra būdas pritaikyti valdymą žinių visuomenės sąlygoms *Atstovaujamosios* demokratijos rėmuose.

Tikrinant šias prielaidas bus *siekiama darbo tikslo*: nustatyti kaip e. dalyvavimas galėtų *SUSTIPRINTI DEMOKRATIJĄ*, ir kaip realiai valdžioje esantys (ir jos siekiantys) piliečių atstovai išnaudoja e. dalyvavimo galimybes.

Uždaviniai

1. Apibrėžti vertybinį ir procesinį demokratijos aspektus bei pristatyti pagrindinius demokratijos modelius;
2. Aptarti e. dalyvavimo lygmenis bei priemones;
3. Įvertinti e. dalyvavimo santykį su vertybiniu ir procesiniu demokratijos aspektais, taip tikrinant pirmąją prielaidą;

[11]Pavyzdžiui, Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. E-Democratizing the parliaments and parties of Europe. European University Institute, Florence; University of Geneva, 2003; bei 2006 m. Kraučiūnaitės magistro darbas EVA programoje.

4. Empirinio tyrimo pagalba nustatyti, kaip ir kokias e. dalyvavimo priemones taiko piliečių atstovai Lietuvoje, ir kiek artėjama prie tikrosios demokratijos. (lyginant su Australija, D.Britanija bei Suomija), taip tikrinant antrąją prielaidą.
5. Remiantis teorinės bei empirinės analizės rezultatais įvertinti e. dalyvavimo perspektyvas šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse, visų pirma, Lietuvoje.

Darbo objektas – e. dalyvavimas; *dalykas* - e. dalyvavimo įtaka piliečių atstovams valdžioje ir jo galimybės tikrajai demokratijai kurti.

Pagrindiniai tyrimo metodai :

Teoriniai:

Teorinės analizės – atskiriems demokratijos modeliams bei atributams (politinėms partijoms, valdžių atskyrimui, piliečių dalyvavimui) nagrinėti;

Riboto šalių skaičiaus lyginimo: bendresnėms išvadoms apie piliečių atstovų ir politinių partijų e. dalyvavimo praktiką bei įtakojančius veiksnius daryti lyginama situacija Australijoje, D.Britanijoje, Lietuvoje bei Suomijoje.

Empiriniai:

Aprašomasis: e. dalyvavimo priemonėms pristatyti;

Dokumentų analizės: LR, ES, kitų šalių teisės aktams, politinių partijų programoms, statistinių tyrimų ataskaitoms, akademinėms studijoms analizuoti;

Kiekybinės (internetinių svetainių bei e. dalyvavimo priemonių paplitimui nustatyti) ir *kokybinės* (e. dalyvavimo priemonių ir pasiekiamam lygmeniui įvertinti) *analizės*. Numatytas JTO siūlomas *„trečiosios šalies“ internetinių svetainių tyrimas*: LR Seimo narių bei LR Seime atstovaujamų politinių partijų internetinių svetainių analizė.

Statistinės empirinio tyrimo duomenų analizės (duomenys apdorojami MS Excell ir SPSS pagalba);

Darbo struktūra – pirmoji darbo dalis bus skiriama demokratijos (vertybėms, procesams bei veikėjams) bei e. dalyvavimo koncepcijai. Taip pat diskutuojamas e. dalyvavimo santykis su dviem demokratijos aspektais: vertybiniu ir procesiniu; pristatomos e. dalyvavimo priemonės. Antrojoje dalyje įvertinamas politinių partijų bei piliečių atstovų įstatymų leidybos institucijose iniciatyvų vaidmuo stiprinant demokratiją bei aptariami tyrimai šioje srityje. Trečiojoje dalyje iš pradžių pagrindžiamas darbui pasirinktas empirinis tyrimas, pristatoma metodologija, tiriamieji bei rezultatai. Pagrindinis dėmesys čia skiriamas situacijos Lietuvoje analizei bei lyginimui su situacija e. dalyvavimo srityje pažengusiose šalyse (Australija, D.Britanija bei Suomija). Darbo pabaigoje pateikiamos išvados bei rekomendacijos Lietuvai.

Pirminės darbo išvados:

Tikėtina, jog *teorinė analizė* parodys, kad artimiausioje perspektyvoje e. dalyvavimo potencialas demokratijai stiprinti geriausiai būtų išnaudojamas derinant atstovaujamosios bei dalyvaujamosios demokratijos modelių aspektus.

Numatyta, jog *empirinis Lietuvos tyrimas ir lyginamoji analizė atskleis,* kokiu tempu judama link to Europoje ir Lietuvoje, o e. dalyvavimo priemonių sąrašas pasufleruos, kaip galima kurti tikrąją demokratiją.

Pagrindinės sąvokos:

Demokratija – "žmonių valdžia", (gr. "*demos",* "žmonės" ir "*kratos",* "valdyti") – valdžios forma, paprastai vartojama politinio valdymo kontekste, bet demokratiniai principai taikomi ir grupėse bei organizacijose[12].

Šiuolaikinė atstovaujamoji demokratija – valdymo sistema, kurioje tautos suverenitetas įgyvendinamas per reguliariai vykstančius visuotinius, lygius, laisvus ir sąžiningus rinkimus ir remiamasi valdžių padalijimo ir įstatymo viršenybės principais. Rinkimų mechanizmu piliečių atstovams suteikiamas mandatas valdyti ir atsiskaityti už savo veiksmus, užtikrinant piliečių teisę juos pakeisti kituose rinkimuose[13].

Atstovaujamoji valdžia - rinkimais mandatus gavusių piliečių atstovų valdžia. Nacionaliniu lygiu atstovaujamosios valdžios įstatymų leidybos organas yra Parlamentas. Vietos lygiu atstovaujamajai valdžiai priskiriamos savivaldos institucijos. Šiame darbe terminas „atstovaujamoji valdžia" bus vartojamas kalbant apie Parlamentus (Lietuvos valstybingumo raidoje šios sąvokos atitikmeniu tapo „Seimas"[14]).

Dalyvaujamoji demokratija (angl. *Participatory*), tiesioginė (angl. *Direct*)[15] arba patariamoji (angl. *Deliberative democracy* [16]) – kai principas „piliečių valdžia" įgyvendinamas ne tik periodiniuose rinkimuose, bet ir suteikiant galimybes tiesiogiai dalyvauti sprendimų priėmime. Konsultacijos ir sąmoningos diskusijos su piliečiais papildo demokratiškai išrinktą valdžią[17] arba visiškai ją pakeičia (D.Held tokia tiesiogine demokratija net pavadina socializmą[18]).

Tikroji demokratija – piliečių valdžia, o ne valdžia piliečiams. Tai principas, kuriuo turėtų remtis tikroji demokratija. Jo turinys bus diskutuojamas šiame darbe.

---

[12] http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy ; Prisijungimo data: 2007-05-10.

[13] Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 140; Mesonis G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika// Pumputis A., Paksas A., Vaišvila A. ir kt. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: LTU, 2003.

[14] http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3804&p_k=1 ; Prisijungimo data: 2007 -09 – 12.

[15] Norris P. Deepening democracy via e-governance… // ibid., P. 7.

[16] Carter A.Direct action and democracy today. UK, 2005, P. 186.

[17] Held D. Demokratijos modeliai. Ten pat, P.311; Norris P. Deepening democracy via e-governance…// ibid., P.7.

[18] Held D. Demokratijos modeliai. Ten pat, P.177.

E. dalyvavimas – būdas užtikrinti efektyvų piliečių dalyvavimą sprendimų procesuose, panaudojant informacines technologijas (tiek vienas, tiek derinant su tradicinėmis priemonėmis). Tai pasiekiama esant e. dalyvavimo pasiūlai ir paklausai, t.y. esant

- valdžios iniciatyvai **trimis lygmenimis**: suteikiant kuo daugiau informacijos ir prieigą prie jos (e.informavimas); konsultuojantis su piliečiais ir skatinant dalyvavimą diskusijose (e.konsultacijos); aktyviai įtraukiant piliečius ir užtikrinant, kad jų nuomonė įtakos galutinį sprendimą (e. dialogas)[19];
- piliečių suinteresuotumui dalyvauti[20].

E. dalyvavimo priemonės – instrumentai, įtraukiantys piliečius į sprendimų procesus, nuo specifikuotų paieškos mechanizmų ar DUK (dažniausiai užduodamų klausimų) darbotvarkės nustatymo etape iki metinių ataskaitų pateikimo internete ir e. peticijų sprendimų įgyvendinimo monitoringo metu[21].

Informacinės ir komunikacinės technologijos (IT) – procesai, kurių metu kompiuteriniais įrenginiais renkama, saugoma, analizuojama, pertvarkoma, siunčiama ir pateikiama vartotojams įvairi informacija, pagrindinį dėmesį skiriant ne duomenų prasmei, o patiems tvarkymo veiksmams bei technologijai[22].

Internetinė svetainė (angl., *website*) – Rinkinys tinklapių, kuriuos sieja bendra tematika, priklausomybė vienai įstaigai ar kitokie bendri dalykai.[23] Šiame darbe *internetine svetaine* apibendrintai bus vadinami tinklalapiai/tinklaraščiai/internetinės svetainės.

„Iš viršaus į apačią“ (angl. *top – down)* – šiame darbe - iniciatyvos, kylančios iš valdžios.

„Iš apačios į viršų“ *(*angl. *bottom – top)* – šiame darbe - iniciatyvos, kylančios iš piliečių.

Politinė partija - politinis piliečių junginys, siekiantis tenkinti savo narių politinius interesus, padėti išreikšti šalies piliečių politinę valią, siekti dalyvauti įgyvendinant valstybės valdžią ir savivaldos teisę[24].

Portalas (angl. *portal)* - svetainė, teikianti lankytojui įvairią internetui būdingą informaciją ir paslaugas, kad jis galėtų laikyti savo lankymosi internete pradiniu tašku,

---

[19] OECD Policy brief. Engaging Citizens Online for better policy making. OECD: 2003. P.4. http://www.oecd.org/dataoecd/62/23/2501856.pdf ; Prisijungimo data: 2007-04-20.

[20] Global UN E-readiness report 2005: from e-government to e-inclusion// United Nations: 2005, P.19. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan021888.pdf ; Prisijungimo data: 2007-04-03.

[21] OECD Policy brief. Engaging Citizens Online for better policy making. Ibid., P.4.

[22] Vidžiūnas A ir kt. Informacinių technologijų taikymas. Kaunas, 1999. cit pagal: Petrauskas R. Informacinių technologijų taikymas viešajame administravime. Vilnius, LTU, 2001. P. 6.

[23] http://www.likit.lt/term/z2odynas.html?word=svetaine2 ; Prisijungimo data: 2007-08-15.

[24] Remtasi LR Politinių partijų įstatymo 2 str. “Politinė partija yra savo pavadinimą turintis, pagal šį Įstatymą įsteigtas viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas – tenkinti savo narių politinius interesus, padėti išreikšti Lietuvos Respublikos piliečių politinę valią, siekti dalyvauti įgyvendinant valstybės valdžią ir savivaldos teisę.” Lietuvos Respublikos Politinių partijų įstatymas // Nr. IX-2072, 2004-03-23, Žin., 2004, Nr. 54-1831.

atveriančiu vartus į internetą. Portale būna daug nuorodų į kitas svetaines, gali būti ir paieškos sistema. Portalų pavyzdžiai: http://www.delfi.lt .[25]

Tinklalapis (angl. *webpage)* - hipertekstu parašytas žiniatinklio dokumentas. Jam rašyti vartojama HTML kalba arba jos modifikacijos. [26]Kitaip vadinamas internetiniu puslapiu.

Tinklaraštis (angl. *blog*) – interneto svetainėje publikuojamų straipsnių (įspūdžių, naujienų, įvykių, pamąstymų ir kt.) rinkinys. Straipsniai paprastai publikuojami atbuline chronologine tvarka. Kai kurios svetainės turi interaktyvių tinklaraščių: lankytojams leidžiama rašyti savo komentarus – pildyti tinklaraštį, komentuoti tinklaraščiuose esančius straipsnius.[27] Dažnai politikai jį naudoja kaip dienoraščio formą, padedančią pritraukti rinkėjus.

[25] http://www.likit.lt/term/z2odynas.html?word=portalas ; Prisijungimo data: 2007-08-15.
[26] http://www.likit.lt/term/z2odynas.html?word=tinklalapis ; Prisijungimo data: 2007-08-15.
[27] http://www.likit.lt/term/z2odynas.html?word=tinklaras2tis ; Prisijungimo data: 2007-08-15.

1. Demokratija, e. dalyvavimas ir valdymo kaita

1.1 Teorinė demokratijos modelių ir e. dalyvavimo apžvalga

1.1.1 Demokratijos modeliai

Demokratija yra visuomenės valdymo forma, kurioje puoselėjamos tam tikros *vertybės*: politinės ir pilietinės teisės bei laisvės, o pirmiausia – žodžio, saviraiškos, būrimosi, balsavimo, tikėjimo. Įstatymo viršenybė (konstitucionalizmas) čia garantuoja, kad žmonės bus apsaugoti nuo savavališko traktavimo ir bus lygūs prieš įstatymus[28]. Pagrindinės teisės ir laisvės stipriau ar silpniau pabrėžiamos visuose demokratijos modeliuose. Tik žvelgiant istoriškai, piliečiai tikisi vis daugiau ir aukštesnės kokybės demokratinių vertybių, kurios pasiekiamos keičiant procesus ir vaidmenis: pavyzdžiui, XVIII amžiuje kyla liberalios atstovaujamosios demokratijos idėjos, XXI amžiaus informacinėje visuomenėje piliečių nebetenkina politiniai sprendimai, priimami formaliai juos atstovaujančiose, bet praktiškai nutolusiose institucijose. Demokratijos modelius skiria *empirinis* aspektas (pasak profesorės J.Novagrockienės, jis apima visą politinę praktiką, demokratijos taisyklių ir institutų veikimą[29]). Šiame darbe vietoj „empirinio“ vartojamas terminas „*procesinis“* aspektas, todėl, kad didžiausias dėmesys skiriamas *procesui ir veikėjams:* vienuose modeliuose piliečių dalyvavimas apsiriboja periodišku balsavimu rinkimuose, kituose – įsitraukimu įvairiuose sprendimų priėmimo etapuose. Kuo svarbesnis vaidmuo jiems skiriamas, tuo labiau valdžia tampa „piliečių“, o ne „piliečiams“.

Bendriausia prasme šiame darbe modeliai išskiriami į netiesioginės ir tiesioginės demokratijos, sąmoningai atsisakant dažnai sutinkamos *atstovaujamosios-tiesioginės demokratijos* dichotomijos, nes daugumoje aptariamų modelių sprendimai priimami daugumos principu, tad dalies piliečių norai lieka neatstovaujami arba net nepakankamai išreikšti. Tikrosios demokratijos sąlygomis piliečiai turėtų galėti patys išreikšti savo norus arba palaikyti kuo glaudesnius ryšius su savo atstovais).

Sėkmingai demokratijai būtinas ir vertybinis, ir procesinis aspektai. Šiuo metu demokratiniuose procesuose vis dažniau taikant IT priemones, verta įvertinti,

- kiek jos išlaikytų demokratines vertybes;
- kokius demokratinius procesus pakeistų taip, kad būtų artėjama prie „piliečių valdžios“ idealo.

Toliau bus pristatomi demokratijos modeliai, kuriais remiasi valdymas šiuolaikinėse valstybėse. *Apibendrinama* ir sugrupuojama pagal *procesinį aspektą* (piliečių ir/ar atstovų

[28] Held D. Demokratijos modeliai. Ten pat, P. 122.
[29] Novagrockienė J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: VU leidykla, 2001, P. 108.

vaidmenį politiniuose procesuose*)*. Nuošalyje paliekami utopiniai modeliai, kaip D.Held 1995 metų kosmopolitinė demokratija[30], nes valdymo kaitta IT pagalba – aktualus ir realiai įgyvendinamas dalykas, todėl rūpi praktikoje veikiantys/veikę demokratiniai procesai ir principai ir e. dalyvavimo poveikis jiems. Šio darbo tikslas – *pateikti realų vaizdą,* o ne sukurti idealų „tikrosios demokratijos“ modelį.

Netiesioginė demokratija:

Pagrindus davė XVIIa. anglo J.Locko ir prancūzo Š.L.Montesque‘io suformuluotas valdžių padalijimo principas[31] (nors jo griežtumas ir įgaliojimų paskirstymas tarp valdžių priklauso nuo pasirinkto valdymo modelio: prezidentinio/ parlamentinio/ pusiau prezidentinio/ pusiau parlamentinio). Trys valdžios - įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė - atsveria viena kitą, kad išvengtų despotizmo ir tinkamai gintų žmonių laisves. Netiesioginė **atstovaujamoji** demokratija remiasi ir J.S.Millio liberalizmo filosofija: vyrauja individualizmas, todėl demokratinės valdžios tikslas – apsaugoti žmogaus teises (įskaitant teisę į privačią nuosavybę) ir laisves (įskaitant ekonominę) nuo kitų piliečių ir nuo pačios valdžios savivalės. Vienas iš pagrindinių atstovaujamosios demokratijos atributų yra politinė partija, kurios pagrindinė funkcija – piliečių interesų agregavimas ir atstovavimas, užtikrinant piliečių ryšį su valstybe; politinė mobilizacija. Viena kertinių proceso dalių – visuotinis balsavimas (tiek piliečių periodiniuose rinkimuose, tiek atstovų renkamose institucijose), dėl kurios liberalioji demokratija priešpriešinama tiesioginei, liaudies ir patariamajai demokratijai. Piliečiai balsuoja, o balsuodami jie ne tik apsaugo savo interesus, bet ir vysto savo sugebėjimus bei tampa išprususiais ir atsidavusiais. Politinis atsidavimas „lemtingai svarbus kilniausiai ir harmoningai individo sugebėjimų plėtrai“[32]. Deja, piliečiai lygūs tik balsuodami, o politinė valdžia atiduodama išrinktiems labiausiai išprususiems „intelektualams“.

J.S.Millio **liberalioji atstovaujamoji demokratija** tokia įsigalėjusi teorijoje ir praktikoje, kad dažnai tapatinama su pačia „netiesiogine demokratija“[33]. Tačiau jai galima priskirti daugiau modelių.

„**Skurdžioji“** (angl.*, thin*) **demokratija** reikalauja mažiausiai piliečių aktyvumo, ir apriboja jų dalyvavimą iki minimumo – tik balsavimo rinkimuose. Politiniam elitui suteikiama laisvė priimti politinius sprendimus. J.Astromas piliečių įtraukimą apriboja tik iki balsavimo ir informacijos apie teikiamas viešąsias paslaugas[34]. Skurdžioji demokratija gali būti tapatinama su

[30] Saward M. Democracy (key concepts). UK: Polity, 2003. P.128.
[31] Mesonis G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika// ten pat, P.112-114.
[32] Held D. Demokratijos modeliai. Ten pat, P. 141.
[33] Saward M. Democracy (key concepts. Ibid., 148-1505.
[34] Astrom J. Should democracy online be quick, strong or thin?// Communication of the ACM, January 20014, Vol. 44, No.1. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 02 13.

„Saugomąja“[35], kurioje nuo elito savivalės piliečius apsaugo periodiški rinkimai bei konstitucionalizmas (Įstatymo viršenybė). Jį įkūnija politinės ir pilietinės teisės bei laisvės, o pirmiausia – žodžio, raiškos, būrimosi, balsavimo, tikėjimo ir kitos. Įstatymų viršenybė garantuoja, kad žmonės bus apsaugoti nuo savavališko traktavimo ir bus lygūs prieš įstatymus[36].

„Skurdžiajai“ demokratijai artimas ir **utilitarinis Benthamo modelis**[37]. Tai parlamentinė demokratija, besiremianti daugumos sprendimo principu. Valdžios tikslas - maksimizuoti bendrą visuomenės naudą. Vertinamas *ex post* viešumas: svarbu, kad piliečiai galėtų kontroliuoti vyriausybių veiksmus. Informacija apie priimtus sprendimus leidžia jiems pasirinkti kituose rinkimuose, atsižvelgiant į atstovų sprendimų racionalumą. Neinformuoti piliečiai – abejingi piliečiai, o abejingumas neleidžia jiems tinkamai įvertinti savo atstovų rezultatų.

Tai pačiai grupei galima priskirti ir **J.A.Schumpeterio „Elito konkurencijos modelį**“. Liaudis tik sukuria valstybę, nes pagrindinė jos funkcija - lyderių atranka. Kvalifikuoti politikai – pagrindiniai veikėjai, o visas politinis procesas yra konkurencija tarp elito ir jų vadovaujamų partijų. Partijos yra rungtyniavimo, o ne atstovavimo priemonė. Pagal elito konkurencijos modelį, jos gimė, todėl, kad liaudis nesugeba kontroliuoti savo politinės veiklos. Politinės partijos reikalingos tam, kad sureguliuotų politinę konkurenciją. Šis vaidmenų tarp piliečių ir politikų pasidalijimas yra pasiektas visuotiniu sutarimu[38].

Pliuralistinė demokratija remiasi dalies piliečių aktyvumu, todėl apibūdinimas „skurdi“ jai nebetinka. Vyksta periodiški rinkimai su bent dviem politinėmis partijomis, bet lemiamą vaidmenį turi ne vieno, o daugelio elitų varžybos dėl valdžios tarp pagrindinių visuomenės grupių atstovų (interesų grupių, savanoriškų organizacijų, politinių partijų ir nevyriausybinių organizacijų). Vyrauja grupinių interesų konkurencijos principas, nusveriantis formalių demokratijos procesų (pavyzdžiui, rinkimų mechanizmo) reikšmę. Politinį stabilumą garantuoja politinės laisvės valdžios stabdžių ir atsvarų sistema ir aktyvių bei pasyvių piliečių pusiausvyra visuomenėje. Aktyvumas/pasyvumas priklauso nuo paties žmogaus, nes visiems užtikrinama „teisė į savivaldą“, laikoma visų kitų politinių-pilietinių teisių pagrindu[39].

Medijuota demokratija *(*angl. *media- centred democracy*) – empirinis netiesioginės demokratijos modelis, kuriame lemiamą vaidmenį vaidina žiniasklaida: mažėja tiesioginių politikų susitikimų su rinkėjais, pagrindiniu bendravimo kanalu tampa televizija. Teigiama, kad

[35] Held D. Demokratijos modeliai. Ten pat, P. 122.
[36] Ten pat, P. 122.
[37] Setälä M., Grönlund K. Parliamentary websites: Theoretical and comparative perspectives. // Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age. 2006, Vol. 11(2), P. 150-151. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 02 13.
[38] Novagrockienė J. Politikos mokslo pagrindai. Ten pat, P. 111-112.
[39] Saward M. Democracy (key concepts). Ibid., 149.

tokia demokratija pastaruosius 4 dešimtmečius virsta visos tradicinės šiuolaikinės demokratijos[40]. Ji leidžia politiniams veikėjams bendrauti su rinkėjais, siūlo debatus bei tiesiogines apklausas, tačiau tik pagal pačios žiniasklaidos taisykles. Taip politikai tampa savotiškais žiniasklaidos įkaitais: pagrindinis jų dėmesys, laikas ir lėšos skiriamos įvaizdžio kūrimui, kuo patrauklesnių politinių žinučių per televiziją siuntimui, rimtus politinius klausimus paliekant nuošalyje. Piliečiai renkasi atstovus pagal jų fotogeniškumą, žiniasklaidoje susikurtą įvaizdį, o nuo tikrosios politikos, ir jų gyvenimą tiesiogiai įtakojančių sprendimų priėmimo visiškai atitolsta. Taigi tai – iškreipta atstovaujamoji demokratija, kurioje patekimą į valdžią lemia ne įsipareigojimas atstovauti interesus, bet įvaizdžio kūrėjų darbas ir žiniasklaidos prielankumas.

Labiausiai netiesioginės demokratijos modeliuose piliečių įsitraukimą pabrėžia Stiprioji demokratija (J.Astromo terminas), dažniau vadinama **dalyvaujamąja** (angl. *participatory*) arba **patariamąja** (angl. *deliberative*)[41]. Šį terminą 1980 m. paminėjo Bessete'ė apibūdinti sistemai, kurioje svarbiausias yra piliečių - valdžios dialogas[42]. Orientuojamasi ne tiek į piliečių norus, kiek į galimybę juos išreikšti vertikalių ir horizontalių politinių diskusijų metu. Dalyvavimas tampa būdu įgalinti piliečius ir juos šviesti: pirma, tokioje demokratijoje pateikiama maksimaliai daug informacijos *ex ante* (iki sprendimo priėmimo), kad vyktų sąmoningos diskusijos. Antra, diskutuojant su atstovais valdžioje ir tarpusavyje, visuomenėje stiprinamos bendruomeniškumo, atvirumo ir tolerancijos idėjos[43]. Be to, klausant viešų, racionalių argumentų „už" ir „prieš", dažnai pasikeičia pačių diskusijos narių preferencijos ir vertybinės pozicijos. Dalyvaudami sprendimų priėmime, piliečiai noriau jam paklūsta ir legitimuoja pačią valdžią. Vis dėlto, dalyvaujamosios demokratijos esmė ir pagrindinis skirtumas nuo toliau pristatomos tiesioginės demokratijos – žmonių supratingumas, noras kažko atsisakyti visos visuomenės labui ir sugebėjimas ne tik dalyvauti sprendimų priėmime, bet ir prisiimti atsakomybę už savo poziciją. Dalyvaujamoji demokratija galima visuomenėje, kuriai ne vis vien[44]. (Palyginimui žr. Žemiau „Greitąją „ tiesioginę demokratiją).

Tiesioginė demokratija:

Kilo iš **Atėnų demokratijos** (VI – IV a.pr.Kr.), kurioje aukščiausią valdžią turėjo Asamblėja (gr., *ekklesia*). Asamblėjoje teisę – ir pareigą! – dalyvauti turėjo visi 18 metų sulaukę

[40] Lilleker D. Key concepts in political communication. London: Sage publications, 2006. P.110 – 113.
[41] Setälä M., Grönlund K. Parliamentary websites: Theoretical... // ibid., P. 150-151.
[42] MCBurney P.and Parsons S. Intelligent Systems to Support Deliberative Democracy in the environmental regulation// Information and communications technology law, 2001, Vol.10, No.,1. P. 81. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.
[43] Astrom J. Should democracy online… // ibid.
[44] Petrauskas R. Informacinių technologijų taikymas viešajame administravime. – Vilnius, LTU, 2001. P.35-36.

piliečiai vyrai, nepriklausomai nuo jų turtinės padėties. Per metus vykdavo apie 10 fiksuotų susirinkimų ir balsuoti galėjo tik fiziškai esantys piliečiai. Asamblėja atsakė už visus valstybės reikalus, rinko pagrindines valdžios institucijas (pvz., 10 strategų (aukščiausių karo pareigūnų), Pritanėjos raštininkas)[45]. Sprendimai buvo priimami atviru balsavimu (pakeliant ranką) paprastosios daugumos principu (reikėdavo, kad dalyvauti apie 6000 piliečių). Nebuvo nei politinių partijų, nei pozicijos ar opozicijos[46].

Vienas iš radikalių tiesioginės demokratijos variantų – XIX - XXa. **socializmas ir komunizmas**, ne tik palaikantis visišką politinę ir ekonominę lygybę bei visų viešųjų reikalų tvarkymą kolektyviai, bet ir pasisakantis už „politikos“ pabaigą[47] . XX a.pab. – XXI a. pr. pereinama prie kito radikalaus varianto – bet kokios atstovaujamosios valdžios panaikinimo.

Greitoji demokratija (angl. *Quick*), kaip ją pavadina J.Astromas, - tai tiesioginė demokratija, kurioje piliečiai tiesiogiai dalyvauja politinių sprendimų priėmime be tarpininkų (pvz., išrinktų atstovų) kišimosi. Piliečiai laikomi aktyviais, savo išmintimi nenusileidžiančiais elitui. Lemiamą vaidmenį turi greiti daugumos sprendimai. Tuo tiesioginė grietoji demokratija skiriasi nuo dalyvaujamosios – daugumos sprendimai dažniausiai neatsižvelgia į mažumos interesus. Čia svarbiausia, kad sprendimo priėmime dalyvautų kuo daugiau piliečių, tačiau sprendimas priimamas automatiškai, nejaučiant tokio laipsnio atsakomybės kaip dalyvaujamosios demokraitjos atveju. Vakarų Europoje dažniausiai sutinkamas tiesioginės demokratijos elementas yra referendumas (ypač privalomasis)[48].

Kuris modelis veikia informacinėje visuomenėje? Atsakymą pateikia vienas iš informacinės visuomenės bruožų – *integralumas*: per porą šimtmečių Vakarų pasaulyje įsitvirtinusi liberalioji atstovaujamoji demokratija atidžiau pažvelgus yra daugumos išvardytų modelių mišinys.

Pavyzdžiui, Lietuvos valstybėje yra atstovaujamoji demokratija[49], kurioje Konstitucija užtikrina visuotinę rinkimų teisę, tačiau rinkimų rezultatus dažnai lemia sėkmingiau sukurtas įvaizdis žiniasklaidoje. Politinė praktika leidžia kalbėti apie “elitų”, o ne “elito” varžybas: į sprendimų procesą įsitraukia ne tik politinės partijos, bet įvairios interesų grupės. Šalyje veikia referendumo institutas, leidžiantis piliečiams ir tiesiogiai pareikšti savo nuomonę, tačiau tik inicijavus LR Seimui arba 300 tūkstančių turinčių rinkimų teisę piliečių.[50]

---

45 Gailė A. Demokratijos Demonas //Literatūra ir menas, 2005 – 05 – 27, Nr.3050. http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3050&kas=straipsnis&st_id=6886 ; Prisijungimo data: 2007 08 15.

46 www.wikipedia.org

47 Held D. Demokratijos modeliai. Ten pat, P. 177.

48 Saward M. Democracy (key concepts). Ibid., 147.

49 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 ir 4 str // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

50 LR Referendumų įstatymas// Valstybės Žinios, 2002, Nr. 64-2570.

Kodėl tokią "sumiksuotą" demokratiją reikėtų keisti? Pirmąjį atsakymą vėl pateikia informacinės visuomenės pobūdis: ši visuomenė yra *įtinklinta* visuomenė, tiek IT prasme (pasauliniu interneto tinklu), tiek socialine. Čia valdžios institucijoms, kaip ir atskiram žmogui, galioja ta pati taisyklė: kuo daugiau turima ryšių su aplinkiniais, tuo lengviau ir veiksmingiau gyvuojama. Bet tradicinės "sumiksuotos" demokratijos struktūros nebepaveikios įgalinančioms vertybėms sukurti, todėl jų ryšiai su aplinka silpnėja. Pagrindinis uždavinys – ir kelias demokratijai stiprinti - globalaus tinklo (interneto) galimybes išnaudoti socialinių tinklų kūrimui, taip sugrąžinant piliečių – valdžios tarpusavio ryšį.

Toliau bus analizuojama kaip piliečių – valdžios tarpusavio ryšį atkurti padėtų atlikti e. dalyvavimas, t.y. koks jo santykis su vertybiniu ir procesiniu demokratijos aspektais. Prieš tai vertėtų pristatyti „e. dalyvavimo" koncepciją.

1.1.2 Elektroninis dalyvavimas

Ekonominio bendradarbiavimo ir pagalbos organizacija (OECD) 2003 metais apibrėžė, kas yra e. dalyvavimas, pristatydama jį kaip 3 lygmenų modelį[51] :

Informavimas (angl. *e-information*) - vienos krypties bendravimas – valstybės institucijos ruošia ir pateikia informaciją piliečiams. Tai apima tiek "pasyvų" informavimą – kuomet piliečio prašymu suteikiamas priėjimas prie tam tikros informacijos, - tiek "aktyvų" informacijos skleidimą. Kuo jis intensyvesnis, tuo skaidresne tampa šalies politinė sistema, ir auga piliečių įsitraukimas ja, nes informuoti piliečiai dažniausiai nebenori būti apatiški ir abejingi vykstantiems proesams.

Konsultavimas (angl. *e-consultation*) – dviejų krypčių bendravimas, kai valstybės institucijos sulaukia grįžtamojo ryšio iš piliečių Taigi ryšys yra „iš viršaus į apačią": santykiai, valdomi valdžios atstovų, kurie apibrėžia pirminę informaciją, konsultacijų problematiką, nustato klausimus ir pakviečia piliečius pasidalinti savo nuomone. Jos inicijuojamos, kad valdžios atstovai išsiaiškintų piliečių nuomonę rūpimais klausimais. Bet pastarieji atsakyti gali tik tuo atveju, jeigu yra pakankamai informuoti analizuojamu klausimu, todėl be pirmojo lygmens antrąjį pasiekti sunku[52].

Aktyvus dalyvavimas (angl. *active participation*. Vis dėlto, tiksliau III-iąjį lygmenį apibūdina Jungtinių Tautų Organizacijos pateikiamas aukščiausio e. dalyvavimo lygmens

[51] OECD Policy brief. Engaging Citizens Online for better policy making. Ibid., P.5. ; Coleman S., Gotze J. Bowling together: online public engagement in policy deliberation. 2001, P.13. http://www.bowlingtogether.net/bowlingtogether.pdf ; Prisijungimo data: 2007-02-18.

[52] Kiškis M. Petrauskas R., Rotomskis I., Štitilis D. Teisės informatika ir informatikos teisė. Vilnius: 2006. P. 210.

pavadinimas „Įgalinimas“ (angl. *empowerment*)[53]) – bendravimas, paremtas piliečių ir valdžios institucijų partnerystės principu: piliečiai aktyviai įsitraukia į politinių sprendimų formavimo procesą. Čia pripažįstama piliečių teisė siūlyti politikos alternatyvas ir valdyti politinį dialogą. Pripažįstama piliečių teisė siūlyti idėjas „iš apačios į viršų“, tačiau galutinis sprendžiamasis balsas ir atsakomybė priklauso valdžios institucijoms.

Pagrindinis e. dalyvavimo tikslas – įgalinti piliečius, sugrąžinti juos arčiau į politiką, kad jie jaustųsi prisidedantys prie sprendimų, įtakojančių jų gyvenimą. Kyla klausimas – į ką įtraukiami piliečiai? Ekonominio bendradarbiavimo ir pagalbos organizacija mini, jog IT nacionaliniu ir vietos lygiu padėtų įtraukti piliečius į:

- Sprendimo inicijavimą - darbotvarkės kūrimą (pvz., ministerijų lygmenyje arba inicijuojant t.a. kūrimą peticijų, parašų rinkimo referendumo rengimui pagalba);
- Problemos analizę (pvz., diskusijos Parlamente tarp politikų, piliečių, verslo atstovų, NVO ir kitų visuomenės grupių);
- Politinio sprendimo (teisės akto) formulavimą – problemos pavertimą konkrečiu tikslu;
- teisės aktų. įgyvendinimą;
- teisės aktų. priežiūros ir raidos stadiją (pvz., siūlant pataisymus, pakeitimus, teikiant atsiliepimus apie poveikį)[54].

Jau darbo pradžioje buvo minėta, jog reikalingas abipusis suinteresuotumas – politikų noras atverti procesą ir įtraukti piliečius/potencialius savo rinkėjus, bei piliečių noras pasinaudojant suteikiamomis priemonėmis, dalyvauti aktyviai. Būtent todėl darbe laikomasi nuostatos kalbėti apie „demokratiją“ ir e. dalyvavimo potencialą ją stiprinti. „Elektroninė demokratija“ sąmoningai akcentuoja IT reikšmę, bet esmė glūdi ne technologijose, o socialiniuose procesuose ir vertybėse, kurių šviesoje iškart reikia vertinti e. dalyvavimo priemones.

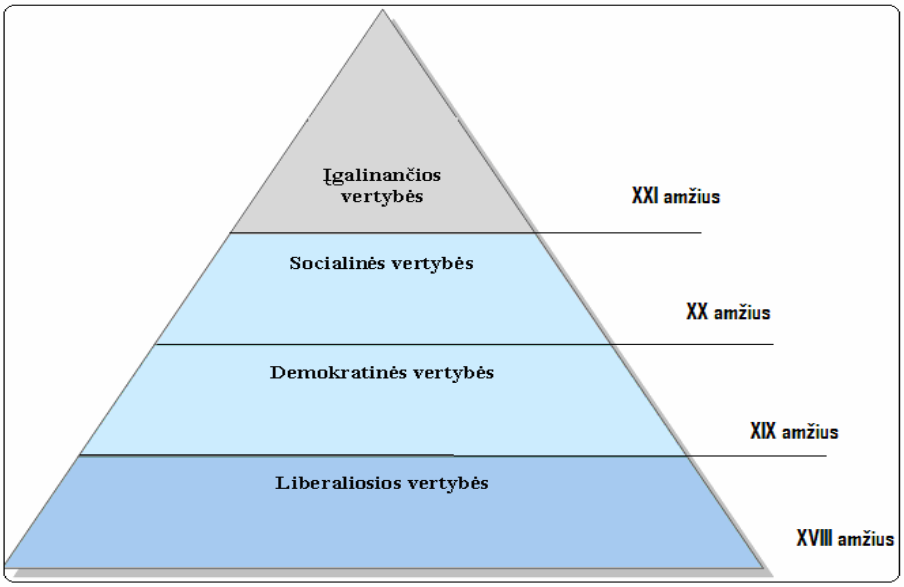
1.2 E. dalyvavimas ir demokratija

1.2.1 E. dalyvavimas ir vertybinis demokratijos aspektas

[53] Ahmed N. An overview of e-participation models. UNDESA workshop “E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future “, Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006. P.5. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023622.pdf; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 12.

[54] OECD Policy brief. Engaging Citizens Online for better policy making. Ibid., P. 4.

Pirmiausia, koks e. dalyvavimo santykis su vertybiniu demokratijos aspektu? Tai suprasti padeda M.Bovenso Europos skaitmeninės konstitucinės valstybės - „namo“ ir Maslowo poreikių piramidės samplaika (Žr. 1 paveikslą).

1 paveikslas. **Maslowo poreikių piramidė, pritaikyta vertybių analizei**[55]

XVIII a., kaip pagrindiniai liberalios konstitucinės valstybės principai, gimsta liberalios vertybės: laisvė, galios, atskaitomybės ir atsakomybės pusiausvyra, teisinė sistema, įstatymo viršenybė, saugumas ir gynyba, individualios teisės ir laisvės (jau aptarta J.S.Millio filosofija). XIXa. įtvirtinamos demokratinės vertybės: pilietinės-politinės teisės ir laisvės (balsavimo, žodžio, saviraiškos, susirinkimų teisės), pliuralistinė visuomenė, politikų ir administracijos atskyrimas. Trečiasis socialinių vertybių lygmuo užauga XX a., apimdamas valdžios sugebėjimą socialinius poreikius ir atsakyti į socialinius-ekonominius sunkumus; viešųjų paslaugų įvairovę ir teikimo būdus; socialinę įtrauktį; aplinkos stabilumą ir gyvenimo kokybę. Galop, XXI a. pradedamas kurti Įgalinančių vertybių lygmuo, susijęs su piliečių, bendruomenių, grupių ir interesų įtraukimu kuriant naudą sau ir visiems; valdymo struktūrų, kurios įgalina piliečius veikti, kūrimu; individualizuotų viešųjų paslaugų kūrimu; proporcingumo, atvirumo, skaidrumo, pusiausvyros valdyme principais.

Pagal Maslowo piramidės principą, neįgyvendinus žemesnio lygmens poreikių, nebus veiksmingas aukštesnis lygmuo. Todėl pritaikant valdymo principus XXI a. informacinei visuomenei, stiprus turėtų išlikti liberaliųjų ir demokratinių vertybių pamatas. Jeigu

[55] Op.cit: Millard J. eGvernance and eParticipation: lessons from Europe in promoting inclusion and empowerment. UNDESA workshop “E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future “, Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006. P.3. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023684.pdf; Prisijungimo data: 2007-04-12.

pasinaudojant IT privalumais radikaliai būtų primetama tiesioginė demokratija, taiga subyrėtų pirmasis lygmuo: išnykus parlamento institucijai, pakistų valdžios galių pusiausvyra, atskaitomybės ir atsakomybės sistema[56]. Beje, vienas didžiausių atstovaujamosios demokratijos privalumų yra aiški valdžios atskaitomybė: tautos atstovai sudaro savotišką sutartį su savo rinkėjais. Jie jaučiasi atsakingi už savo veiksmus, ir atsiskaito už juos per rinkimus. Piliečiai savo noru pasirenka deleguoti savo autoritetą atstovams, tikėdamiesi iš jų tam tikrų rezultatų, o būdus jiems pasiekti palieka patiems atstovams. Piliečių nepasitenkinimas pasiektais rezultatais veda į naujų atstovų atėjimą į valdžią. Tuo tarpu pasitelkiant IT, piliečiai gali įtakoti atstovų darbotvarkę. Tačiau pastarieji vis tiek išlieka atsakingi už priimtus sprendimus, nors kai kurių patys neinicijuoja, nesutinka su jais ir nebeturi galimybės pateikti alternatyvų. Tokia padėtis panaši į bet kurio vadovo, kuris yra atsakingas už savo pavaldinių veiksmus, nors dažnai negali kontroliuoti jų veiklos. Toks atsakomybės ir atskaitomybės atskyrimas sugriauna socialinės sutarties idėją. Patys nebūdami atsakingi, piliečiai gali veikti vedami tik asmeninių (dažnai priešiškų kitiems ar net tyčia konfliktiškų) interesų. Visuomenė susvetimėja, ir kyla pavojus trečiam vertybių lygmeniui – socialinei įtraukčiai bei aplinkos stabilumui. Vienas iš būdų to išvengti – pasinaudojant IT politikams patiems ir per savo politines partijas surinkti bei apibendrinti interesus, ir tuomet balsuoti Parlamente. IT pagalba bus išklausoma vis daugiau piliečių, o atsakomybė ir atskaitomybė išliks vienose rankose.

Taigi viskam reikia apgalvotos įgyvendinimo sistemos, kad IT atveriamomis galimybėmis visi galėtų pasinaudoti lygiomis teisėmis ir išliktų vertybinis demokratijos aspektas. Tad tikslinga būtų pertvarkyti palaipsniui, surandant tinkamiausią atsakymą į klausimą „*Kaip* būtų galima įtraukti piliečius?“. Su tuo susijęs procesinis demokratijos aspektas. Atsakant verta pristatyti populiariausias e. dalyvavimo priemones, kurias taiko/galėtų taikyti politikai ir piliečiai.

1.2.2 E. dalyvavimo priemonės

Dauguma e. dalyvavimo priemonių randama internetiniuose portaluose, svetainėse ar tinklalapiuose ir gali būti priderinamos skirtinguose politinio proceso etapuose ir skirtinguose e. dalyvavimo lygmenyse[57]. Klaidinga būtų manyti, jog kuo modernesnė technologija taikoma, tuo aukštesnis e. dalyvavimo lygmuo: interaktyvus pokalbių kambarys gali visiškai nenusileisti naujienų grupei, kur dalyviai nebendrauja esamuoju laiku. Iš tiesų, e. dalyvavimą vertinti reikia

[56] Kakabadse A. and N, Kouzmin A. Reinventing the democratic governance project through information technology? A growing agenda for debate// Public administration review. January/February 2003, Vol.63, No.1, P.51-52. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 - 06 - 20.

[57] Bus remiamasi EBPO pasiūlytu priemonių sąrašu (OECD Policy brief. Engaging Citizens Online for better policy making. Ibid., P.4), jį išplečiant autorės surastomis priemonėmis ir papildant pavyzdžiais.

pagal naudą demokratinei sistemai: kuo daugiau piliečiui suteikiama galimybių rodyti iniciatyvą ir išreikšti savo nuomonę, ir kuo labiau į tą nuomonę atsižvelgiama, tuo aukštesnis lygmuo pasiekiamas.

Kalbant apie e. dalyvavimą, visas IT ir integruotus sprendimus galima skirstyti į dvi dideles grupes:

1. Taikomus informacijos sklaidai. Jų pagalba platinama įvairi informacija, nesitikint tiesioginio grįžtamojo ryšio (pavyzdžiui, straipsniai internete); taip pat apibendrinama surinkta informacija, panaikinant jos asmeninį pobūdį (pavyzdžiui, „dažniausiai užduodamų klausimų“ rubrikos). Šios IT ir jų sprendimai padeda pasiekti pirmąjį e. dalyvavimo lygmenį;
2. Taikomus virtualiam bendravimui tikintis grįžtamojo ryšio per trumpą laikotarpį arba esamuoju laiku. Šios IT ir jų sprendimai siejamos su antruoju ir trečiuoju e. dalyvavimo lygmenimis.

Tačiau toks skirstymas yra gana sąlyginis, nes kai kurie IT ir jų sprendimai pritaikomi visuose lygmenyse. Todėl visų pirma verta pristatyti universaliausius įrankius bei priemones (abėcėlės tvarka):

E. informacija – šiame darbe tai – internete skelbiami oficialūs dokumentai ar jų projektų, politikų nuomonės be pozicijos svarbiais klausimais. E.informacija pateikiama portaluose, svetainėse, tinklalapiuose, taip didindama politinių procesų skaidrumą ir lengvindama piliečių įsitraukimą. E. informacija, priskiriama pirmajam e. dalyvavimo lygmeniui, tampa pamatu visų kitų e. dalyvavimo priemonių naudojimui.

E. laiškas (angl. *E-mail*) – tai e. paštu (persiuntimo kompiuterių tinklu tarnyba) siunčiamas pranešimas, atliekantis įprasto popierinio laiško funkcijas.

E. lobizmas (angl. *E-lobism)* – ne e. dalyvavimo įrankis, bet reiškinys – tradicinio lobizmo perkėlimas į elektroninę terpę.

E. skelbimų lenta (angl. *electronic bulletin board, bulletin board system (BBS)*)[58] - Kompiuterinė sistema su tinklo įrenginiais, pvz., modemu, kuri leidžia internetu prie jos prisijungusiems naudotojams mokamai arba nemokamai skelbti tam tikrą teminę informaciją (dažniausiai suskirstytą pagal kategorijas). E. skelbimų lentos derinamos su pokalbių kambariais internete arba e. pašto paslaugomis. Verslo atstovai jas taiko elektroninei prekybai pristatydami naujus produktus ar paslaugas. Pavyzdį galima pateikti iš viešųjų pirkimų perkėlimo į elektroninę terpę srities: Europos Sąjungos Europos Gynybos Agentūros viešųjų pirkimų konkursų skelbimų lenta http://www.eda.europa.eu/ [59] (Jos vaizdas pateikiamas I priede).

[58] www.likit.lt ; Prisijungimo data: 2007-08-15.
[59] http://www.eda.europa.eu/ebbweb/Default.aspx ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 20.

Geografiškai personalizuoti e. dalyvavimo sprendimai *(*angl. *geographical personalization)* – tai galimybė piliečiams įsitraukti į politinį procesą taip, kad kuo geriau suprastų, kaip politikos formavimas paveikia konkrečiai jų bendruomenę. Tai geografinės informacinėmis sistemomis (GIS) paremti e. dalyvavimo sprendimai, galimi taikyti i) įtraukiant piliečius į politikos formavimą pagal jų gyvenamąją vietą; ii) paskatinant piliečius bendrauti su jų apygardą atstovaujančiais politikais nacionalinėje valdžioje. Piliečiai gali tiek būti informuojami (pavyzdžiui, pagal geografinius parametrus siunčiamais e. naujienų laiškais ar svetainėse pateikiama informacija), tiek pareikšti savo nuomonę[60]. Kaip pavyzdį galima pristatyti D.Britanijos svetainę http://www.writetothem.com , kurioje įvedus savo pašto indeksą galima parašyti bet kuriam vietos merui bet kurioje vietos savivaldybėje. Sistema labai paprasta: pilietis 1) įveda savo pašto indeksą, 2) pasirenka atstovą; 3) parašo žinutę; 4) ją peržiūri; 5) ir patvirtina, savo pašto adresą. Tačiau tokių sistemų įdiegimas reikalauja gana daug lėšų ir valdžios institucijų bendradarbiavimo tarpusavyje bei su GIS kūrėjais.

Nuovokus balsavimas[61] (angl., *smart voting*) yra universalus ne vieną IT integuojantis sprendimas. Tai viena pažangiausių e. dalyvavimo priemonių, leidžianti piliečiams patikrinti, kurių politinių partijų ir atskirų politikų politinės nuostatos yra jiems artimiausios. Skiriamas dviejų rūšių nuovokus balsavimas: rinkiminių kampanijų ir tiesioginio piliečių dalyvavimo sprendimų priėmime:

1. rinkiminių kampanijų metu pagrindiniai kandidatai užpildo internetinį klausimyną, sudarytą iš įvairiausių teiginių. Kandidatas turi pasirinkti 1 iš Likert skalės pagrindu pateiktų atsakymų (pavyzdžiui, ***Visiškai nesutinku – vidutiniškai nesutinku – nei sutinku, nei nesutinku – vidutiniškai sutinku – visiškai sutinku)*** ir dar pažymėti, kiek vienas ar kitas teiginys jam yra svarbus, priskirdamas jam žymę ***labai svarbus - vidutiniškai svarbus – nesvarbus*** (pavyzdžiui, tikėtina, kad žaliųjų partijai atstovaujantis politikas teiginius apie aplinkos apsaugą ir darnų vystymąsi pažymės kaip labai svarbius). Paskui kiekvienas pilietis internetu gali užpildyti tokį pat klausimyną arba sutrumpintą jo versiją. Tuomet sistema automatiškai pateikia jam atsakymą: virtualų balsavimo biuletenį, kuriame suranguoti kandidatai (ar partijos) pagal tai, kaip jų atsakymai sutampa su piliečio. Pilietis gali spustelėti ant kiekvieno kandidato pavardės, ir jam pateikiama išsami informacija apie jį, nuoroda į jo svetainę internete, bei kandidato paaiškinimai, kodėl jis vienaip ar kitaip užpildė klausimyną. Juo klausimynas išsamesnis, juo tiksliau piliečiui priskiriamas kandidatas. Kokia tokio „nuovokaus balsavimo“ nauda? Kandidatams naudinga tuo, jog pateikdami išsamius paaiškinimus jie gali sumažinti

[60] http://dowire.org/wiki/Geographic_Personalisation ; Prisijungimo data: 2007-09-18.

[61] National Centers of Competence in Research: Challenges to democracy in the 21st century. Smart voting http://www.nccr-democracy.uzh.ch/nccr/knowledge_transfer/ip16 ; Prisijungimo data: 2007- 06- 20.

rinkiminių kampanijų išlaidas. Politinės partijos nuo šios e. dalyvavimo priemonės gali nukentėti, nes ji suteikia galimybę atskiriems politikams pasiekti pilietį tiesiogiai ir jie nebėra priklausomi nuo partijos, paprastai finansuojančios rinkimines kampanijas. Be to, jeigu piliečiai klausimynus pildo neanonimiškai, jų „politinį profilį“ galima išsaugoti ir panaudoti kaip rinkiminių apklausų medžiagą. Piliečiams naudą pasako jau pats tikslingai parinktas pavadinimas („Nuovokus balsavimas“) – ši technologija padeda jiems racionaliau pasirinkti už ką balsuoti. O prasmingas balsavimas gali padidinti rinkimuose dalyvaujančių piliečių skaičių. Be to, derinant su kitomis e. dalyvavimo priemonėmis, galima užtikrinti politikų atskaitomybę.

2. referendumams. Čia piliečiai užpildo klausimyną, susijusį su referendume svarstomu pasiūlymu, ir sistema automatiškai apskaičiuoja poziciją – ar pilietis pasisako už ar prieš pateiktą pasiūlymą. Dar sistema gali parodyti piliečiui, kiek jo pozicija sutampa/skiriasi nuo kitų atsakiusių piliečių (politikų ar politinių partijų).

Tinklaraštis (angl. *blog*) – Interneto svetainėje publikuojamų straipsnių (įspūdžių, naujienų, įvykių, pamąstymų ir kt.) rinkinys, savotiškas dienoraštis. Kai kurios svetainės turi interaktyvių tinklaraščių: lankytojams leidžiama rašyti savo komentarus – pildyti tinklaraštį, komentuoti tinklaraščiuose esančius straipsnius.[62] Dažnai politikai jį naudoja kaip dienoraščio formą, padedančią atvirais pareiškimais pritraukti rinkėjus, ar pasisakyti opiomis temomis.

Žinučių lenta (angl., *message board),* leidžianti skaityti ir komentuoti ankstesnius piliečių/politikų komentarus. Taikoma e. konsultacijose, e. forumuose.

Toliau vertėtų aptarti geriausiai atskirus e. dalyvavimo lygmenis pasiekti leidžiančius IT sprendimus:

E. informavimo įgyvendinimo sprendimai:

Atstovų video prisistatymai - trumpi video filmukai – interviu su piliečių išrinktais atstovais, kurie gali būti pateikiami oficialioje nacionalinio parlamento svetainėje. Jie padeda piliečiams susipažinti su išrinktais atstovais, taip padidindami pasitikėjimą jais, pagilina bendravimo įtaigumą: dažnam piliečiui vaizdas ir gyvas žodis atrodo patikimesnis ir tampa paveikesniu, nei ta pati mintis išdėstyta raštu. Patartina tokius filmukus įrašyti tik prasidėjus naujai kadencijai, ir vengiant šališko pateikimo bei įžeidžiančių užuominų kitų politikų atžvilgių. Be to, toks e. sprendimas pakelia pačios institucijos vertę, vejantis toli multimedijos integravimo srityje pažengusį privatųjį sektorių.[63]

[62] http://www.likit.lt/ ; Prisijungimo data: 2007-08-15.
[63] http://dowire.org/wiki/Elected_Official_Videos ; Prisijungimo data: 2007-09-18.

Dažniausiai užduodami klausimai (D.U.K. angl. *frequently asked questions – FAQ)* – specifinė interneto svetainių ar tinklalapių rubrika ar dokumentas, kuriame pateikiami dažnai pasitaikantys klausimai ir atsakymai į juos. Pavyzdžiui, Europos informacijos tinklo „Eurodesk“ Lietuvos puslapyje http://www.eurodesk.lt D.U.K. rubrikoje pateikiamos užklausos, kurias lankytojai gali pateikti puslapio apačioje esančioje formoje ir sulaukti atsakymo per 3 darbo dienas.

E. naujienų laiškai (angl. *e-newsletters*[64]) – tai e. pašto grupėms siunčiami reguliarūs laiškai su informacija. Politinėje erdvėje tai gali būti informacija apie naujas e. konsultacijas, priimtus įstatymus ir kt. Efektyvumui pasiekti reikalingas kuo didesnis užsiregistravusių į e. naujienų grupes skaičius. Pavyzdžių esama ir Lietuvoje – politiko A.Kubiliaus tinklaraštyje užsisakius naujienas, kasdien į e. paštą atsiunčiamas naujas politiko dienoraščio pasakojimas (Žr. II Priedą).

E. priminimai (angl. *e-notifications*[65]) - tai periodiškai pagal piliečio iš anksto pateiktus užsakymus siunčiami priminimai su nuorodomis į reikšmingos informacijos ar naujienų skiltis. E. priminimai gali būti siunčiami e. paštu, SMS žinute ar esamuoju laiku internetu. Politinėje erdvėje e. priminimais galima siųsti nuorodas į politikų darbotvarkių, spaudos pranešimų, viešųjų pirkimų konkursų, planuojamų politinių diskusijų rubrikas. Taip užsiregistravusieji visuomet bus įvykių centre, ir nebegaiš laiko naujienų paieškoms. Pavyzdžiui, Sent Paulo miesto rotušė 11000 vartotojų siunčia e. priminimus apie miesto tarybos darbotvarkes, departamentų ir bibliotekos naujienas, mero pranešimus spaudai, įspėjimus apie sniego audras ir kt. [66] Užsukęs vartotojas turi pasirinkti rubriką „personalizuoti paštu gaunamus priminimus“, įvesti savo e. pašto adresą, pasirinkti apsaugos tipą (pavyzdžiui, kad priminimą galėtų atsidaryti tik su slaptažodžiu), tuomet pasirinkti, iš kokių miesto rotušės sričių norėtų gauti priminimus: nuo miesto biudžeto iki laisvalaikio renginių. Kartu galima užsisakyti e. naujienų laišką. Tuomet vartotojas patenka į langą su nuorodomis į jo pasirinktas sritis. Taip pat jis periodiškai e. paštu gauna priminimą – nuorodą į tokį pat langą, kai bus atnaujinta tų sričių informacija. (darbo autorė pabandė užsisakyti 2007 09 20). E. priminimus galima užsisakyti ir LR Seimo svetainėje (darbo autorė juos užsisakiusi nuo 2006 10).

E. konsultacijų įgyvendinimo sprendimai:

Atskiras valdžios konsultacijų portalas, kuriame prieinamos visos konsultacijos. Pavyzdžiui, Europos komisijos Interaktyvios politikos kūrimo iniciatyva.[67]. 2001m. startavusioje

[64] http://dowire.org/wiki/E-Newsletters ; Prisijungimo data: 2007-09-18.
[65] http://dowire.org/wiki/E-Notification ; Prisijungimo data: 2007-09-18.
[66] http://www.stpaul.gov http://www.govdocs.com/service/category.html?code=STPAUL_C24 ; Prisijungimo data: 2007 -09 – 18.
[67] Interactive policy making, EU. http://ec.europa.eu/yourvoice/ipm/docs/files/ipm-concept_and_instruments.ppt ; Prisijungimo data: 2007 – 03 - 15.

internetinėje svetainėje http://ec.europa.eu/yourvoice/ e. konsultacijoms, o kartu ir e. dialogui skatinti veikia trys mechanizmai[68]:

- Konsultacijos internetu: EK klausia piliečių ir verslo atstovų – interesų grupėms, vyksta dėl Žaliųjų ir Baltųjų knygų.
- Diskusijos internetu – piliečiai ir verslo atstovai klausia EK ir pateikia savo idėjas- prieinamos visiems visomis karštomis temomis.
- Grįžtamasis ryšys – piliečiai ir verslo atstovai kreipiasi patarimų iš tarpininkų – skirtas Euro informacijos centrams, Europos vartotojų centrams, Piliečių kelrodėms tarnyboms ir kt. Esamų politikų monitoringui.

E. peticija (angl. *E-petition*) – internetu prieinama elektroninė peticijos – raštiško kreipimosi į valdžios institucijas, reikalaujant išspręsti jame pateikiamus klausimus – forma. Galimos tiek projektai „iš viršaus“, suteikiantys pilieičiams galimybę parekšti savo nuomonę, tiek iniciatyvos „iš apačios“, norint užmegzti dialogą su valdžia. Internete daugelyje tinklalapių galima rasti siūlymų užpildyti e. peticijos formą, tačiau dauguma iš jų neturi jokios teisinės galios, o kuriamos tam, kad atkreiptų visuomenės dėmesį. Tai savotiška neoficialaus dalyvavimo ir pilietiškumo aktyvinimo forma[69]. Pavyzdžiui, D.Britanijoje sukurtas oficialus valdžios puslapis: http://petitions.pm.gov.uk/ . Jame piliečiai gali siūlyti įvairiausias peticijas, o kiti lankytojai – palaikyti vieną ar ktią iniciatyvą.

E. priminimas tinka ne tik pirmajame lygmenyje, bet pranešant piliečiams apie naujas konsultacijas.

E. referendumas – internetu vykdomas tradicinis referendumas – valdžios konsultacija su piliečiais tam tikru klausimu, - tiesioginės demokratijos atributas. Pavyzdžiui, 2004 rugsėjo 26 dieną Ženevoje (Šveicarija) įvyko referendumas, kurio metu 4 Ženevos priemiesčių gyventojai (2 723, t.y. 22% balsavimo teisę turinčių piliečių). Visi balsavimo teisę turintys gyventojai gavo korteles su 16 simbolių asmeniniu ID kodu ir keturių simboliu slaptažodžiu, leidžiančiu balsuoti. Balsavimui reikėjo šio kodo bei jų gimimo datos ir vietos. Pirmasis pasaulyje privalomas referendumas 2003 metų sausį taip pat įvyko Šveicarijoje. Jo metu 1162 Ženevos Anieresо priemiesčio gyventojai internetu pareiškė savo nuomonę, ar mokesčių mokėtojai turėtų finansuoti vietinio restorano renovaciją. Pagal Šveicarijos tiesioginės demokratijos sistemą, gyventojai į referendumus kviečiami keletą kartų per metus spręsti nacionalinių ir vietos

[68] http://ec.europa.eu/yourvoice/ ; Paskutinio prisijungimo data: 2007 – 04 - 01.

[69] Kiškis M., Petrauskas R., Rotomskis I., Štitilis D. Teisės informatika ir informatikos teisė. Vilnius: 2006. P. 211.

problemų. Mažėjant piliečių aktyvumui, valdžios atstovai e. referendumus laiko galimybe susigrąžinti piliečių dėmesį[70].

Konsultacinis žaidimas - konsultacijų su piliečiais įgyvendinimas žaidimo forma. Pavyzdžiu gali būti 2000 m. Estijoje Tampere mieste Jari Seppala'os sukurtas žaidimas turėjęs padėtis sužinoti, kuris miesto planas gyventojams būtų priimtiniausias. Užsukę į tam sukurtą interneto svetainę piliečiai galėjo pasirinkti jiems patinkantį planą ir pamatyti, kaip pasikeis jų gyvenamoji vietovė per du mėnesius įgyvendinant jų pasirinkimą[71].

Piliečių žiuri [72] - tai įtraukimo priemonė, kuomet piliečiams suteikiama galimybė išreikšti savo nuomonę tam tikru klausimu, remiantis pateikiama informacija (paprastai – iš „liudytojų") ir asmeniniais principais. Piliečių žiuri nariai („Teisėjai") atrenkami atsitiktiniu būdu iš visos visuomenės. Jie diskutuoja tam tikra tema (kai kuriuose projektuose galima pasirinkti net klausimą, kuris bus nagrinėjamas žiuri), pasitelkdami „liudytojų" informaciją („liudytojais" gali būti tiek eiliniai visuomenės nariai, tiek tos srities specialistai). Galutinį sprendimą priimti padeda projektą valdanti grupė arba institucijų atstovai. Ši priemonė gali įgyti įvairias formas (realioje ir virtualioje erdvėje) ir būti taikoma įvairiais lygmenimis:

- Vietos valdyme (pavyzdžiui, D.Britanijos Pietų Kesteveno rajono tarybos rengta e.žiuri dėl rasinės tolerancijos. 2005m. ji vyko pačioje taryboje, o tikintis aktyvesnio dalyvavimo, 2006m. liepą- rugpjūtį organizuota e.žiuri. kiekvienas galėjo užpildyti tam tikrą e.formą ir pateikti savo klausimus bei nuomones kaip „liudytojas". Piliečiai, pateikę paraiškas tapti „Teisėjais", atsakydavo į tuos klausimus, diskutavo tarpusavyje ir suformulavo išvadas. Deja, projekto rengėjai apgailestavo, jog net ir aktyviai skelbiant apie šią e.žiuri spaudoje, per televiziją ir per radiją, bei skrajutėmis, aktyvumas buvo labai žemas[73]).
- Nacionaliniame lygmenyje. Pavyzdžiui, įgyvendinant priimtus sprendimus. D.Britanijoje Mitybos Standartų Agentūra organizavo piliečių žiuri ,apie tai paskelbdama savo interneto svetainėje. Tris dienas trukusios žiuri metu atsitiktinai atrinkti 12 -16 piliečių galėjo pareikšti savo nuomonę apie genetiškai modifikuotų maisto produktų padėtį ir leistinumą D.Britanijoje. „Liudytojais" buvo šios srities specialistai. Pati žiuri narių diskusija vyko nevirtualiai[74].

---

[70] CBS news. http://www.cbsnews.com/stories/2004/09/25/world/main645615.shtml ; Prisijungimo data: 2007-09-20.

[71] Coleman S., Gotze J. Bowling together... // ibid., P. 37-38.

[72] ICELE, tarptautinis D.Britanijos virtualus e-demokratijos iniciatyvų centras http://www.e-democracy.gov.uk/site/index.php ; Prisijungimo data: 2007-05-15.

[73] Pietų Kesteveno Rajono piliečių e.žiuri ; http://skdc.citizensjury.org.uk/ ; Prisijungimo data: 2007 – 10 – 28.

[74] D.Britanijos Mitybos Standartų Agentūra; http://www.food.gov.uk/gmdebate/citizens_jury/statements/ ; Prisijungimo data: 2007 – 10 – 28.

- Tarptautiniame lygmenyje. Konkretaus pavyzdžio darbo autorei pateikti nepavyko, bet tokią žiuri būtų galima organizuoti ES lygmeniu, atsitiktinai atrenkant „teisėjus“ iš visų ES valstybių narių.

E. dialogo įgyvendinimo sprendimai:

E. bendruomenės (angl*., virtual communities)*, dar vadinamos „virtualiomis bendruomenėmis“, techniškai apibūdinamos kaip socialinių ryšių darinys, veikiantis tam tikroje erdvėje. Tai gali būti elektroninės skelbimų lentos (angl. *BBS*) prieglobos serveryje ar naujienų grupė tinkle. Virtuali erdvė atkartoja tikrovę: skaitmeniniai kodai sukuria vartotojui draugišką aplinką, net su skaitmeniniais žmonių prototipais, vadinamais „avatarais“. Socialiniu aspektu, virtuali bendruomenė atsiranda tuomet, kai jos dalyviai pradeda apie save galvoti kaip apie grupę su tam tikru bendru tikslu, ir kai pradedama brėžti ribą tarp „mes“ ir „jie“ (tik ši riba paprastai būna silpnesnė nei realiame pasaulyje). Virtualių bendruomenių bruožai: gyvavimo trukmė ir pasišventimas dalyvauti; techninis simboliškumas (jų bendravimo aplinkos grafika, unikalus jos adresas); kultūrinis simboliškumas (tam tikros narystės sąlygos, ir taisyklės; specifinis žargonas ir neverbalinis bendravimas, išreiškiamas tam tikrais tekstiniais simboliais). Išskiriami trys motyvai jungtis į bendruomenes: noras atgaivinti egalitarinę panašiai mąstančių žmonių bendruomenę (virtualių komunitarų idėja); interesų patenkinimo, kur erdvėje diskutuoja apie bendrus pomėgius ir interesus; ir tiesiog galimybių lankytis kultūriškai skirtingose erdvėse išpildymas (tokių motyvų skatinamos susikuria „nardytojų“ ar „naršytojų“ bendruomenės). Virtualios bendruomenės gali būti: i) ekonominės (kuriamos pagal komercinės veiklos sritį, pavyzdžiui, programinės įrangos vartotojų diskusijoms ir patirčiai dalintis); ii) funkcinės (kuriamos pagal nuo gyvenamosios vietos nepriklausančius pomėgius ar interesus. Prie jų priskirtinos įvairiomis ligomis sergančiųjų palaikymo naujienų grupės, finansinių/kelionių/meno patarimų erdvės); iii) teritorinės (kuriamos griežtai pagal geografinę vietą ir dažniausiai būna susiję su vietos bendruomenės problemomis. Pavyzdžiui, atskirų miestų, rajonų bendruomenės); iv) ekstra - teritorinės (remiasi ne tik geografiniu, bet ir interesų bendrumu. Pavyzdys galėtų būti Australijos aborigenų, Kanados inuitų ir kt. bendruomenės. Jų pagrindinis tikslas – e. erdvėje sustiprinti tautinės mažumos vidinius ryšius ir tarptautiniu mastu koordinuoti politines iniciatyvas)[75].

E. pašto grupė (angl*., e-mail group, mailing list*) - Įvardytas e. pašto adresų ir asmenvardžių sąrašas, naudojamas neakivaizdinių diskusijų laiškams platinti e. paštu. Sąrašo pavadinimas paprastai atspindi diskusijų temą. Kai laiško siuntėjas lauke *Kam:* nurodo elektroninio pašto grupės pavadinimą (dažniausiai atspindintį diskusijų temą), laiškas siunčiamas

[75] Tranvik T. Surfing for online connectedness: is the internet helping to end civic engagement?// Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital : comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications.2004.P.290-296.

tai grupei paslaugas teikiančiam serveriui. Serveris laišką persiunčia visiems į sąrašą įtrauktiems dalyviams. Jei pašto grupė yra prižiūrima, tai laiškas patenka grupės prižiūrėtojui, kuris nusprendžia, ką su tuo laišku daryti: išsiųsti visiems grupės dalyviams, atmesti, panaudoti kaip medžiagą apibendrinančiam laiškui ir pan.

E. priimamasis (angl. *E-constituency*)[76] - tai diskusijų kambario forma, kai iš anksto sutartą dieną ir valandą internete bendrauja politikas ir jo apygardos rinkėjai. Paprastai tokie e. susitikimai e. priimamajame trunka apie valandą, o norinčių pabendrauti su savo atstovu rinkėjų srautą valdo priimamojo administratorius. Kažką panašaus galima aptikti Olandijos Hoogeven mieste, kurio interneto svetainėje http://www.hoogeveen.nl/ rengiama skaitmeninių konsultacijų valanda. Jos metu vietos institucijos atstovas atsakinėja į gyventojų pateikiamus klausimus tam tikromis temomis[77].

Internetinės politinės partijos. Iš vienos pusės, jos yra tiesioginės demokratijos pavyzdys, nes egzistuoja tik virtualioje erdvėje, ir partijos atstovų veiksmus lemia bendri sprendimai, priimti virtualiose diskusijose, kurių pagrindu jie tuomet balsuoja valdžios institucijose. Iš kitos pusės, verta priminti, jog politinės partijos yra atstovaujamosios demokratijos atributas. Viena iš tokių - Švedijoje 2000 metais studentų iniciatyva įkurta „Demoex“, kuri 2002 m. jau turėjo savo atstovą savivaldos institucijoje (http://demoex.net/ [78]). Šioje partijoje viskas vyksta virtualioje erdvėje: savivaldos taryboje iškeliamas tam tikras klausimas aptariamas tarp "Demoex" narių internete, ir balsuojant priėmus sprendimą, e. partijos nariai taryboje atstovauja e. partijos daugumos balsui[79].

Naujienų grupė (angl. *Newsgroup)* - Tam tikros tematikos diskusijų vieta internete, kurią sudaro sugrupuoti pagal gijas laiškai, paskirstyti naujienų tinklo serveriuose. Kiekviena naujienų grupė paprastai turi hierarchinį pavadinimą, atspindintį diskusijų temą. Vartotojas, užsiprenumeravęs naujienų grupę, gali skaityti jos laiškus, atsakyti į esamus laiškus arba rašyti naujus. Laišką, išsiųstą į naujienų grupę, gali perskaityti kiekvienas grupės prenumeratorius. Jeigu ji prižiūrima, tuomet laiškus pirmiausiai perskaito prižiūrėtojas. Darbui su naujienų grupėmis gali prireikti naujienų skaitymo programos, tačiau vis dažniau galima prisijungti tiesiog su naršyklėmis (pvz., „Internet Explorer“, „Netscape“, „Mozilla“, „Opera“). Pavyzdžiu galėtų būti JAV Minesotos valstijos e. pašto sąrašais paremtas forumas, kuriame pagal griežtas cenzūravimo taisykles galima diskutuoti valstijos bei pasaulio politikos klausimais. Diskusijos

[76] ICELE, tarptautinis D.Britanijos virtualus e-demokratijos iniciatyvų http://www.icele.org/site/scripts/documents.php?categoryID=13 ; Prisijungimo data: 200-11-10.

[77] Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. Ibid., P. 52.

[78] Internetinės partijos tinklapis: http://demoex.net/ ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 11.

[79] Päivärinta T, Sæbø O., Models of e-democracy.// Communications of AIS, Vol.17, Art.37. P. 19; www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 - 08 - 20.

vyksta ne atskirame interneto tinklapyje, o e. paštu tarp užsiregistravusių dalyvių. Jas skaityti galima forumo tinklapyje[80].

Pokalbių arba diskusijų kambarys *(*angl. *chatroom*) - virtuali pokalbių vieta internete, į kurią patenkama prisijungus prie pokalbių serverio. Pokalbių kambario temą dažniausiai nusako jo pavadinimas. Pokalbio dalyviai kanale identifikuojami jų pasirinktais vardais (slapyvardžiais), kurie registruojami nuolatiniam vartojimui arba galioti tik vieną seansą (priklausomai nuo pokalbių tinklo). Pokalbių kambariai gali būti viešieji (norint prie jų prisijungti, nereikia slaptažodžio) arba uždarieji (prisijungiama pateikus slaptažodį arba gavus kvietimą), žiniatinklio pokalbių kambarys (kai prisijungiama naudojant naršyklę. Prieš prisijungiant prie tokio pokalbių kambario, svetainei reikia pateikti vardą (slapyvardį), kuriuo pokalbio dalyvis yra užsiregistravęs tame kambaryje. Žiniatinklio pokalbių kambario privalumas tas, kad norint dalyvauti pokalbyje pakanka tik naršyklės. Trūkumai – mažesnės galimybės nei naudojantis specializuota programine įranga, kuri leidžia turėti daugiau pokalbio teksto valdymo ir vaizdavimo būdų, stebėti pokalbio tekstą ir t. t.) ir didesnė ryšio linijos apkrova negu naudojant pokalbių programą[81].

Politinių sprendimų priėmimo procese, virtualūs diskusijų kambariai įgalina piliečius būti aktyviais visuomenės nariais. Jų įgyvendinimui galimi įvairūs sprendimai. Pavyzdžiui, elektroninė miesto rotušė – išpopuliarėjusi per 1992m. Prezidentinę kampaniją JAV, kuomet kandidatas Ross Perot įvedė ir šį pavadinimą, ir lapkričio 5 dieną Niujorko valstijoje pabandė atgaivinti tradicinius „dvasingus“ miestiečių susirinkimus, pasitelkdamas IT. „E. miesto rotušė“ padeda piliečius informuoti arba jiems spręsti gyvenimo klausimus (I-III lygmenys)[82]. Beje, e. miesto rotušės nereikėtų painioti su elektroniniais kaimo namais (angl. *electronic village hall)* – dažniausiai kaimo vietovėse įkuriamais centrais, kuriuose IT ir IS pasitelkiamos socialiniam, ekonominiam, aplinkos apsaugos bei politiniam bendruomenių vystymuisi. Pirmieji toks e. kaimo namai buvo įkurti 1983m. Danijos Fjatringo kaime, ir per dešimtmetį išpopuliarėjo kaip kompiuterinio raštingumo kėlimo, verslo ir techninių konsultacijų, interneto telefakso ir teleteksto prieigos, video, teledarbo ir telekonferencijų organizavimo vieta. Pasaulyje šiuo metu paplitę jos analogai: interneto kavinės, elektroniniai namai, telecentrai, informacijos ir bendruomeninių paslaugų centrai[83].

Diskusijų kambarių privalumas: 24 valandas per parą tiesioginis piliečių – valdžios ryšys, kuomet nebereikalingas spaudos ir TV žurnalistų ar tradicinio pašto tarpininkavimas. Tai greitas, interaktyvus, leidžiantis prabilti visiems norintiems, pilietinis diskursas.

---

[80] Kiškis M. Petrauskas R., Rotomskis I., Štitilis D. Teisės informatika ir informatikos teisė. Vilnius: 2006. P. 209-210.

[81] www.likit.lt ; Prisijungimo data: 2007-08-15.

[82] Kakabadse A. and N, Kouzmin A. Reinventing the democratic governance… // ibid., P.47-48.

[83] Bell D. Loader B., Pleace N. Etc Cyberculture. The key concepts. USA: Routledge, 2004. P.80.

Pabrėžtina, kad nors kaip e. dalyvavimo priemonės buvo pristatytos *internetinės* IT ir jų sprendimai, informacinėje visuomenėje e. dalyvavimui užtikrinti ir pasiekti visus piliečius tinka įvairiausios technologijos ir integruoti sprendimai (mobiliojo bei palydovinio ryšio priemonės, TV, radijas, tiesioginis bendravimas). Pirmenybė teikiama rezultatui - stipriai demokratijai, o ne IT.

1.2.3 E. dalyvavimo santykis su atskirais demokratijos modeliais

Kartais IT nauda valdymui siejama su viešųjų paslaugų perkėlimu į elektroninę terpę ir tiesioginės demokratijos sukūrimu. Tačiau šiame darbe toli gražu nesiūloma kiekvieno demokratijos modelio IT pagalba paversti tiesiogine demokratija. Priešingai, diskutuojama, *ar* ir *kaip* modelių ribose e. dalyvavimas sustiprintų „piliečių valdžią“.

E. dalyvavimo įtaka netiesioginei demokratijai:

Atstovaujamajai demokratijai naudingas jau ir pirmasis – informavimo – e. dalyvavimo lygmuo, nes kuo daugiau informacijos turi piliečiai, tuo geriau jie gali netiesiogiai kontroliuoti atstovus valdžioje. Be to, informuoti piliečiai gali suteikti politikui vertingos informacijos, kuria jis gali pasinaudoti formuodamas savo poziciją parlamente. N**esugriaunant sistemos, naudos duotų visos e. dalyvavimo priemonės, susijusios su**

- **informacijos platinimu** piliečiams (per internetines svetaines, e. paštu asmeniškai, e. pašto grupėms). Svarbu, kad informacija būtų kuo labiau susijusi su politiko, ar politinės partijos konkrečiais pasisakymais, įstatymų projektais ir pozicija parlamente, ir kad ji būtų nuolatos atnaujinama.
- **Informacijos surinkimu** iš piliečių (internetinėmis apklausomis, paruošta e. laiško forma svetainėje su prašymu pareikšti savo nuomonę tam tikru klausimu).
- **Rinkimų organizavimu.** IT suteikia naujų galimybių administruojant rinkimus (e. rinkimai) ir juose dalyvaujant (e. balsavimas), bet tai – ne šio darbo tema.
- **Rinkimine agitacija.** Internetas – pigesnis, bet ne mažiau veiksmingas būdas pritraukti rinkėjus; ištransliuoti jiems savo nuomonę; rengti kandidatų diskusijas internete ar padėti rinkėjams apsispręsti, už ką balsuoti („nuovokus balsavimas“). Jis naudingas tol, kol technologijos netampa „juodosiomis rinkiminėmis technologijomis“ (plačiau žr. skyriaus pabaigoje).

Skurdžiajai demokratijai šito ir pakaktų: aktyvus piliečių įsitraukimas nepageidaujamas, nes utilitarinėje demokratijoje siekiama maksimizuoti bendrą visuomenės naudą, todėl reikalingi racionalūs sprendimai. Per didelis viešumas ir dalyvių skaičius gali trukdyti racionaliam alternatyvui analizavimui ir tinkamo sprendimo priėmimui. Tačiau

liberalioje atstovaujamoje demokratijoje piliečiai aktyvesni ir tikisi daugiau galimybių įsitraukti. Viena iš jų – patiems kandidatuoti į valdžios institucijas. Internetas leidžia dėl posto valdžioje rimtai kovoti pavieniams kandidatams, sugebantiems atstovauti piliečių interesus, nes nebereikia politinių partijų, kaip finansinės paramos šaltinio. Bendraujant tiesiogiai su piliečiais politikams nebe taip reikalingas partijos užnugaris.

Demokratijai stiprėti padėtų ir dar vienas tiesiogiai su rinkimais susijęs atstovaujamosios demokratijos atributas – politinės partijos. Vidinės partijos taisyklės (kaip ir bet kurios kitos organizacijos visuomenėje) paveikia jos narių požiūrį ir elgseną. Jeigu partijos viduje yra demokratinė tvarka – demokratiškas sprendimų priėmimas, laisvi debatai ir nuomonių įvairovė – nariai išmoksta ją vertinti ir perkelia tokią tvarką į „didžiąją“ politinę areną[84]. IT gali padėti partijų viduje sukurti erdves, kuriose visi nariai gali nepriklausomai diskutuoti, išreikšti savo nuomonę bei dalintis informacija, taip **palengvindama mokymąsi gyventi demokratiškai.**

Kalbant apie galimybes nesusijusias su rinkimais, **naudingos platesnės I-ojo ir papildomai – II-ojo bei III-čiojo lygių e. dalyvavimo priemonės:**

- Valdžios atstovų informavimui ir dialogui, nes šie lygiai užtikrina informacijos srautų įvairovę: “iš viršaus į apačią”, “iš apačios į viršų”, horizontaliai į organizacijos(institucijos) vidų ir į išorę; ir netiesiogiai ir interaktyviai; ir vienakrypčiai ir dvikrypčiai;
- Piliečių pasitikėjimui valdžios institutais atstatyti: nuovokaus balsavimo technologijos (sudominti rinkimais); e. priimamasis, kur pabendravę su savo atstovu valdžioje ir paskui sekdami jo veiksmus parlamente, žmonės jaustų, kad balsuota ne veltui;
- Piliečių nuomonei išgirsti: e.konsultacijos rengiamų parlamento ir vietos savivaldos institucijų svetainėse dėl tam tikrų teisės aktų priėmimo ir vyriausybės portaluose sprendžiant, kaip juos įgyvendinti (apie jas galima pranešti pačiose svetainėse, portaluose; laiškai e. pašto grupėms, ypač specifiniais klausimais (pavyzdžiui, svarstant oro taršos standartus, tikslinės grupės būtų su aplinkosauga susiję piliečiai); e. referendumai. Kuo daugiau jų bus inicijuota „iš apačios“ ir privalomų, o ne patariamųjų, tuo labiau valdžia artės prie piliečių.
- Piliečių iniciatyvoms paskatinti: e. peticijos; e. skelbimų lentos valdžios institucijų, politikų ir politinių partijų svetainėse, kuriose piliečiai gali reikšti savo pasiūlymus ir pageidavimus; e. forumai, e. miesto rotušės piliečių tarpusavio ir piliečių – politikų diskusijoms rengti.

Jeigu diskusijos tarp politikų ir piliečių vyksta tik apsikeičiant nuomonėmis prieš rinkimus, stiprinama atstovaujamoji demokratija. Tačiau jeigu valdžia suinteresuota išklausyti

[84] Hadenius A. Social Capital and Democracy: institucional and social preconditions./ / Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital : comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications.2004. P. 49.

piliečių nuomones (kad ir kokios jos bebūtų), ir jeigu jos atsispindi priimtuose galutiniuose sprendimuose kiekvieną dieną, užsimezga dialogas[85]. Taip išlaikant individualizmą, kaip pagrindinę liberalizmo vertybę, pereinama prie dalyvaujamosios demokratijos.

Dalyvaujamosios demokratijos modelyje e. dalyvavimo III-iasis lygmuo yra pagrindinis jo veikimo variklis. Viena iš esminių dalyvaujamosios demokratijos kliūčių yra ta, kad racionali diskusija reikalauja daug laiko ir pastangų. Net paskelbus būsimą diskusiją konkrečiu klausimu internetu, piliečiams reikia pasiruošti, o norėdami prasmingai dalyvauti debatuose su politikais, jie turėtų ilgą laiką sekti parlamente vykstančius posėdžius. Todėl ir neatsisakoma atstovaujamųjų institucijų, kurios gali aprėpti visas šalies gyvenimo sritis. **IT, kaip įgyvendinimo įrankis, palengvina piliečių – valdžios dialogą,** bet „racionalios diskusijos" problema išlieka, ar net padidėja: piliečiams galima suteikti daug daugiau informacijos, tačiau nemokantys/nespėjantys/ nenorintys jos filtruoti ar priimti, sąmoningai diskutuoti vis tiek negalės.

Čia nemažai naudos gali duoti atskirų politikų svetainės, kurios net galėtų virsti teritorinėmis virtualiomis bendruomenėmis: i) kiekvienas atstovas, žinodamas savo rinkiminės apygardos žmonių specifiką, gali pateikti informaciją atitinkama forma ir būdu. Pavyzdžiui, jis informaciją gali išskaidyti, atsižvelgdamas net į demografines charakteristikas: vyresnio amžiaus rinkėjams žinias apie įstatymų projektus pateikti internetinėje svetainėje, o diskusijas rengti e. pašto grupėse, kad vyresni žmonės turėtų laiko pareikšti savo nuomonę. Tuo tarpu amžiumi jausnesnę apygardą atstovaujantis politikas gali svetainėje sukurti pokalbių kambarius bendravimui esamuoju laiku; ii) kiekvienas atstovas gali rengti diskusijas konkrečiai *jo* rinkėjams svarbiais klausimais, o ne visais, svarstomais parlamente. Virtualiame forume/diskusijose e. pašto grupėse surinkęs piliečių nuomones ir jas apibendrinęs, jis prasmingai atstovautų joms nacionaliniame leidybos organe.

Žinoma, kyla pavojus, jog asmeninėje svetainėje politikai pateiks šališkai „išfiltruotą" informaciją iš parlamento. Todėl norint sustiprinti dalyvaujamąją demokratiją, ypač svarbu, kad centrinėje valdžioje priimtą sprendimą atstovas vėl aptartų su savo rinkėjais: išgirdę, jog sprendimas priimtas atsižvelgus į jų nuomonę, jie stipriau palaikys demokratinę sistemą. Net ir sulaukusieji jiems nepriimtino sprendimo atviroje diskusijoje *post factum* išgirs prasmingų argumentų, kurie paskatins juos tolerantiškai paklusti priimtam teisės aktui. Čia ir paaiškėja, kodėl demokratijai stiprinti diegiamas e. dalyvavimo priemones būtina suderinti su vertybiniu demokratijos aspektu: norint užtikrinti „nešališką" informacijos sklaidą, prasmingą pilieičių įsitraukimą, toleranciją mažumos nuomonei, reikia ne tik pasinaudoti IT(kurios yra įrankis), bet, svarbiausia, keisti žmonių mąstymą.

[85] Päivärinta T., Sæbø O. Models of e-democracy… // ibid., P. 16, 21.

Pliuralistinėje demokratijoje IT, o visų pirma, internetas, padidina bendravimo kanalų, būdų ir galimybių skaičių aktyvioms visuomenės grupėms. Mažai išlaidų reikalaujanti internetinės svetainė leidžia išviešinti savo veiklą, o e. pašto pagalba – paskatinti ją paremti, įsitraukti į jos veiklą, suvienyti žmones kolektyviniam veiksmui[86]. Tai ypač paranku visuomenės grupėms, neturinčioms pakankamai lėšų, narių ar administracinių darbuotojų tradiciniais kanalais konkuruoti dėl savo politinių interesų. Taigi IT gali padidinti aktyvių piliečių gretas, įtraukdamos juos į *kolektyvinius* politinius veiksmus. I*ndividualiu* eilinio piliečio veiksmu išlieka balsavimas rinkimuose. Net skaidraus e. lobizmo formai – e. peticijoms – būtinas daugelio žmonių balsas. Galimas ir kitas kraštutinumas: „teisės į savivaldą“ įgyvendinimas interneto pagalba gali vesti į hiper-pliuralizmą, kuriame aibė smulkių interesų grupių atakuotų centrinės valdžios atstovus, o politinis procesas sulėtėtų.

Taigi pliuralistinėje demokratijoje spartesnio/ pigesnio/ interaktyvaus bendravimo galimybes galima išnaudoti:

- **demokratijos plėtrai –** šalyse, kur žiniasklaidos kanalai yra monopolizuoti, ar cenzūruojami, o „teisė į savivaldą“ ir pilietinė visuomenė yra gniaužiama, pasipriešinimo judėjimai internetą gali naudoti kaip alternatyvų šaltinį[87].

- **pasitikėjimo kitais didinimui dėl „persidengiančios narystės“ ar „daugialypio identiteto“ efekto.** Dar R.Putnamas pastebėjo, kad demokratijai veikti svarbūs yra socialiniai tinklai[88]. Internetas savo spartumu ir interaktyvumu gali atgaivinti tradicines bendruomenes virtualioje erdvėje, bei sukurti naujas, įtraukdamas jaunus žmones. Kitaip sakant, interneto pagalba lengvėja kolektyvinė socializacija, kiekvienam atveriama dar daugiau galimybių tuo pat metu priklausyti labai daug socialinių grupių ir bendruomenių. Toks socialinis bendravimas ne tik praplečia žmogaus gyvenimo erdvę, bet ir didina jo toleranciją kitaip mąstantiems bei pasitikėjimą kitų bendruomenių nariais. Iš kitos pusės, būtent toks IT poveikis ir „daugialypio identiteto“ fenomenas informacinėje visuomenėje lemia piliečių – valdžios atotrūkį. Politinė erdvė po truputį užgožiama, aiškus piliečių identifikavimasis su tam tikra politine partija, ar net apskritai su politine kaire-dešine, pakeičiamas silpnesniais ryšiais su kitomis socialinėmis grupėmis. Žvelgiant iš šitos pusės, IT pakenkia politinėms partijomis ir atskiriems politikams. Tačiau iš kitos pusės, e. dalyvavimo priemonės leidžia sugrąžinti į politinį gyvenimą. Tik būtina, kad i) valdžios atstovai palaikytų ryšį su šiomis neformaliomis

[86] Op.cit. Bimber B. Information and American Democracy: Technology in the ecolution of political power. Cambridge: Cambridge University press, 2003. Norris P. Deepening democracy via e-governance.../// ibid., P. 5.

[87] Smith P. New information technologies and empowerment: the implications for politics and governance// Oliver L., Sanders L. (Eds.). E-government reconsidered: renewal of governance for the knowledge age. Canada, 2004. P.136.

[88] Putnam R.. Kad demokratija veiktų : Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius : Margi raštai, 2001.

struktūromis ir įtrauktų jas į politinį procesą; ii) politinės partijos ir organizacijos palaikytų tolerantišką požiūrį į kitaip politiškai mąstančius (pavyzdžiui, savo interneto svetainėse pateikdamos nuorodas į kitas savo šalies politines partijas, kad plėstų savo rinkėjų akiratį); iii) patys politikai savo svetaines paverstų virtualių bendruomenių bendravimo centrais.

Kai politinis procesas vyksta pagal žiniasklaidos taisykles, politikai stengiasi sukurti kuo geresnį įvaizdį. Bendravimas orientuotas į mases. Žinoma, internetinė spauda ir internetinė televizija naudinga medijuotos demokratijos plėtrai, tačiau pasitelkus tinkamas e. dalyvavimo priemones, stiprėtų tikroji demokratija. Daugiausiai naudos politikams teiktų asmeninės i. svetainės. Ši integruota e. dalyvavimo priemonė leistų:

- informuoti piliečius apie savo poziciją ir politikos naujienas (naujienų grupių, e. priimamojo, tinklaraščio pagalba);
- sužinoti piliečių nuomonę svarbiais klausimais su jais pasikonsultuoti (tam tiktų apklausos internetu, e. peticijos);
- bendrauti kiekvienu piliečiu be tarpininkų ir diskutuoti su daugeliu jų iškart (panaudojant visas įmanomas e. dalyvavimo priemones);
- ir, žinoma, mažesniais kaštais kurti savo įvaizdį.

Reikia priminti, jog **medijuotoje demokratijoje** daugelį opių politinių klausimų sąmoningai galima užgožti populistiškais pareiškimais televizijoje ir radijo etertje. Tad šiuo atveju **e. dalyvavimas būtų naudingas ir visos politinės sistemos skaidrumo didinimui.**

E. dalyvavimo įtaka tiesioginei demokratijai:

Aristotelinę poliaus demokratiją atrodė neįmanoma perkelti į didesnes visuomenes dėl ribotos komunikacijos: nežinodamas pilietis negali dalyvauti sprendimų priėmime. Tačiau sparti technologijų sklaida lengvina geografiškai nutolusių, skirtingų socialinių sluoksnių bei demografinių charakteristikų piliečių bendravimą. IT visiškai pakeičia tradicinius bendravimo kanalus, užtikrindamos didelio skaičiaus sprendimų priėmime dalyvaujančių žmonių veiksmus. Tiesioginės demokratijos šalininkų nemažai (Etzioni‘is, Hague‘as, Loaderis[89], Bellamy‘ai, Van Dijkas[90]), tačiau pasiūlymų jai įgyvendinti trūksta. Žinoma, ji galėtų veikti tik pasiekus trečiąjį e. dalyvavimo lygmenį, e. forumams tampant savotiška atėniška asamblėja. Sæbø ir Päivärinta tiesioginei demokratijai priskiria besikuriančias internetines partijas, tačiau ir jos veikia pagal atstovaujamosios demokratijos logiką („partija“, „daugumos atstovavimas“...). Minėtos „Demoex“ partijos atstovai ją vadina tiesioginės ir atstovaujamosios „demokratijos miksu“

[89] Norris P. Deepening democracy via e-governance…// ibid, P.7.
[90] Päivärinta T, Sæbø O., Models of e-democracy...// ibid., P. 18.

*(*angl. *democracy mix*)[91]. Vis dėlto, norint užtikrinti, kad tiesioginė demokratija nebūtų tik populistinė „greitoji“ demokratija, būtina atsižvelgti į mentalinius ir vertybinius, o ne tik proceso ir priemonių, pokyčius. Kitaip sakant, tiesioginę demokratiją praturtintant dalyvaujamosios demokratijos principais[92].

1.3 E. dalyvavimo galimybės stiprinant šiuolaikinę demokratiją

Baigiant pirmąjį skyrių trumpai buvo išskirti šiuolaikinėse valstybėse pasireiškiantys *teorinių* modelių aspektai. Vertėtų apibendrinti ir e. dalyvavimo įtaką *realioms* demokratijoms:

e. dalyvavimas...

...Sugrąžintų piliečių pasitikėjimą valdžios institucijomis ir demokratija apskritai

...Didintų politinio proceso skaidrumą.

...Novatoriškomis, įdomiomis technologijomis sudomintų politika tuos, kuriems tradicinės virtualaus dalyvavimo formos įgriso.

...Leistų dalyvauti socialiai atskirtiems žmonėms.

...Ne tik gilintų, bet ir plėstų demokratiją.

...Decentralizuotų informacijos sklaidą

...Sulygintų veikėjų galimybes varžybose dėl teisės atstovauti piliečius – IT palengvintų mažų politinių partijų ir pavienių kandidatų padėtį.

...Individualizuotų ir personalizuotų politinį procesą.

...Stiprintų socialinius tinklus, kurie svarbūs demokratijos veikimui.

...Padėtų racionaliau apsispręsti atiduodant savo balsą rinkimuose.

...Stiprintų horizontalius ryšius ir demokratinį sprendimų priėmimą politinių partijų viduje, taip didindamas demokratiją palaikančių piliečių ir organizacijų šalies viduje skaičių.

Įdomu, kad kai kurie teiginiai atrodo prieštaraujantys vienas kitam. Tiesiog interneto galimybės gana universalios, ir gaunama nauda priklauso nuo to, kurį jo aspektą išnaudos politiniai veikėjai: galimybė bendrauti „vienas su vienu“ leidžia individualizuoti politinį procesą, tuo tarpu tinkliškumas padeda stiprinti socialinius ryšius, toleranciją ir bendruomeniškumą.

Skeptikai vardija **galimas kliūtis ir nepasiteisinusius lūkesčius** taikant e. dalyvavimo priemones praktikoje:

- Nuostata, jog e. dalyvavimo galimybėmis pasinaudos tik politiškai aktyvūs žmonės, ir labai abejotina, kad į demokratinius procesus įsitrauks pasyvesni ar nesidomintys žmonės[1]. Kad tai neįvyktų reikalingas *socialinis marketingas*. Vienas puikių pavyzdžių būtų jau minėtas konsultacinis žaidimas Suomijoje, kuriam startuojant, projektas buvo pristatomas

[91] http://demoex.net/eng ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 11.
[92] Petrauskas R. Informacinių technologijų taikymas viešajame administravime. – Vilnius, LTU, 2001.

televizijos laidose, spaudoje, lauko reklamomis, skrajutėmis bibliotekose. Net buvo paruoštas popierinis klausimyno variantas, tačiau tuomet gyventojai nepatyrė virtualioje erdvėje pateikiamo žaidimo pojūčių[93].

- Net esant piliečių suinteresuotumui, e. dalyvavimo iniciatyvas gali stabdyti pasipriešinimas bet kokiems pokyčiams valdymo ir sprendimų priėmimo struktūrose (plačiau žr. kitame skyriuje tyrimus).

- Šališkumo ir neutralumo klausimas, kylantis taikant kai kurias e. dalyvavimo priemones. Pavyzdžiui, kas turėtų sudaryti „nuovokaus balsavimo“ klausimynus ir kaip užtikrinti, kad jie nebus šališki vienos ar kitos politinės jėgos atžvilgiu.

- Skaitmeninės atskirties problema, su kuria susiduria kiekviena e.valdžios ir e. dalyvavimo iniciatyva. Jos esmė – dėl prieigos ar kompiuterinių įgūdžių neturėjimo dalis piliečių vis tiek bus neįtraukiami į sprendimų priėmimą.

- Juodosios rinkiminės technologijos: reikia tikslios monitoringo sistemos, sekančios, ar rinkiminė kampanija internete nėra įžeidžianti, ar ji nefinansuojama iš neaiškių/nedeklaruotų šaltinių, ar rinkiminė kampanija internete baigiama nustatytu laiku, likus tam tikram laikotarpiui iki rinkimų datos.

- Viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktas. Pavyzdžiui, Lietuvoje vienas iš reikalavimų valstybės institucijų svetainėms yra talpinti tik savireklamą („Valstybės institucijos interneto svetainė (ne tik įvadinis puslapis) negali būti naudojama komercinių paslaugų ar įmonių reklamai“[94]). O ar galima leisti reklamą politinių partijų ir atskirų politikų svetainėse? Juk netiesiogine reklama gali būti laikomas net specialios komercinės programinės įrangos reikalavimas norint išnaudoti svetainės galimybes. Tuomet jau būtų painiojami viešieji ir privatieji interesai. Dar daugiau – tai užkirstų kelią daliai piliečių dalyvauti politiniame procese, ir prisidėtų prie skaitmeninės atskirties problemos.

- Nuostata, kad galbūt valdžia taps skaidresnė, bet piliečiai paskęs informacijos sraute.

- Visa aibė ekonominių, teisinių ir žmogiškųjų aspektų, susijusių su praktiniu e. dalyvavimo įgyvendinimu. Pavyzdžiui, kaip politikui suspėti atsakyti į visas užklausas atsiųstas e. paštu? Arba kaip užtikrinti saugumą e. dalyvavimo priemonių, kuriose naudojami tam tikri asmens duomenys? Kokie tikėtini e. dalyvavimo kaštai? Juk sukurti internetinę svetainę nesunku, tačiau jos priežiūrai ir kokybei išlaikyti reikalingas bent vienas administratorius. Be to, kai kurie e-dalyvavimo sprendimai yra labai brangūs ir reikalauja valdžios, mokslininkų bei

[93] Coleman S., Gotze J. Bowling together... // ibid., P. 37-38.

[94] 2003 m. balandžio 18 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo “Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“ 6 punktas// Valstybės Žinios, Nr. 480.

verslo bendradarbiavimo (pavyzdžiui, geografiškai personalizuotos informacinės sistemos). Dar daugiau – kai kurie sprendimai gali pareikalauti iš piliečių papildomos programinės įrangos, ir taip apriboti jų dalyvavimo galimybes.

- Parlamento/vietos savivaldos renkamų institucijų nariams ar jų komandoms gali stigti laiko ar operatyvumo, kuris būtinas net ir pirmajam e. dalyvavimo lygmeniui išlaikyti. Pavyzdžiui, piliečiams, užsisakiusiems e. priminimus iš Parlamento pateiktų įstatymų projektų skilties reikia užtikrinti, kad jie gaus e. priminimą su nuoroda laiku ir į rubriką oficialioje svetainėje, kur informacija bus atnaujinta.
- trumpalaikiškumo ir ilgalaikiškumo santykis – politikai valdžios institucijose gali susidomėję imtis e. dalyvavimo iniciatyvų, ypač jeigu e. sprendimai unikalūs ir novatoriški (tokie, kaip nuovokus balsavimas ir pan.). Tačiau juos įdiegus didesnio susidomėjimo bei rezultatų gali tekti palaukti (galima prisiminti virtualias bendruomenes, kurių stiprumą lemia gyvavimo trukmė ir jos narių pasišventimas). Tad tikėtina, jog dalis politikų atsisakys savo idėjų, kaip nereikalingų. Iš kitos pusės, su užsidegimu puolę kurti, politikai ilgainiui gali atvėsti, taip pablogindami savo e. sprendimų kokybę. Pavyzdžiui, jiems gali įgristi atsakinėti į rinkėjų klausimus savo svetainės rubrikoje „klausiate – atsakau“. Taigi prireiks laiko ne tik įsitikinti e. dalyvavimo nauda ir IT įgūdžiams įgyti, bet ir suvokti, kad e. priimamasis yra patogesnis nei susitikimai su rinkėjais apygardoje, o piliečių dalyvavimas sprendimų priėmime yra savaime suprantamas dalykas.

Akivaizdu, jog esminiai valdymo pokyčiai turi būti suderinti teisiškai ir techniškai, tačiau svarbiausias yra vertybinis demokratijos aspektas ir veikėjų suinteresuotumas. Koks jis yra šiuo metu, ir kokios jo perspektyvos bus kalbama kitame skyriuje, pristatant situaciją pasaulyje ir Lietuvoje.

2. Užsienio šalių tyrimai: e. dalyvavimo priemonės ir atstovaujamoji valdžia

Teorinė demokratijos modelių analizė parodė, jog linkstama išsaugoti atstovaujamąsias institucijas, jų veiklą derinant su tiesioginiu piliečių dalyvavimu. Jau buvo minėta, kad demokratiją stiprinantis e. dalyvavimas labiausiai susijęs ne su moderniausiomis IT, bet su valdžios iniciatyva įtraukti piliečius į sprendimų priėmimą, ir pačių piliečių noru įsitraukti. Tiriant demokratijos stiprinimo galimybes iš pasiūlos pusės (iniciatyvų „iš viršaus į apačią“), vertėtų pažvelgti:

- Į tarpinę grandį – politines partijas, kurių nariai, net ir nesantys valdžioje, jau nebėra „masės“. Galimi du pastebėjimai: a) jeigu apskritai savo veikloje partijos taiko e. dalyvavimo priemones, tai IT laikoma papildančia/lygiaverte/pagrindine bendravimo priemone; b) jeigu taikomos II –III lygio priemonės, tai politinės partijos pripažįsta piliečių įtraukimo būtinybę ir didėja tikimybė, jog valdžioje jų atstovai bus pasirengę tai atkartoti valstybės/ vietos valdžios mastu. Be to, e. dalyvavimo priemonių pritaikymas bet kurios organizacijos viduje lengvina bendravimą tarp jos narių, kad ir kur jie gyventų, ir skatina horizontalius ryšius.[95] Taip valdymas organizacijos viduje demokratėja, o tokių organizacijų skaičius gilina demokratiją visoje šalyje. Politinių partijų atveju, glaudesnis vidinis bendravimas leidžia nariams, išrinktiems į valdžią, visąlaik žinoti žmonių lūkesčius.
- Į atstovaujamąją valdžią - Parlamentą. Atlikta nemažai tyrimų vertinant valstybių Parlamentų vidaus veiklos kompiuterizavimo lygį ir svetainių kokybę piliečių įtraukimo į politikos procesą atžvilgiu. Vertėtų paminėti keletą, paskatinusių autorę atlikti empirinę analizę Lietuvoje:
  - D.Britanijoje 2002 metais N. Jacksono atliktas parlamento narių interneto svetainių (prieinamų tik per www.parliament.uk/comms/lib/alms.htm) tyrimas[96], siekiant nustatyti, kiek parlamentarai jau laiko interneto technologijas viena iš politinio bendravimo priemonių. Rezultatai parodė, jog parlamentarams svetainės vis dar lieka tik kaip priemonė, papildanti, ar pakeičianti tradicinius bendravimo kanalus ir daugiausia skirta tiesiog pateikti esminę informaciją apie save: net 6 iš 10 dažniausiai pateikiamų informacijos blokų informuoja rinkėjus apie jų veiklą, politines pažiūras ir pasiekimus ir tik du siekia sulaukti iš jų grįžtamojo ryšio. Autorius nepateikia pasiūlymų, kokios e. dalyvavimo priemonės būtų tinkamiausios parlamentarams skatinant piliečių dalyvavimą ir didinant savo reitingus – jo tikslas yra parodyti,

[95] Smith P. New information technologies and empowerment… // ibid., P.136.

[96] Jackson N. MPs and web technologies: untapped opportunity?// Journal of Public Affairs. 2003, Vol. 3 (2). www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 02 15.

jog IT naudojimas būtent šiam tikslui dar nepaplitęs. Pagrindinėmis to priežastimis jis finansinių išteklių stygių bei per menką pačių piliečių susidomėjimą: reikia, kad tam tikras gyventojų skaičius turėtų prieigą prie interneto, kad parlamentarai justų spaudimą turėti asmeninę svetainę[97].

- 2004 metais N. Jacksono tyrimo duomenys atnaujinti ir palyginti su situacija Australijoje[98]. Taikydami analogišką „trečiosios šalies“ interneto svetainių tyrimą, pasiremdami gausiais antriniais duomenimis, autoriai ne tik įvertino dviejų šalių parlamentarų draugiškumo naujoms interneto technologijoms lygį bei interneto svetainių informatyvumo, įtraukimo ir įsiliejimo į globalų tinklą laipsnį, bet ir nustatyti faktorius, nuo kurių priklauso parlamentarų iniciatyvumas. Rezultatai parodė, jog sisteminiai faktoriai (šalies geografinės charakteristikos, kultūrinė įvairovė, interneto vartotojų skaičius, lojalumas partijai, konstitucinė valstybės sąranga (federalizmas/unitarizmas) turi mažiausiai įtakos. Daugiau lemia organizacinė/partinė aplinka: politiko marginalumas (kiek jis žinomas, kiek palaikančių rinkėjų turi, iš kokio dydžio apygardos jis yra) bei partijos svoris legislatyviniame organe (ar parlamentaro partija turi daugumą, ar turi narių vyriausybėje, ar parlamentaras išvis išsikėlė pats). Geriausiai politikų draugiškumą Australijoje ir D.Britanijoje paaiškina jų asmeninės charakteristikos: mažesnis amžius (nors kita demografinė charakteristika – lytis - lemiamos įtakos neturi), geresni kompiuteriniai įgūdžiai (IT žinios, profesija ir pan.) bei svarbesnės užimamos pareigos (postas parlamente ar net ministrų kabinete) turi teigiamą įtaką, tuo tarpu kadencija parlamente – neigiamą: išrinkti ne pirmąjį kartą D.Britanijoje ir Australijoje mažiau aktyvūs.
- Suomijoje 2005 metais atliktas parlamentarų svetainių tyrimas[99], įvertinant tuometinę interneto technologijų populiarumo būklę Eduskuntoje (Suomijos parlamente), paremtas inovacijų adaptacija interneto terpėje (Hovav, Patnayakuni ir kt., 2004[100]): adaptacijos greitis ir pobūdis priklauso nuo inovacijos kokybės (praktiškumo) ir to, kiek aplinka vertina tą inovaciją ir ją priima (aplinkos laidumo). Internetas gali būti adaptuotas tik įvedant greta kitų priemonių, o ne radikaliai pakeičiant juo visas kitas. Remdamasi šią teorija, straipsnio autorė apibendrina, jog tradicinės parlamentarų bendravimo su piliečiais priemonės tikrai nublanksta prieš potencialią tinklo technologijų naudą. Čia pristatomame tyrime buvo analizuojamos asmeninės parlamentarų svetainės, per paiešką www.google.com (vardas/ pavardė, pavardė/

[97] Jackson N. MPs and web technologies…// ibid.,, P.128.

[98] Gibson R., Lusoli W., Ward S. Phile or phobe? Australian and British MPs and the new communication technology// 100th Annual meeting of the American Political Science Association, Chicago, 31 August – 4 September, 2004. http://www.esri.salford.ac.uk/ESRCResearchproject/papers/apsa2004.pdf ; Prisijungimo data: 2007 09 01.

[99] Suomi R. Websites of Finnish members of parliament – an innovation adoption point of view. 2005, Turku School of Economics and Business Administration, Finland.

[100] Hovav, Patnayakuni ir kt. A model of internets standards adoption: the case of IPv6 // Journal of infosystems, 2004, Vol.14. web.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 02 13.

vardas arba inicialai/ vardas/ pavardė arba pavardė/ inicialai/ vardas) arba partijų tinklapius. Tyrimas parodė, jog ketvirtis parlamentarų visiškai nenaudoja savo internetinių svetainių, ketvirtis jas naudoja intensyviai, o pusei tai yra tiesiog informacijos rinkėjams pateikimo priemonė. Pagal inovacijų adaptacijos teoriją nėra jokių kliūčių interneto adaptacijai politiniam dalyvavimui skatinti. Be to, autorė daro prielaidą, jog aukšto korupcijos suvokimo lygio šalyje (Suomija pagal reitingus nuo 2004 metų pasaulyje pirmauja) turėtų vyrauti bendravimo politinė kultūra, todėl parlamentarai neturėtų priešintis tiesioginiam bendravimui su piliečiais. neturėtų kilti problemų. Vadinasi, trūksta pačių parlamentarų motyvacijos. Jie vis dar remiasi tradiciniais būdais sudominti piliečius politika.

- 11 legislatyvinių organų Austrijoje tyrimas 2004 metais[101], siekiant išsiaiškinti, ar parlamentarai išties labiau remia e. vyriausybės projektus, o ne e. demokratijos ir kodėl. Čia remiamasi visuomenės/žiniasklaidos/politikos (VŽP) bendravimo modeliu, kuris žymi informacijos, grįžtamojo ryšio/konsultacijų ir dalyvavimo procesus. E. demokratija čia – ne tik technologijų diegimas, bet ir kintantys politinių institucijų veikimo principai, bei žiniasklaidos ir piliečių bendravimas ir požiūris į jas.

Tyrimas buvo atliktas naudojant interviu metodą (apklausti leidybos organų nariai pozicijoje ir opozicijoje, atlikta 201 interviu), klausiant, kas yra e. administravimas, e. demokratija, kokios kliūtys ir galimybės joms plėtoti ir t.t. Rezultatai parodė, jog dauguma austrų politikų supranta, kas yra e. demokratija, bet aktyviai jai priešinasi. Pirma, jie sutinka su e. nauda demokratijos plėtrai (cituodami teisinius dokumentus ir politinių partijų programines nuostatas), bet santūriai vertina realias piliečių dalyvavimo valdžioje galimybes. Išvardindami tas pačias kliūtis e. demokratijai ir e.administravimui (saugumo ir privatumo, socialinės ir skaitmeninės atskirties ir manipuliacijos grėsmės), dauguma mano, jog e. demokratijos atvejų jas įveikti bus labai sudėtinga (nepateikdami konkrečių paaiškinimų). Autoriai daro išvadą, jog priešiškumą e. demokratijai sąlygoja dvi priežastys: kolektyvinis priešinimasis pokyčiams (parlamentarai save laiko labiau kvalifikuotais priimti sprendimus lyginant su piliečiais ir pasisako už atstovaujamąją, o ne dalyvaujamąją demokratiją); ir asmeninė baimė (kolektyvinės nuostatos sukuria vidinį įsitikinimą, kad jie yra nepakeičiami, todėl e. demokratija suvokiama kaip grėsmė konkrečiai jų vietai leidybos organuose. Šitaip teigia net ir parlamentarai – e. valdžios specialistai).

- 2003 metų tyrimas 15 ES valstybių narių ir 10 tuometinių kandidačių[102], siekiant patikrinti, ar iš tiesų keičiantis demokratijos mechanizmams, jos principai išlieka tie patys. Analizuoti 38 leidybos organų bei 144 politinių partijų, perkopusių 3% barjerą

[101]Mahrer H., Krimmer R. Towards the enhancement of e-democracy…// ibid, P.27-42.

[102]Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. Ibid.

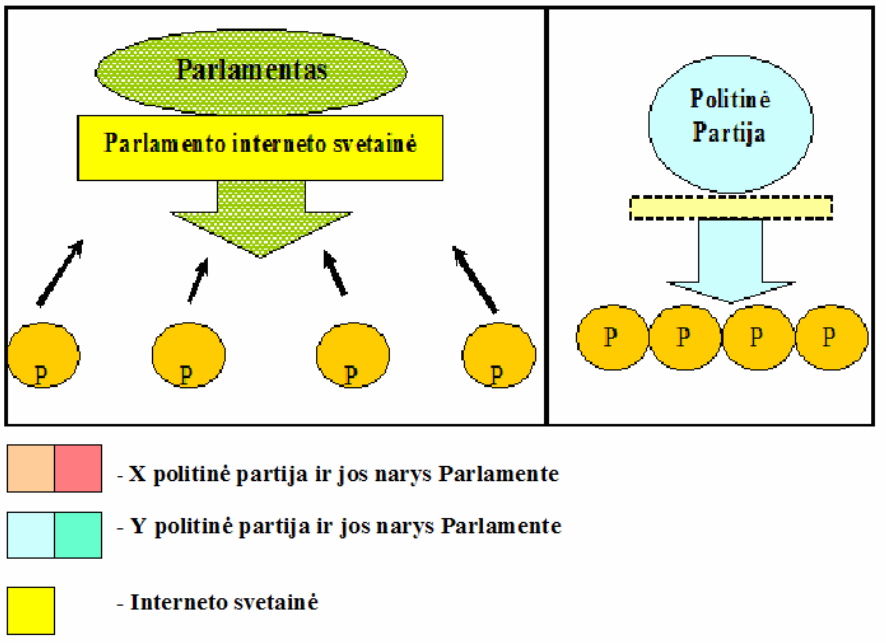
paskutiniuose nacionaliniuose bei Europos Parlamento rinkimuose, tinklapiai. Ypatingas dėmesys buvo skiriamas jų potencialui didinti piliečių dalyvavimą – nes literatūroje e. demokratija vadinama būtent dalyvaujamąja.

Buvo patvirtinta nulinė hipotezė, jog IT įdiegimas netransformuos liberaliosios demokratijos radikaliai. Parlamentų tinklapiai kokybe šiek tiek lenkia politinių partijų, bet jų kokybė šalyse labai susijusi. Paaiškėjo, jog parlamentų ir politinių partijų tinklapių plėtrai reikšmingos įtakos neturi nei partinės sistemos prigimtis (fragmentacija, ideologinė orientacija, rinkėjų lakumas, dvipartiškumas/ daugiapartiškumas), nei IT naudojimo ir prieigos prie interneto visuomenėje lygis, nei ekonominio išsivystymo lygis šalyje. Be to, tuo metu dar būsimųjų ES narių tinklapiai sparčiai kokybe vijosi ES nares. Autoriai daro išvadą, kad visos Europos šalys turi vienodas galimybes eksperimentuoti e-demokratijos projektavime. Iš kitos pusės, IT naudojimo demokratijos plėtrai variklis yra politinių žaidėjų strategiją ir nuostatos, o ne IT išsivystymo lygis/ instituciniai kintamieji.

Aptarti tyrimai tik patvirtinta teorinės darbo dalies apibendrinimą, jog stipriai demokratijai nereikalingas vienas griežtas modelis. Be to, jie rodo realią situaciją: sėkmingai įdiegtos naujos IT ir e. dalyvavimo priemonės institucijoje yra ilgalaikės, neišnykstančios pasikeitus valdančioms politinėms partijoms. Tačiau nedera pamiršti, jog Parlamentus sudaro gyvi žmonės, kurių, kaip politinių partijų atstovų, misija – aktyviai atstovauti piliečių interesus. Praėjus porai metų po rinkimų, juos išrinkusių piliečių poreikiai ir lūkesčiai gali pasikeisti, todėl nuolatinis ir betarpiškas bendravimas su jais yra būtinas. Demokratijai parlamentarų e. dalyvavimo iniciatyvos naudingos, nes piliečiai jaučiasi išklausyti – parlamentarai, žinodami jų poreikius, gali pateikti įstatymų projektus, išklausyti jų nuomonės prieš tam tikrų projektų svarstymą posėdžiuose ir atitinkamai balsuoti. Tinkamas atstovavimas kelia pasitikėjimą parlamentu kaip institucija. Iš kitos pusės, žinodami, kad išrinkti atstovai iš tiesų atstovauja jų interesus, piliečiai aktyviau dalyvauja rinkimuose[103]. Taip išlaikomas sistemos stabilumas – e. dalyvavimo dėka demokratija gilėja liekant atstovaujamajai valdžiai. Tai iliustruoja žemiau pateikiamos schemos, kuriose interneto svetainė traktuojama kaip e. dalyvavimo priemonė, integruojanti ne vieną šiame darbe pristatytą IT sprendimą. 2 paveikslas vaizduoja politikų bendravimą su piliečiais, kuomet IT išnaudojamos tik parlamento lygiu – sukurta svetainė, kurioje daugiausiai pateikiama bendra informacija apie Parlamento instituciją, partinę sudėtį, priimtus įstatymus ir pan. (I lygmuo). Piliečiai įtraukiami tiek, kad yra informuojami ir dalyvauja parlamento rinkimuose. Piliečių – politinės partijos santykis dar silpnesnis: periodiškai (rinkimų

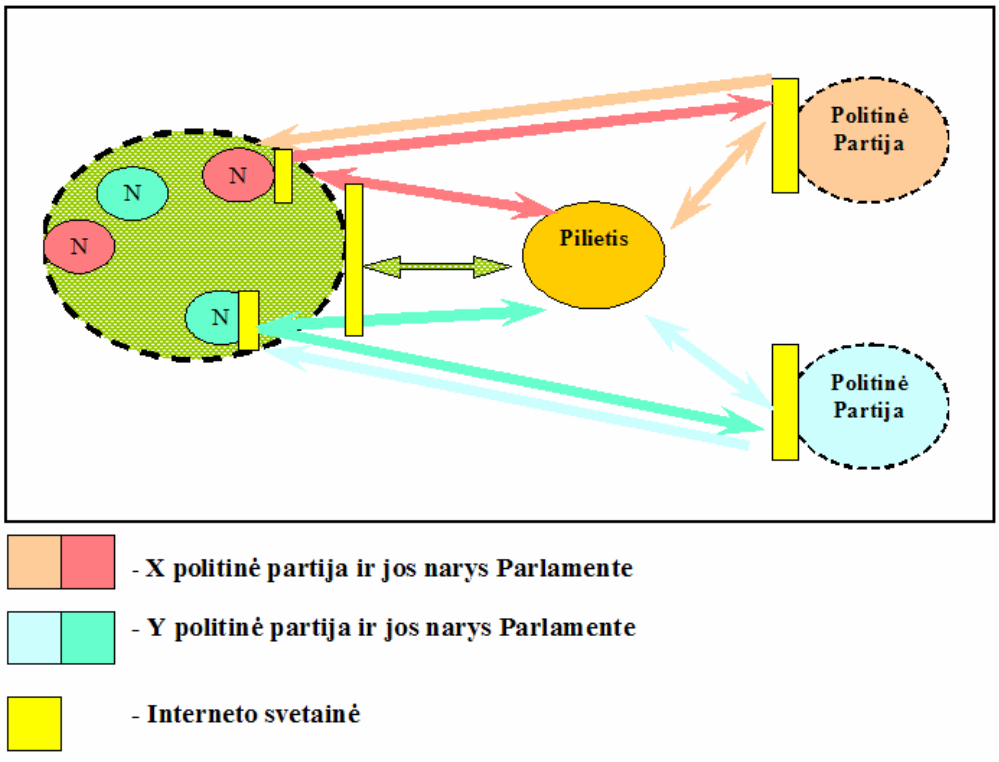
[103]Stokker G. Democracy and citizenship// democratic theory today: challenges for the 21st century. Eds Carter A. and Stokker G., UK, 2002, P. 42.

kampanijos metu) ištransliuojama informacija apie politinės partijos deklaruojamas vertybes, programą bei narius ir dažniau žiniasklaidos, o ne internetinės svetainės pagalba.

2 paveikslas. *Tradicinis politikų bendravimas su piliečiais*

Tuo tarpu išnaudojant II lygmens e. dalyvavimo priemones, situacija visiškai pasikeičia (3 paveikslas). Aiškiai matosi vienas iš e. dalyvavimo teikimų privalumų: bendravimo kanalų gausėjimas ir informacijos sklaidos decentralizacija.

3 paveikslas. *Politikų bendravimas su piliečiais išnaudojant e. dalyvavimo priemones*

Visų pirma, parlamentas piliečio akyse tampa „gyvu“ – jis turi ryšį su konkrečiu politiku per jo internetinę svetainę, gali sužinoti jo nuomonę tam tikrais Parlamente svarstomais klausimais. Taip pat pilietis nelaukdamas rinkimų gali bendrauti su politine partija – svetainėse dalyvauti apklausose ir diskusijose įvairiais klausimais. Čia jis „nuovokaus balsavimo“ pagalba net gali atlikti tam tikrus testus ir sužinoti, su kuriuo partijos nariu panašiausios jo gyvenimo nuostatos ir vertybės (tai svarbu, kai balsuojant tenka pažymėti kandidatų eiliškumą partijos sąraše). Iš kitos pusės, pilietį atstovaujantis Parlamento narys savo svetainėje gali sužinoti rinkėjų poreikius, problemas, bei nusistatymą Parlamente svarstomų įstatymų projektų atžvilgiu. Be to, jis apie tai nuolatos yra informuojamas ir partijos svetainės dėka. Tai palengvina jo darbą Parlamente, nes informacinėje visuomenėje esant milžiniškam žinių srautui, suklasifikuota ir konkreti informacija yra ypatingos vertės.

Kuo būtų naudingos parlamentarų svetainės Lietuvoje vertinant praktiškai? Pirma, piliečiai ir parlamentarai sutaupytų laiko: e. paštu savo Seimo nariui būtų galima parašyti 24 valandas per parą 7 dienas per savaitę, arba sutartu laiku dalyvauti virtualiose konsultacijose bei išsakyti pageidavimus internetinėse apklausose net neišeinant iš namų. Jau dabar šitaip Seimo narius galėtų pasiekti 40,3 % gyventojų, namuose turinčių internetą (2007 m. I ketvirčio Statistikos Departamento duomenys). Antra, pasitelkę moderniąsias technologijas, parlamentarai galėtų sudominti politika jaunus žmones, kurių tokios tradicinės politinio dalyvavimo priemonės, kaip susitikimai su rinkėjais apygardose ar net balsavimas rinkimuose, nebevilioja.

Trečia, Seimo nariai internetinėse svetainėse galėtų pristatyti jų palaikomus įstatymų projektus, įvykius Seime, savo atvirumu papirkdami rinkėjus. Iš kitos pusės, internetu išklausydami platesnio piliečių rato, jie galėtų efektyviau atstovauti juos Seime. Taip politikai padidintų pasitikėjimą valdžia ir demokratija apskritai, kas ypač svarbu Lietuvai, Europos Sąjungoje kuriančiai savo, kaip demokratijos skleidėjos regione, įvaizdį (vienas iš Lietuvos ilgalaikės plėtros strategijos prioritetų – „įtvirtinti Lietuvos valstybės tarptautinį prestižą, propaguojant (...) demokratijos idėjas...“[104]).

Remiantis teorinėje darbo dalyje gautomis išvadomis, jog politikų suinteresuotumas naudoti e. dalyvavimo priemones padeda ir gilinti demokratiją, šiame darbe buvo nuspręsta ištirti situaciją Lietuvoje. Tyrimu siekiama nustatyti

- e. dalyvavimo priemonių paplitimą tarp LR Seimo narių bei atveriamas dalyvavimo galimybes piliečiams (įvertinant pagal lygmenis)

[104] 2002m. lapkričio 11 d. LR Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“// Valstybės žinios, 2002-11-27, Nr. 113-5029. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=193888 ; Prisijungimo data: 2007- 09 – 06.

- e. dalyvavimo priemonių paplitimą tarp pagrindinių Lietuvos politinių partijų;

ir gautus rezultatus palyginti su aptartais analogiškais tyrimais Australijoje, D.Britanijoje ir Suomijoje.

3. E. dalyvavimo priemonių paplitimas Lietuvos politikų tarpe

3.1 Tyrimo pristatymas

Tyrimo tikslas ir uždaviniai:

Siekiant ištirti piliečių galimybes bendrauti su išrinktais atstovais į pagrindinę įstatymų leidybos instituciją – Lietuvos Respublikos Seimą – elektroninio dalyvavimo priemonių pagalba, iškeltas tyrimo tikslas: nustatyti elektroninio dalyvavimo priemonių paplitimą/įvairovę ir tikslus Lietuvos politinėje erdvėje, lyginant su kitomis šalimis. Taip pat numatyti uždaviniai nuo bendros svetainių paieškos, iki specifikuotos rastų svetainių analizės:

1. Išsiaiškinti, kiek Seimo narių Lietuvoje turi internetines svetaines.
2. Sužinoti, ar yra ryšys tarp parlamentarų demografinių charakteristikų ir interneto svetainės turėjimo/neturėjimo.
3. Išsiaiškinti, *kiek* LR politinių partijų turi svetaines, ir *ar* jas turi visos Seime atstovaujamos partijos.
4. Nustatyti, kokios elektroninio dalyvavimo priemonės vyrauja: siekiančios tik informuoti piliečius (ir kaip informuoti), ar sulaukti iš jų grįžtamojo ryšio konsultacijų/dialogo pagalba.

Uždaviniams įgyvendinti, buvo atliktas dviejų dalių tyrimą: LR Seimo narių svetainių bei Seime atstovaujamų politinių partijų. Pasirinktas kiekybinio pobūdžio tyrimas, kaip prasmingesnis būdas įvertinti, ką politikai politinės partijos veikia internete. Be to, sudarius anketą remiantis kitų tyrėjų patirtimi, galima palyginti svetaines ne tik tarp atskirų politikų bei partijų Lietuvoje, bet ir laike bei tarp atskirų šalių. Šiuo atveju, darant išvadas, politinių partijų svetainės buvo daugiau lyginamos tarpusavyje, o politikų – su kitomis valstybėmis.

I dalis

Tiriamųjų aprašymas

Buvo pasirinkta analizuoti visą objektų aibę: Lietuvos Seimo narių svetaines. Todėl atrankos neprireikė. Lietuvos Seimą sudaro tautos atstovai - 141 Seimo narys, renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.[105] Piliečių atstovai į Seimą Lietuvoje renkami vienmandatėse ir daugiamandatėje rinkimų apygardose, tiesioginiuose mišrios sistemos rinkimuose[106].

[105] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 55 straipsnis// Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

[106] Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 1 straipsnis// Valstybės Žinios, 2000, Nr. 59-1760 (2000 07 19).

Svarbiausios Lietuvos Seimo funkcijos: 1) svarsto, priima, leidžia įstatymus, 2) pritaria arba nepritaria Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai, 3) prižiūri Vyriausybės veiklą, 4) tvirtina valstybės biudžetą bei prižiūri, kaip jis vykdomas, 5) skiria svarbiausius valstybės pareigūnus (Konstitucinio Teismo teisėjus, Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų pirmininkus; (ir atleidžia) valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką; 6) nustato valstybinius mokesčius, 7) skelbia savivaldybių rinkimus, 8) ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis.[107]

Kuo svarbus kiekvienas Seimo narys? Pirma, apibrėžtų įgaliojimų ribose jis turi sprendžiamąją galią (LR seimo nario įgaliojimai pateikiami III Priede – ištraukoje iš LR Seimo Statuto). Antra, 2-3 paveikslai rodo, kaip Seimo narių iniciatyvos padeda įtraukti piliečius į sprendimų priėmimą. Pagaliau, užsienio tyrimų rezultatai atskleidė, jog Parlamento lygmeniu pradėtos iniciatyvos būna ilgalaikės. Kyla klausimas dėl atskirų politikų – ar pralaimėję rinkimus jie neapleistų savo sukurtų svetainių? Tai – jau atskira tema, o šio darbo tyrimui svarbu tai, kad 2004 – 2008 m. kadencijos Seime 48, 6% narių yra antrą arba trečią kadenciją (žr. IV priedą apie Seimo sudėties stabilumą).

Dėl šių priežasčių tyrimo objektu pasirinktos Seimo narių svetainės.

Tyrimo metu buvo 140 Seimo narių, nes 2007 m. spalio 7 d. laukė rinkimai į Lietuvos Respublikos Seimą vienmandatėje Dzūkijos rinkimų apygardoje (V Priede pateikiamas visų LR Seimo narių sąrašas).

Pagal lytį tyrimo metu buvo daugiau parlamentarų vyrų (žr. 1 Lentelę).

1 Lentelė *Tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį.*

Lytis	*Skaičius*	*Procentai*
Moterys	*33*	*23,6*
Vyrai	*107*	*76,4*
Iš viso:	*140*	*100*

Vidutinis tiriamųjų amžius – 52 metai. Jauniausias Seimo narys – 33, vyriausias – 75 metų amžiaus.

Tyrimo metodika

Remiantis Jungtinių Tautų požiūriu į e. dalyvavimą pasirinktas "trečiosios šalies tyrimas", vertinantis interneto svetainių atveriamas galimybes piliečiams dalyvauti sprendimų

[107] Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnis// Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.

priėmime. Kitaip tariant, tai nešališka analizė trimis e. dalyvavimo lygmenimis[108] (žr. terminus). Konkretūs tyrimo įrankiai pasirinkti pagal D.Britanijos ir Suomijos tyrimus. Tyrimas atliktas dviem etapais:

1. Per "google" paieškos variklį ieškant pagal LR Seimo nario vardą, pavardę („Vardas Pavardė"); pavardę, vardą („Pavardė Vardas); žodį „Seimas"ir vardą, pavardę ("Seimas Vardas Pavardė"); žodį „Seimas" ir pavardę, vardą („Seimas Pavardė Vardas") buvo nustatyta, kiek LR Seimo narių turi asmeninę svetainę, tinklaraštį arba asmeninį puslapį (*trumpiau vadinama svetaine*). Apdorojant šiuos duomenis atlikta ir hierarchinė klasterinė analizė, SPSS pakete kintamųjų standartizuotosioms reikšmėms (z-reikšmėms) taikant ryšio tarp grupių metodą (Euklido atstumo kvadratą).
2. Suradus svetaines/puslapius atliktas "trečiosios šalies internetinis turinio tyrimas": naudojant klausimų anketą (žr. VI Priedą), adaptuotą pagal P. Norris[109], N. Jacksono [110] bei R.Suomi[111] naudotą metodiką, analizuotos **visos** surastos asmeninės svetainės/ puslapiai/tinklaraščiai. Siekiant įvykdyti trečiąjį bei ketvirtąjį tyrimo uždavinius buvo išanalizuotos visos surastos svetainių. Visi ieškomi elementai suskirstyti į 5 grupes, iš kurių trys parodo svetainės pasiekiamą e. dalyvavimo lygmenį. Ketvirtoji - „ Tinklų"- grupė susijusi su svetainės įsiliejimu į bendravimo erdvę (kuo daugiau kintamųjų pastebima, tuo svetainę lengviau surasti, ir tuo didesnę reikšmę ji įgyja greta kitų bendravimo įrankių (kaip spauda, televizija). **Penktoji - patrauklumo"- grupė taip pavadinta sąmoningai**: kuo dažniau pasireiškia jos kintamieji svetainėje, tuo aktyviau ji patrauks vartotojus (piliečius) ir tuo labiau tikėtina, kad į svetainę jie dar sugrįš. Kiekvienoje grupėje maksimalus pasiekiamas lygis buvo vertinamas tam tikru balų skaičiumi, kuris paskui išreikštas procentais (proporciją žr.2 Lentelę).

2 Lentelė *Seimo narių svetainių pasiekiamo lygmens įvertinimas*

Visų galimų teigiamų atsakymų skaičius x Surastų svetainių skaičius = Bendras galimų stebėjimų skaičius	100%
Realių stebėjimų skaičius	X %

[108] Heeks R. Understanding and measuring egovernment: International Benchmarking studies. UNDESA workshop "E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future ", Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006. P.32. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023686.pdf ; Prisijungimo data: 2007-04-12.

[109] Norris P. Deepening democracy via e-governance… // ibid, P.21.

[110] Jackson N. MPs and web technologies… // ibid., P. 128.

[111] Suomi R. Websites of Finnish members of parliament…// ibid., 2 Table.

Internetinių svetainių buvo ieškoma 3 etapais 2007 m.:

- rugpjūčio mėn. 1 d.;
- rugpjūčio mėn. 7 d.;
- rugpjūčio mėn. 28-29 d., ypatingai tos svetainės, kurios mėnesio pradžioje buvo neprieinamos.

Spalio mėn. 15-17 d. visos svetainės buvo pakartotinai peržiūrėtos.

Tyrimo išvados darytos lyginant Lietuvos Seimą su Australijos Atstovų Rūmais, D.Britanijos Bendruomenių Rūmais ir Suomijos Eduskunta.

II dalis

<u>Tiriamųjų aprašymas</u>

Atsižvelgiant į šio Darbo teorinės dalies išvadas, tyrime didžiausias dėmesys skiriamas atstovaujamajai demokratijai. Todėl analizei pasirinko centrinėje įstatymų leidybos institucijoje – Seime - atstovaujamas politines partijas. Oficialioje Seimo svetainėje pateikiama informacija, kad atstovaujamos 8 partijos ar sąjungos. Tačiau atsižvelgiant į vykusius partijų skilimus ir persigrupavimus, peržiūrėta visų Seimo narių partinė priklausomybė 2007 07 – 08 ir išskirta 11 partijų:

1. Darbo partija (DP),
2. Liberalų demokratų partija „Tvarka ir teisingumas“ (LDP),
3. Liberalų ir centro sąjunga (LICS),
4. Lietuvos krikščionys demokratai (LKD)
5. Lietuvos lenkų rinkimų akcija (LLRA)
6. Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis (LRLS)
7. Lietuvos socialdemokratų partija (LSDP)
8. Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga (LVLS)
9. Naujoji sąjunga (socialliberalai) (NS)
10. Pilietinės demokratijos partija (PDP)
11. Tėvynės Sąjunga (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, krikščioniškieji demokratai) (TS/LK)

Visi Seimo nariai jungiasi į 9 frakcijas (3 Lentelė).

3 Lentelė *2004 -2008m. kadencijos LR Seimo frakcijos*

Frakcijos pavadinimas	**Narių skaičius**
Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija	*30*
Darbo partijos frakcija	*24*
Tėvynės Sąjungos frakcija	*24*
Valstiečių liaudininkų ir pilietinės demokratijos frakcija	*20*
Liberalų ir centro sąjungos frakcija	*10*
Naujosios sąjungos (socialliberalų) frakcija	*10*
"Tvarka ir Teisingumas (liberalai demokratai)" frakcija	*10*
Liberalų sąjūdžio frakcija	*9*
Mišri Seimo narių grupė	*2*

Didžiausią frakciją sudaro LSDP partija. LR mažumos vyriausybėje daugiausiai ministrų taip pat turi LSDP bei LVLS. Taigi, LSDP, DP, TS/LK bei LVLS galime laikyti valdančiosiomis partijomis.

Internetinių svetainių buvo ieškoma 2 etapais 2007 metų rugpjūčio mėn. pradžioje ir pabaigoje. Rugsėjo 20-22 dienomis visos svetainės buvo pakartotinai peržiūrėtos.

Tyrimo metodika

Politinių partijų svetainių ieškota per "google" paieškos variklį pagal politinės partijos pavadinimą (duomenis suradus Vyriausiosios Rinkimų Komisijos svetainėje[112]).

Svetainių tyrimui taip pat buvo pasirinkta nešališka analizė trimis e. dalyvavimo lygmenimis[113]. Tyrimo klausimų anketa panaši į naudotą politikų svetainių tyrimams, tik papildyta remiantis 2004[114] ir 2006[115] metų tyrimais Australijoje bei A. Smith dar 1997m. pateiktais svetainių vertinimo kriterijais (žr. VII Priedą). Pasiekiamas lygmuo buvo vertinamas kiekvienos partijos svetainės atskirai (siekiant išvadose palyginti jas tarpusavyje ir nustatyti bendrą lygį), pagal 5 kintamųjų grupėse surinktus balus (I e. dalyvavimo lygmuo maksimaliai buvo įvertintas 18, II lygmuo - 11, II lygmuo - 4 balais. Tinklų grupėje maksimaliai buvo galima surinkti 8, patrauklumo – 12 balų).

[112] Vyriausiosios rinkimų komisijos svetainė. http://www.vrk.lt/lt/veikla/veiklos-kryptys/politiniu-partiju-ir-politiniu-kampaniju-finansavimo-kontrole/politiniu-partiju-metines-finansines-veiklos-ataskaitos.html ; Prisijungimo data: 2007 – 07 – 24.

[113] Heeks R. Understanding and measuring egovernment… // ibid., P.32.

[114] Conway M., Dorner D. An evaluation of New Zealand political party Websites// **Information Research**, 9(4), paper 196, 2004. http://InformationR.net/ir/9-4/paper196.html ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 21.

[115] Chen P.,Gibson R., Geiselhart K. The impact of new ICT on the Australian Democracy for the democratic audit of Australia// The Australian National University, Report No.6, 2006.

3.2 Tyrimo rezultatai: Lietuva kitų šalių kontekste[116]

LR Seimo narių svetainės

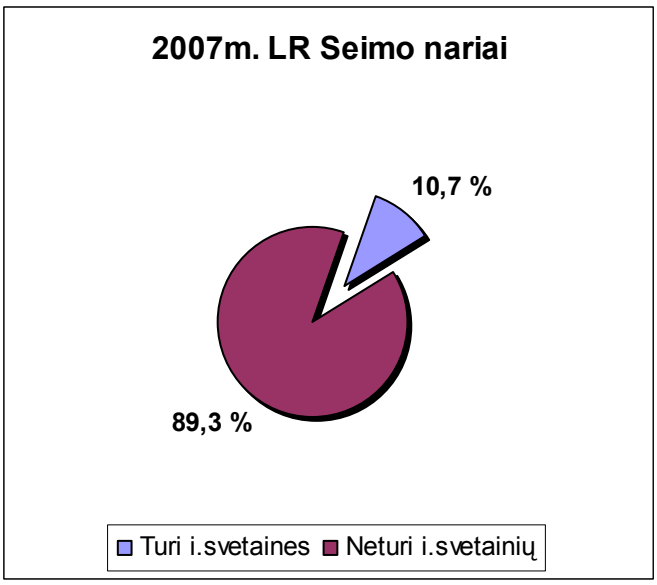
Per „google“ paieškos variklį surasta 15 svetainių, LR Seimo svetainėje nurodyta 18 asmeninių puslapių[117]. 8 iš jų pasiekiamos abiem būdais. 6 svetainių adresas prasideda pavarde arba vardu (pvz., www.austrevicius.lt), likusiųjų pradžia www.lrs.lt , ir jas pasiekti per „google“ gana keblu. Pavyzdžiui, R.Palaičio puslapis randamas ir per „google“, ir Seimo svetainėje, ir įvedus adresą www.palaitis.lt ; E.Vareikio puslapis randamas Seimo svetainėje , o per „google“ suradus Seimo nario anketą yra nurodyta, kad jis turi asmeninį puslapį. Tačiau jo adresas yra www.lrs.lt/ruonis , ir nežinodamas, kad puslapis yra „ruonių priimamasis“ (citata iš puslapio), pilietis tokiu būdu ieškodamas nerastų; Birutės Vėsaitės puslapis nurodytas Seimo svetainėje, tačiau Seimo narės anketoje nenurodoma, kad jis yra, per „google“ taip pat nerastas ir vedant adresą pasiekiamas tik http://www.lrs.lt/BiruteVesaite (įvedus mažąsias vardo ir pavardės pirmąsias raides vietoj didžųjų jis taip pat nepasiekiamas). Be to, Seimo svetainėje 5 puslapiai yra seniai neatnaujinti; visi puslapiai paruošti pagal oficialios svetainės šabloną ir pateikia bendrą informaciją iš Seimo svetainės, pavyzdžiui, „Pasisakymai plenariniuose posėdžiuose” (kaip atrodo toks puslapis, ir kokio senumo informacija rasta 2007 rugpjūčio 1 dieną pateikiama VIII Priede „Politikų puslapiai oficialioje LR Seimo svetainėje“).

Norint įvertinti *tikrai asmeninių* politikų iniciatyvų mastą Lietuvoje, ir atsižvelgiant į tai, kad e. dalyvavimo priemonės piliečiams turėtų būti novatoriškos, bet kartu ir paprastos naudoti, išsamiau šiame darbe **atlikta per „google“ paieškos variklį surastų 15 svetainių analizė** (tik kalbant apie tinklus bus keletas pastebėjimų apie Č.Juršėno, B.Vėsaitės ir S.Pečeliūno puslapius oficialioje LR Seimo svetainėje).

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad asmenines svetaines internete turi tik 11% (15 iš 140) šiuo metu esančių Seimo narių (4 paveikslą).

[116] Lietuvos rezultatai lyginimai su rezultatais Australijoje ir D.Britanijoje (Gibson R., Lusoli W., Ward S. Phile or phobe?... // ibid.) bei Suomijoje (Suomi R. Websites of Finnish members of parliament…//ibid.)

[117] http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=886&p_k=1

4 paveikslas *LR Seimo statistika internete*

Surasta 12 internetinių svetainių, 2 internetiniai puslapiai LR Seimo svetainėje (E.Vareikio ir R.Palaičio). Vienas Seimo narys (A.Kubilius) turi tinklaraštį, kito (Vytauto Grubliausko) svetainėje yra dienoraštis. Viena svetainė (Vytauto Galvono) tyrimo metu turėjo tik titulinį lapą su politiko pavarde, jo ir Kauno miesto nuotrauka, bei šūkiu. Visas svetainių sąrašas – IX Priede.

Kaip šis skaičius atrodo, lyginant su elektroninio valdymo srityje pirmaujančiomis valstybėmis? Jau 2004 m. D.Britanijoje ir Australijoje asmenines internetines svetaines turėjo daugiau nei pusė Parlamento narių (atitinkamai 51% ir 52 % D.Britanijos Bendruomenių Rūmų ir Australijos Atstovų Rūmų narių), o Suomijoje 2005 m. tokių buvo net 90% (180 iš 200 Eduskuntos narių). Vilčių teikia tai, kad skaičiai auga gana sparčiai – pavyzdžiui, D.Britanijoje 2002 metais svetaines turėjo tik 28% Bendruomenių rūmų narių[118].

Kas lemia tokią situaciją Lietuvoje? Klaidinga būtų tai susieti tik su žemesniu ekonominiu išsivystymu lyginant su D.Britanija, Australija ar Suomija. 2003 m. atliktas ES 15 narių ir tuo metu dar 10 kandidačių parlamentų bei politinių partijų svetainių tyrimas parodė, jog tarp šalies BVP ir parlamento bei partijų pasiekimų e. dalyvavimo srityje nėra ryšio[119].

Tik IT ir interneto vartojimo lygis šalyje taip pat negali paaiškinti skirtumo tarp šalių, ypač parlamentarų asmeninių svetainių turėjimo. Tai pastebėta 2004 m. atlikus parlamentarų kompetencijos IT srityje analizę, lyginant situaciją Austrijoje, Danijoje, Norvegijoje, Olandijoje,

[118] Jackson N. MPs and web technologies…// ibid., P. 126.
[119] Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. Ibid., P.36.

Portugalijoje, Škotijoje ir Vokietijoje[120]. Danija, 2001 m. su Norvegija pirmavusi Europoje pagal interneto vartotojų skaičių šalyje (63,4%), išsiskyrė ir parlamentarų kompetencija IT srityje (58,4% parlamentarų su asmeninėmis svetainėmis). Portugalija atsiliko abiejose. Tačiau Olandija, pagal interneto vartotojų skaičių tuo metu atsilikusi tik nuo Danijos ir Norvegijos (61,2%), turėjo mažiausiai parlamentarų su asmeninėmis svetainėmis (10,1%). Parlamentarų svetainių skaičių ir kompetenciją IT srityje autorė B. Elvebakk nustatė anketinio tyrimo pagalba. Tą patį atskleidė ir minėtas 2003 m. ES narių ir kandidačių tyrimas. Nei interneto vartotojų skaičius šalyje, nei interneto vartojimo intensyvumas, nei e. raštingumo indeksas, nei skaitmeninės atskirties indeksas nei e. verslo išsivystymo lygis šalyse reikšmingai nekoreliuoja su Parlamentų bei partijų e. išsivystymo lygiu.

Vis dėlto, kai interneto vartojimas šalyje pasiekia tam tikrą kritinę ribą, politikai suvokia, jog turėti svetainę yra gyvybiškai svarbu. Pagal Metcalfe'o arba *skaitmeninio įtinklinimo dėsnį,* tinklo vertė auga eksponentiškai ir lygi tinklo vartotojų skaičiui kvadratu. Kitaip sakant, naudingiau yra būti prisijungus prie tankaus tinklo (su daugeliu informacijos šaltinių), nei prie reto[121]. Tik prisimenant išskirtą e. dalyvavimo naudą demokratijos stiprinimui, reikia kuo daugiau politikų, kurie ne tik suprastų, jog prie tinklo prisijungti yra būtina, bet ir iniciatyvos imtųsi ne tik dėl savęs, o vedami idėjos apie piliečių įtraukimą į politiką.

Lygiai taip pat nevertėtų iškart IT draugiškų parlamentarų skaičių sieti su šalies geografinėmis / demografinėmis bei institucinėmis charakteristikomis. Keturios šiame darbe lyginamos šalys labai skiriasi: Australija ir D.Britanija yra federacinės konstitucinės monarchijos, parlamentinės demokratijos, Suomija ir Lietuva yra unitarinės pusiau prezidentinės, pusiau demokratinės respublikos. Australija plotu didžiausia, Lietuva – mažiausia. Pagal gyventojus didžiausia D.Britanija (60 mln. 2006 m.), tuomet Australija (19 mln. 2006m.), Suomija (5,1 mln. 2006 m.) ir Lietuva (3,5 mln. 2006 m.)[122]. Galima daryti prielaidą, jog Australijoje didesni atstumai turėtų skatinti visus politikus išnaudoti IT, o ypač nuošalesnių apygardų atstovus. Bet tyrimas to nepatvirtino: nei Australijoje, nei D.Britanijoje nerasta skirtumų šalių viduje (nebuvo statistiškai reikšmingo skirtumo tarp didžiųjų miestų ir mažesnių miestelių apygardų). Lietuvoje situacija panaši – 40% politikų yra iš Vilniaus, 33,3% iš mažesnių miestelių apygardų (žr. X Priedą). Nenustatyta ir skirtumų tarp šalių lyginant Australiją su D.Britaniją, bei minėtame 2003m. ES tyrime. Beje, pastarojo autoriai pastebėjo,

[120] Elvebakk B.Virtually competent? Competence and expierence with internet-based technologies among European parliamentarians// Information polity 2004, Vol.9, P.41-53. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 09 13.

[121] Tranvik T. Surfing for online connectedness: is the internet helping to end civic engagement?// Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital : comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications.2004.P.289 ir http://es.wikipedia.org/wiki/Ley_de_Metcalfe ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 30.

[122] www.wikipedia.org .

kad ir ideologinė partijos orientacija visiškai nekoreliuoja su partijos svetainės pasiekiamu e. dalyvavimo lygmeniu[123]. Žinoma, tyrimai atlikti prieš keletą metų, todėl norint nustatyti ryšį tarp šalies charakteristikų ir parlamentarų/partijų draugiškumo IT, reikėtų juos pakartoti ir atlikti daugelio atvejų šalių tyrimą.

Suomijos atvejo tyrime keliama prielaida, kad įspūdingi Suomijos rezultatai susiję su aukšta politine kultūra: „Transparency international“ duomenimis, nuo 2003 m. Suomija yra viena iš mažiausiai korumpuotų pasaulio valstybių. 2007 m. Ji kartu su Danija dalijasi pirmąja vieta. Palyginimui, Lietuva 2007 m. pagal korupcijos suvokimo indeksą užima 51 vietą 180 pasaulio valstybių sąraše [124]. Suomijos politikai iš tiesų nedvejodami atvirai bendrauja su piliečiais, bet ši prielaida taip pat reikalauja patvirtinimo.

Tikėtina, kad šiuo metu situaciją Lietuvoje geriausiai paaiškina du veiksniai:

1. Riboti finansiniai ištekliai. Pirma, taupydami, politikai naudoja laiko patikrintas bendravimo ir rinkiminės agitacijos priemones – TV, radiją, spaudą. Antra, jeigu politikas (ar politinė partija) turi pakankamai lėšų pasamdyti profesionalius IT specialistus, jie gali turėti svetainę, integruojančią moderniausias e. dalyvavimo priemones. Žinoma, kai kurie IT specialistai sukurs tik techninius sprendimus, tuo tarpu turinį ir piliečių įtraukimo laipsnį teks pasirinkti pačiam politikui (ar politinei partijai). Tačiau aukštos kvalifikacijos IT specialistai, išmanantys technologijų galimybes, gali, ir privalo ne tik sukurti formą, bet ir siūlyti piliečių įtraukimo į politiką idėjas, padėti išsirinkti tinkamiausią, įvertindami savo vartotojų (žvelgiant „iš viršaus į apačią“, politikų ir politinių partijų) poreikius ateityje.
2. Ribota pačių politikų kompetencija IT srityje. Čia skiriami du aspektai:
    a. Politiko kompiuterinis raštingumas gana geras, tačiau jis IT naudoja kaip tradicinių bendravimo, informavimo priemonių pakaitalą. Pavyzdžiui, savo svetainėje pateikia tik paprastą e. pašto adresą, pateikia susitikimų kalendorių, bet neleidžia užsiregistruoti internetu. Politinės partijos atveju, svetainėje gali būti pateikiama partijos laikraščio e. versija.
    b. Politikas turi ne tik aukštą kompiuterinio raštingumo lygį, bet ir supranta bei išnaudoja IT atveriamas naujas galimybes: savo svetainėje turi interaktyvų e. pašto adresą, ar paruoštą laiško formą, leidžia registruotis internetu ar net organizuoja susitikimus e. priimamojo pagalba, rengia

[123] Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. Ibid., P.36.

[124] Transparency international official website. http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2007; Prisijungimo data: 2007 – 09 -30.

> diskusijų forumus, kuria integruotus sprendimus mobiliųjų telefonų, video-, audio technikos bei interneto pagalba. Jau darbo įvade buvo pastebėta, kad piliečius patraukti ir sudominti gali tik paprasti, bet tuo pat metu ir įdomūs IT sprendimai. Parlamentas kaip institucija yra gana konservatyvus ir visuomenei profesionalėjant IT srityje, politikams būtina neatsilikti, kad grynai techniniai gebėjimai netaptų pagrindine kliūtimi demokratijai stiprinti[125]

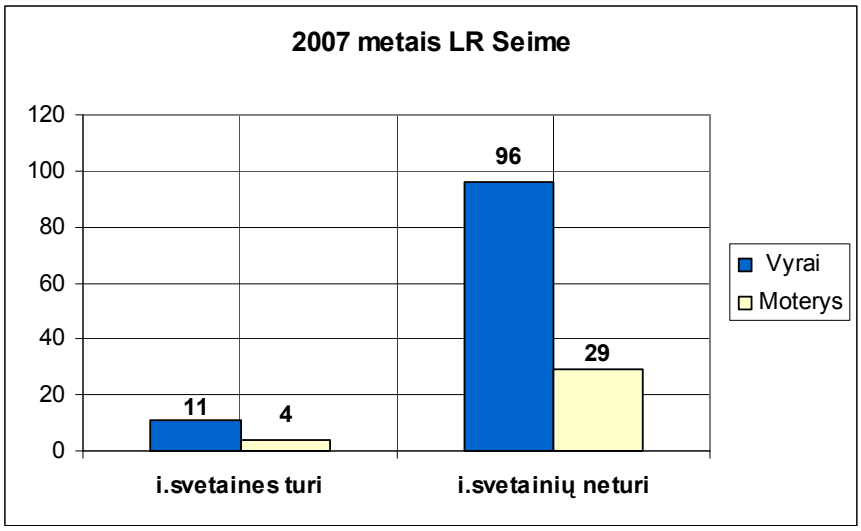
Kartais manoma, jog kol politiko IT kompetencija nėra aukšta, svetainės turėti jis nesiryš. Tačiau svetainei, kuri praplėstų piliečių dalyvavimą ir įtrauktų politiką į socialinius tinklus, svarbu, kad politikas suvoktų jos potencialą. Žinoma, suvokimui reikalingos bent vartotojo lygmens IT žinos. Tuo tarpu svetainei sukurti, prižiūrėti ir bendrauti su vartotojais (esamais ir potencialiais rinkėjais) galėtų jo padėjėjas ar padėjėjų grupė. Taigi ilgainiui turėtų būti keičiamas pats politikų (politinių paritjų) darbo organizavimas, sukuriant naujus administracinius vienetus (šiek tiek toliau bus aptariama, kaip Lietuvos politikai išnaudoja IT naujoves).

Keletas pastebėjimų apie politikus, kurie turi tinklaraščius (kitaip „blog'us"). D.Britanijoje tokių buvo surasta 5, Australijoje – nė vieno. Lietuvoje tuo išsiskiria A.Kubilius ir V.Grubliauskas. Jų dienoraščius galima vertinti dviprasmiškai: jie suteikia piliečiams nedaug dalyvavimo galimybių – kas dieną komentuoti politiko mintis. Tačiau atvirai reiškiamos mintys priartina politiką ir visą Seimo instituciją prie paprastų žmonių, užmezga artimesnį ryšį tarp atstovo ir piliečių. Be to, tinklaraščiai yra vis labiau jaunų žmonių mėgstamas interneto sprendimas, kad tikėtina, kad jie padėtų sudominti juos politika (užsisakiusi A.Kubiliaus tinklaraščio naujienas e. paštu, autorė pastebėjo, jog tinklaraštis tikrai lankomas).

Įdomu, kokios svetaines turinčių parlamentarų demografinės ir politinės charakteristikos? Beje, dėl mažo internetinių svetainių skaičiaus atsisakyta platesnės statistinės analizės, bet bandyta pastebėti tam tikras tendencijas.

Skaičiumi daugiau internetinių svetainių turi parlamentarai vyrai (11 iš 15, žr. 5 paveikslą). Tačiau įvertinant Seimo sudėtį pagal lytį, nežymiai pirmauja moterys: elektroninio dalyvavimo iniciatyvos imasi 12% visų Seimo narių moterų ir 10% visų narių vyrų.

[125] Elvebakk B.Virtually competent? Competence… // ibid., P.52.

5 paveikslas *Svetainių pasiskirstymas pagal lytį.*

Ryškaus skirtumo tarp vyrų ir moterų parlamentarų iniciatyvumo taip pat nepastebėta nei Australijoje, nei D.Britanijoje, nei Suomijoje.

Pagal amžių, LR Seimo narių vidurkis yra 52,4 metų, narių su svetainėmis – 52,8 metai. Pastarasis skaičius nesiskiria nuo D.Britanijos (53 metai) bei Australijos (52 metai) amžiaus vidurkio.

Pagal politines partijas, daugiausiai internetinių svetainių turi Tėvynės Sąjungos/Lietuvos Konservatorių ir Lietuvos Respublikos Liberalų Sąjūdžio atstovai (4 Lentelė).

4 Lentelė *Seimo narių su svetainėmis pasiskirstymas pagal partijas*

Partija	*Politikų su svetainėmis skaičius*	*Politikų su svetainėmis procentas nuo visų partijos atstovų*	*Skirtumas nuo viso Seimo vidurkio*
TS/LK	5	20,8%	+10,1
LR LS	4	50%	+39,3
LDP (T.ir T)	2	20%	+9,3
LVLS	2	20%	+9,3
LCS	1	10%	-0,7
NS	1	8,3%	-2,4

Pusės Seime esančių partijų nariai neturi nė vienos svetainės: Darbo, Lietuvos Socialdemokratų (nors pastarosios turi daugiausiai mandatų LR 2004-2008 m. kadencijos Seime), Pilietinės Demokratijos partijos bei Lietuvos Lenkų Rinkiminės Agitacijos nariai. Svetainių neturi ir patys išsikėlę nariai. Tuo Seimas skiriasi nuo D.Britanijos ir Australijos, kur nepriklausomi parlamentarai viršija bendrą vidurkį.

Australijoje ir D.Britanijoje pastebėtas neigiamas ryšys tarp svetainės turėjimo ir kadencijos Parlamente: kuo parlamentaras kuo mažiau metų dirba parlamente, tuo didesnė tikimybė, kad jis turės svetainę. Tuo tarpu Lietuvoje turintys svetaines Seimo nariai vidutiniškai Seime praleido 6,4 metų. Tai visiškai nesiskiria nuo viso Seimo vidurkio.

Ar galima surasti tam tikrą struktūrą – panašumus tarp svetaines turinčių politikų? Ieškant atsakymo, atlikta duomenų klasterinė analizė pagal požymius „lytis, amžius, metai, praleisti Seime, vienmandatė/daugiamandatė apygarda, Vilniaus/Kauno/Klaipėdos/ kitų miestų apygarda“. Tikrinių verčių diagrama (SPSS pakete „scree plot“) neparodė aiškaus tikrinių verčių nusistovėjimo. Šuoliško atstumo padidėjimo taip pat nepastebėta (XI Priede pateikiama klasterinės analizės atvejų priskyrimo klasteriams ir atvejų jungimo lentelės). Svetaines turintys parlamentarai į klasterius išsiskyrė tik pagal lytį ir amžių, tačiau nežymiu skirtumu.

LR Seime atstovaujamų politinių partijų svetainės

„Google“ paieškos variklio pagalba buvo surastos visų 11 Seime atstovaujamų politinių partijų svetainės. Kartu peržvelgta ir situacija Lietuvoje apskritai. Iš 28 šiuo metu Lietuvoje registruotų partijų (Vyriausiosios Rinkimų Komisijos duomenimis[126]), savo svetainių neturi tik 4 politinės partijos (Politinė partija „Rusų aljansas", Lietuvos laisvės sąjunga, Lietuvos socialinio teisingumo sąjunga bei Lietuvos liaudies sąjunga "Už teisingą Lietuvą"). Visų politinių partijų svetainių sąrašas pateikiamas XII Priede. Palyginimui, Australijoje 2005 m. taip pat visos 6 Parlamente atstovaujamos politinės partijos turėjo svetaines (Australijos darbo partija svetainę turi nuo 1994, Liberalai – nuo 1996, o Demokratai – nuo 1997m.[127]). Šiame darbe svetainių datavimo pradžia nenustatyta.

3.3 Tyrimo rezultatai: Seimo narių ir atstovaujamų politinių partijų interneto svetainių charakteristikos

Antroje tyrimo dalyje dėmesys buvo sutelktas į tris sritis: nustatyti, kokį e. dalyvavimo lygmenį pasiekia internetinės svetainės, kiek jos įsitraukia į pasaulinį tinklą, ir kaip jose bandoma pritraukti lankytojus.

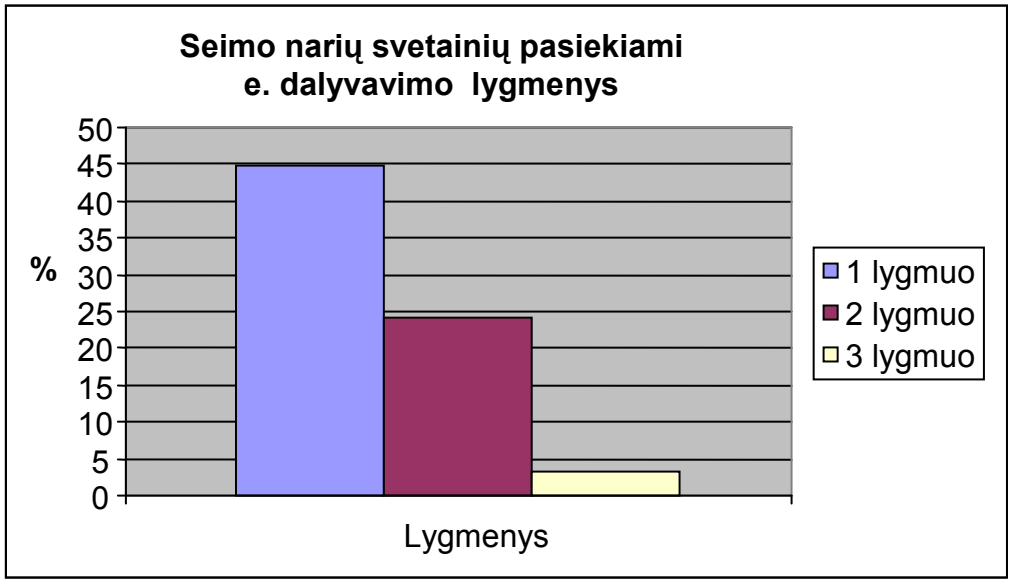
Šiuo metu Seimo nariai internetinėse svetainėse tik informuoja, o ne išklauso ar diskutuoja su savo rinkėjais. Jeigu 2005 m. D.Britanijoje 16%, o Australijoje 39% internetinių

[126] Vyriausiosios rinkimų komisijos svetainė. http://www.vrk.lt/lt/veikla/veiklos-kryptys/politiniu-partiju-ir-politiniu-kampaniju-finansavimo-kontrole/politiniu-partiju-metines-finansines-veiklos-ataskaitos.html ; Prisijungimo data: 2007 – 07 – 24.

[127] Chen P., Gibson R., Geiselhart K. The impact of new ICT… // ibid., P. 15.

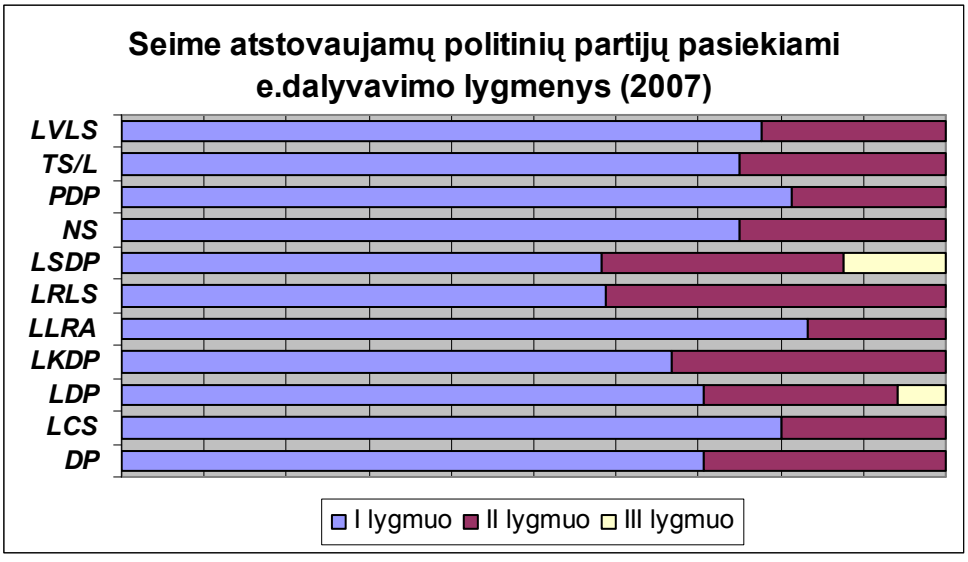
svetainių piliečiai galėjo pareikšti savo nuomonę įvairiose apklausose, tai 2007 m. Lietuvoje tą galima padaryti tik vienos LR Seimo narės internetinėje svetainėje.

Iš diagramos 6 paveiksle aiškiai matyti, kad vyrauja I-asis – informavimo - lygmuo, kur penkiolikoje svetainių pasireiškia 44,8% iš 225 jo kintamųjų. Atitinkamai, antrojo lygmens pasireiškia 24,2% iš 105, o trečiojo – svarbiausio demokratijos gilinimui e. dalyvavimo pagalba – tik 3% iš visų tos grupės kintamųjų.

6 paveikslas *Seimo narių svetainių pasiekiamas lygmuo (MS Excel programa)*

Kalbant apie Seime atstovaujamas politines partijas, buvo vertinamas atskirai kiekvienos svetainės pasiekiamas lygmuo (žr. Diagramą 7 Paveiksle). Čia taip pat kiekvienoje svetainėje vyrauja I-asis lygmuo, tačiau kelių partijų svetainės išsiskyrė didesniu interaktyvumo lygmeniu.

7 Paveikslas *Seime atstovaujamų politinių partijų svetainių pasiekiamas lygmuo (MS Excel programa)*

Pirmasis lygmuo:

Teorinė modelių analizė atskleidė, jog informavimas yra vertingas demokratijai tiek vertybiniu, tiek procesiniu aspektu. Jis didina politinio proceso skaidrumą, stiprina piliečių pasitikėjimą institucijomis ir valdžia apskritai. Teisė teikti gauti informaciją yra viena iš pagrindinių (žr. vertybių piramidę), o atvirumas ir skaidrumas priskiriamos piliečius įgalinančioms vertybėms. Bet informavimas taip pat gali būti nevienodas:

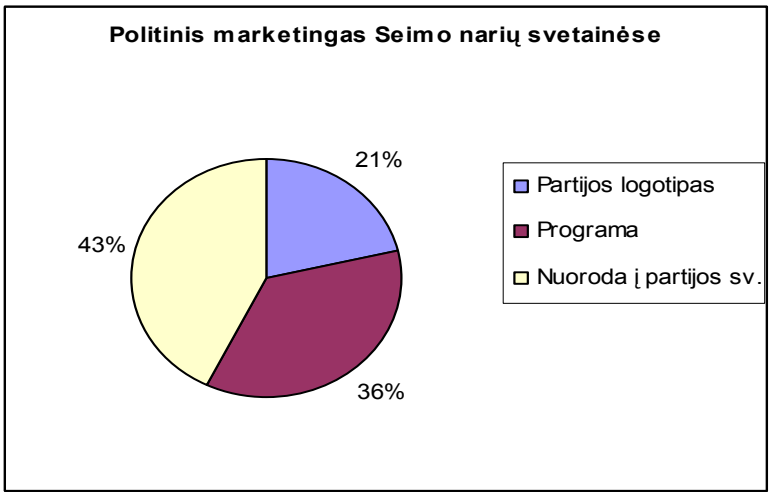
Seimo narių atveju **skaidrumą didina**:

- Skaičiais išreikšti politiko veiklos rezultatai. 2007 m. Rugpjūčio mėnesį 6 iš 15 Seimo narių savo svetainėse pateikė veiklos ataskaitas, 1 iš jų – askiru dokkumentu, 5 pasinaudojo Seimo svetainėje esančia Seimo narių aktyvumo Seime apskaitos sistema (nukeldami savo svetainės lankytojus tiesiai į ją). 2 Seimo narių ataskaitos buvo už praėjusią (2000-2004 m.) kadenciją Seime. Apibendrinant, informacijos apie 2007 m.pirmojo pusmečio veiklą, išreikštos skaičiais atskiroje rubrikoje, rasta tik 2 svetainėse.
- informacija apie politiką (išsamus CV). Lietuvoje tik 2 iš 15 Seimo narių svetainėse nebuvo pateikti CV, 2 buvo atskira išsami rubrika Šeimai su nuotraukomis. Beje, išsamias politikų biografijas piliečiai gali rasti oficialioje Seimo svetainėje, o rinkimų metu apie kandidatus – VRK svetainėje. Darbovietės adresą ir fiksuoto ryšio telefono numerį nurodė 10 (71,4%) politikų. Palyginimui, Suomijoje CV pateikia tik 44 iš 180 parlamentarų, bet 49 pateikia net savo namų adresus.
- Bendra informacija apie šalies politinę sistemą. Tai vadinama švietėjiška politiko veikla, nes paaiškindamas, kaip veikia Lietuvos institucijos, ką gali ir ko negali išrinktas tautos atstovas, politikas didina piliečių pasitikėjimą ir savimi, ir demokratija. Deja, tik du Seimo nariai pateikia informaciją apie Seimo rinkimų rezultatus. 6 nurodo, kokioje apygardoje jie išrinkti, ir tik 4 turi rubriką, skirtą savo apygardos gyventojams. Panašiai ir Australijoje, kur politikų svetainės daugiau orientuotos į plačiąją auditoriją. D.Britanijoje svetainės skiriamos individualiai savo apygardos rinkėjams.
- Informacija iš Seimo – tiek apie viso Seimo, tiek apie paties politiko veiklą. Taip atveriamas politikos procesas, nors iškyla iš šališko informacijos patiekimo grėsmė. Lietuvos Seimo nariai pateikia informaciją apie savo veiklą įvairiose Seimo struktūrose, tačiau išsamias veiklos ataskaitas pateikia tik 6 iš 15 Seimo narių.

Iš kitos pusės, informavimą galima suprasti kaip **reitingų didinimą**. Svetainės politikų bei partijų gali būti išnaudojamos rinkiminei agitacijai arba kaip politinio marketingo priemonė

(didinant savo reitingus kadencijos metu tarp rinkimų[128]). Medijuotos ir atstovaujamosios demokratijos modelių analizė parodė, kad rinkimų metu IT gali teikti demokratijai naudos, tol, kol jų taikymas netampa juodosiomis rinkiminėmis technologijomis. Demorkatiškai naudingam taikymui tinka visi e. dalyvavimo lygmenys, visi vaizdiniai elementai bei nuorodos. Pavyzdžiui, 2002 m. 68,8% D.Britanijos Bendruomenių Rūmų narių svetainėse buvo koks nors partinės priklausomybės ženklas, 2005 m. stoti į partiją savo svetainėje ragino 30% D.Britanijos ir 9% Australijos parlamentarų.

Situacija Lietuvos svetainėse panaši: 28,6% svetainėse neužsiminta apie Seimo nario partinę priklausomybę, likusiose buvo bent vienas iš elementų: partijos logotipas (trejose), nuoroda į partijos svetainę (šešiose). Tik 1/3 Seimo narių svetainėje pristato savo politinę programą (procentinį pasiskirstymą žr. 8 Paveiksle). Išsamiausiai save kaip politikę pristato K.Prunskienė. A.Paulausko svetainė atrodo „užšaldyta“, kai jis vėl tapo eiliniu Seimo nariu 206m.

8 paveikslas *Politinio marketingo elementų populiarumas Seimo narių svetainėse*

LVLS atstovės (L.Mogėnienė ir K.Prunskienė) bei TS/LK lyderis A.Kubilius išsiskyrė tuo, kad į jų svetaines buvo galima patekti iš partijų svetainės. LVLS atveju galima daryti prielaidą, kad taip formuojamas vieningas partijos įvaizdis, tuo tarpu TS/LK iš 5 Seimo narių su svetainėmis nuorodą pateikia tik savo partijos pirmininko (Žr. XIII Priedą “ Nuorodos iš politinių partijų svetainių”).

Pastebėtina, kad keletas politikų svetaines išnaudoja ne savo, kaip politiko, bet kaip kitos srities profesionalo, įvaizdžiui kurti: Vytautas Grubliauskas savo svetainėje deklaruoja esąs

[128] Jackson N. MPs and web technologies…// ibid., P. 125.

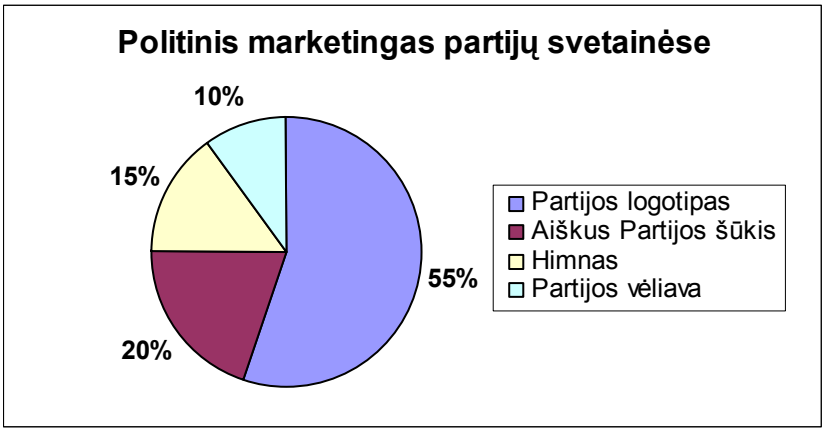
“džiazo muzikantas, šiuo metu esantis politikoje“, Valentinas Mazuronis pristato savo architektūrinius brėžinius. E.Vareikis ir D.Teišerskytė pristato savo literatūrinius gebėjimus.

Politinių partijų atveju, svetainėse pateikta informacija taip pat suskirstoma į informaciją:

- apie partiją. Visos 11 svetainių pateikia partijos politinę programą, įstatus, informaciją apie partijos skyrius, būstinių fiksuoto ryšio telefonų numerius bei e. pašto adresus. Tik liberalų sąjūdžio svetainėje nėra nurodyta būstinės adreso.
- partijos veiklą: nariai Seime, savivaldos tarybose. Taip pat finansinės ataskaitos, bene labiausiai padedančios didinti skaidrumą. Deja, tik vienos iš 11 Seime atstovaujamų partijų svetainėje 2007 m. rugpjūtį rasta metinė finansinės veiklos deklaracija (TS/LK pateikia ir atskirus dokumentus, ir apibendrinimą atskiroje rubrikoje).
- Informacija iš Seimo – nuorodą į Seimo svetainę pateikia 6 politinės partijos.

Vertinant apskritai, partijų svetaines galima palyginti su spauda: jeigu rinkėjas susidomės ir įsigys kažkokį leidinį, jis ir sužinos. Kitaip sakant, surastos svetainės gana statiškos. Nors naujienų skiltis yra visose svetainėse, užsisakyti naujienas e. paštu galima tik 4 iš jų (DP, LRLS, LVLS, TS/LK). Partijos skyrių internetiniai puslapiai pateikiami tik 3 svetainėse. Draugui naujieną e. paštu siūlo persiųsti tik LKD partija. Atsiųsti partijos laikraštį į savo kompiuterį galima iš LSDP, LVLS ir TS/LK svetainių.

Iš kitos pusės, nors ir statiškai, partijos išnaudoja svetaines kaip politinio prisistatymo priemonę (žr. 9 Paveikslą).

9 Paveikslas *Politinio marketingo elementų populiarumas Seime atstovaujamų politinių partijų svetainėse*

Pagal populiarumą pirmauja partijos logotipas, kurį galima aptikti visose 11 svetainių, antroje vietoje – partijos šūkis, aiškiausiai deklaruojamas 4 svetainėse. Trys partijos pateikia savo himną: Lietuvos Lenkų rinkiminė akcija tekstą, o Lietuvos demokratų partija bei LR

Liberalų sąjūdis – audio versiją. Dvi partijos pateikia savo vėliavą (Naujoji Sąjunga ir Lietuvos Lenkų rinkiminė akcija).

Žinoma, demokratijai stiprinti daug svarbesni II bei III dalyvavimo lygmenys, užmezgantys glaudesnius politiko - piliečio ryšius, tačiau reikalaujantys ir sudėtingesnių IT sprendimų, ir abipusio nusiteikimo ryšį palaikyti. Tyrimai rodo, jog paplitę techniškai paprastesni būdai: mobilusis telefonas, e. paštas, e. pašto grupės, registracijos internetu, apklausos. Australijoje populiariausias individualus bendravimas vienas-su-vienu (e. paštu) ir klausiant nuomonės (atitinkamai 97% ir 39% svetainių). D.Britanijoje pirmenybė teikiama e. paštui (88%), bendravimui vienas-su-daug e. pašto grupėse (33%, lyginant su Australijos 19%) bei daug-su-daug diskusijose (7%). Suomijoje mobiliojo telefono numerį pateikia 139 iš 180 parlamentarų.

LR Seimo narių svetainės:

Lietuvoje mobiliojo telefono numerį nurodo tik 2 Seimo nariai, pirmenybę teikdami e. pašto adresui bei paruoštai e. laiško formai (5 Lentelė).

5 Lentelė *Interaktyvus bendravimas (II-III e. dalyvavimo lygmenys)*

E. dalyvavimo priemonė	*Seimo narių svetainių skaičius*	*Seimo narių svetainių procentas*
Mobiliojo telefono numeris	2	13,3%
e. pašto adresas	10	66,6%
paruošta laiško forma	7	46,6%
Klausimų – atsakymų rubrika	4	26,6%
Registracija susitikimui internetu	3	20%
Apklausa	1	6,6%
Forumas	1	6,6%

Be to, 3 Seimo nariai registruoja piliečius susitikimui internetu. Tačiau tik vienoje svetainėje rasta vykdoma apklausa (L. Mogėnienės). Simboliška, kad tyrimo metu rugpjūtį – rugsėjį svetainėje lankytojų buvo klausiama: „**Ar pasaulio lietuviai turi teisę būti Lietuvos piliečiais ir turėti kitos valstybės pilietybę?“. Ka**ip tik tuo pat metu LR Seimas svarstė galimybę šios problemos sprendimui pasitelkti tiesioginės demokratijos formą – referendumą (Seimas 2008 rugsėjo 18 d. pritarė nutarimo projektui, kuriuo siūloma kitą rudenį surengti

privalomąjį referendumą dėl dvigubą pilietybę ribojančio Konstitucijos straipsnio keitimo. Referendumo paskelbimui pritarė 48 parlamentarai, 22 buvo prieš, 8 – susilaikė.[129]).

Tiriant surastas tik vienas internetinis forumas – Gintaro Steponavičiaus svetainės „Diskusija aktualia tema“. Nė vienoje svetainėje nesuteikiama galimybės piliečiams rodyti iniciatyvą patiems, siūlant politikui Seime, ar su svetainės lankytojais aptarti tam tikrą klausimą.

LR Seime atstovaujamų politinių partijų svetainės

Interaktyvumo lygmuo partijų svetainėse taip pat nedidelis, tačiau lyginant pagal procentus, partijos aplenkia atskirus Seimo politikus apklausų rubrikos dažnumu: ši rubrika aptikta tik 1 iš 15 Seimo narių svetainių (arba 6,6%), ir net 5 iš 11 politinių partijų svetainių (arba 45,45%, žr. 6 lentelę) Iš kitos pusės, vėl pirmenybė teikiama bendravimui e. paštu, o ne mobiliuoju telefonu ar diskutuojant internete (tik dvejose svetainėse – LDP ir LSDP - yra e. forumai). Tyrimas Lietuvoje patvirtino 2003 m. ES tyrimo išvadą, jog Europos partijų svetainės mažai orientuotos mobilizuoti piliečius[130]. Tik penkios LR Seime atstovaujamos partijos siūlo piliečiams parsisiųsti prašymo tapti nariu formą, tačiau ją užpildžius prašydamos atnešti į centrinę būstinę (LICS, LDP, LVLS, PDP, TS/LK). Ir tik dvi partijos priima formas atsiųstas e. paštu (LSDP ir NS).

6 Lentelė *Seime atstovaujamų politinių partijų interaktyvus bendravimas (II-III e. dalyvavimo lygmenys)*

E. dalyvavimo priemonė	*Pol. partijų svetainių skaičius*	*Pol. partijų svetainių skaičius procentais*
Būstinės mobiliojo telefono numeris	4	36,36%
e. pašto adresas	11	100%
paruošta laiško forma	6	64,54%
Klausimų – atsakymų rubrika	1	9%
Registracija narystei internetu:	5	45,45%
*Parsisiųsti prašymo formą**		
Pilna registracija	2	18,18%
Apklausa	5	45,45%
Forumas	*2*	18,18%
Puslapiai tik partijos nariams	*4*	36,36%
*užpildytą formą reikia atnešti į būstinę		

[129] Referendumas dėl pilietybės bus? // Lietuvos Rytas, 2007 09 18. http://www.lrytas.lt/?id=11901162501189249725&view=4 ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 18.

[130] Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. Ibid., P.30.

Iš kitos pusės, labai svarbi vidinė partijos tvarka. Kalbant apie e. dalyvavimo poveikį atstovaujamajai demokratijai, buvo minėta, kad partija turėtų būti tarsi demokratijos mokykla. Ir tam pasitarnautų ne tik lengvesni informacijos srautai tarp geografiškai toli vienas nuo kito išsimėčiusių partijos narių, bet ir e. diskusijų erdvės. Tyrimas parodė, jog viso LR partijos išnaudoja pirmąjį aspektą (naujienas kiekvienas narys gali perskaityti savo partijos svetainėje) tuo tarpu vidiniam partijos bendravimui erdvę turi tik 4 iš LR Seime atstovaujamų partijų (LICS, LDP, LKDP, LSDP), žr. lentelę.

Tyrime išskirta tinklų grupė svarbi keliais aspektais:

LR Seimo narių svetainėse:

Techniniu – kaip paprasta surasti svetainę, iš kur pilietis gali į ją patekti, ir kur iš jos nueiti. Čia pasireiškė 55 iš 135, arba 40,7% galimų stebėjimų. Tyrimo metodikoje buvo apsibrėžta analizuoti per „google“ paieškos variklį rastas svetaines ir jau aptarta Seimo oficialioje svetainėje rastų nuorodų situacija. Seimo svetainėje duotos nuorodos tik į 7 iš analizuojamų svetainių, tuo tarpu į Seimą galima patekti iš 6 politikų svetainių (K.Prunskienė, kaip ministrė, pateikia nuorodą į Lietuvos Žemės Ūkio Ministeriją). Taigi iš 9 atstovų svetainių pilietis negali patekti į instituciją, kurioje yra jo atstovaujamas. 4 svetainės turi trumpą versiją anglų kalba, kurioje pristatomas pats politikas (P.Auštrevičius, V.Grubliauskas, L.Mogėnienė bei K.Prunskienė). Tai gana suprantama ir suderinama su demokratija, kol nekalbama apie utopines pasaulinės demokratijos statybas. Nuorodos padeda politikui pakreipti tolesnę piliečio kelionę ir rodo įsiliejimą į pasaulinį tinklą. Iš tyrimo matyti, kad labiausiai tuo susirūpinęs E.Vareikis (pateikia 36 nuorodas, iš jų 16 į poezijos puslapius, ir 20 „Gerų nuorodų besidomintiems politika“), o 3 svetainėse (be rekonstruojamos V.Galvono svetainės) nėra nei vienos.

Socialiniu – teorinėje dalyje kalbėta apie interneto galimybę plėsti socialinius tinklus ir tradicines bendruomenes perkelti į virtualią erdvę. Kalbant apie tinklus, verta pažvelgti į keletą oficialioje LR Seimo svetainėje esančių puslapių, kurie padeda geriau įsivaizduoti, ko reikėtų, kad „demokratija veiktų“ (perfrazuojant R.Putnamą[131]). Seimo nario Č.Juršėno puslapyje pateikiama nuoroda į Ignalinos kraštiečių klubą, Sauliaus Pečeliūno puslapyje yra nurodytas Signatarų Klubo puslapis. Taip politikai tarsi reprezentuoja jiems svarbias bendruomenes. Iš Birutės Vėsaitės puslapio galima pakliūti į moterų klausimais besirūpinančių institucijų bei organizacijų svetaines (Kauno moters užimtumo informacijos centrą; Lietuvos šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociaciją; Socialistinį moterų internacionalą – informaciją

[131] Putnam R. Kad demokratija veiktų… // ten pat.

pateikta PRIEDE). Tai ne tik didina tų svetainių lankomumą, bet ir formuoja pačios politikės įvaizdį ir pristato jos nuostatas lankytojams.

Kitas svarbus elementas socialiniu aspektu yra tampraus ryšio su savo politine partija palaikymas. Jau buvo minėta, kad 43% turinčių svetaines Seimo narių pateikia nuorodą į savo partijos svetainę. Palyginimui, D.Britanijoje savo politinės partijos svetainės adresą pateikia 91%, Australijoje - 87% svetaines turinčių parlamentarų.

Kalbant apie politinių partijų svetaines:

Techniniu aspektu per „google“ paieškos variklį buvo surastos visos 11 svetainių. Tačiau dauguma politinių partijų jungiasi į tarptautinius, dažniausiai Europos Sąjungos mastu, savo politinės ideologijos tinklus, todėl labai svarbu turėti svetainės versiją kuria nors užsienio kalba. Deja, anglų kalba versijas turi tik LVLS ir TS/LK svetainės (nors jose pateikiama sutrumpinta informacija), tuo tarpu LSDP, turėdama rubrikas „LSDP tarptautinėse organizacijose“ bei „Europos socialistų partijos“, turi svetainę tik valstybine kalba. LLRA daugiausiai informacijos pateikia lenkų kalba, valstybine lietuvių kalba pateikia mažiau, o anglų kalbą nors ir galima pasirinkti, tačiau nėra jokios informacijos. Techniškai politinei partijai, kaip organizacijai, ypač svarbus jos pasiekiamumas, lemiantis žinomumą. Taigi kiek nuorodų „google“ pateikia, ieškant pagal partijų pavadinimus?

Socialiniu aspektu, labai svarbu partijų užmezgami ryšiai su kitomis politinėmis partijomis. Tyrimo metu nustatyti bent jau vienakrypčiai ryšiai – kiek nuorodų patiekiama į ideologiškai artimas politines partijas, taip įsijungiant į tarptautinį tinklą, ar ekstra-teritorinę virtualią bendruomenę. Daugiausiai nuorodų pateikia LSDP (į ES narių socialdemokratų partijų svetaines – 28), TS/LK (6) ir LICS (4). LDP, LRLS ir LVLS nepateikia nei vienos. Ne mažiau svarbu, kaip partija palaiko ryšius su kitomis partijomis šalyje. Šiame darbe kalbant apie pliuralistinės demokratijos santykį su e. dalyvavimu minėta, kaip svarbu skatinti savo rinkėjų ir partijos narių toleranciją kitaip politiškai mąstantiems. Internete pastebimas reiškinys – kiber-mobilumas, dar vadinamas „ lakstymas po bendruomenes“ (angl. *„community shopping*“), - išmoko net ir didžiausius individualistus sutarti su kitokiais žmonėmis[132]. Vieninteliai TS/LK pateikia nuorodas į 13 didžiausių Lietuvos politinių partijų svetaines, ir 1 pateikia LICS (į Jaunųjų Krikščionių Demokratų svetainę). Pagaliau, internetas leistų partijoms per užėjusį svetainės vartotoją pritraukti jo aplinkinius žmones. Deja, šia galimybe kurti bendruomeniškumo jausmą pasinaudoja tik LKD partija, siūlanti naujienas išsiųsti draugui e. paštu.

[132] Tranvik T. Surfing for online connectedness: is the internet helping to end civic engagement?// Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital : comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications.2004. P.299.

Svetainės patrauklumas

Svetainės patrauklumas lemia, ar kartą užklydęs, lankytojas į ją sugrįš dar sykį. Tad vėl svarbūs techniniai sprendimai (svetainės grafika, spalvingumas ir pan.), turinys (ar pateikiamos naujienos, ar politikas rašo dienoraštį, kuris skatina užsukti rytoj sužinoti tęsinį, ar galima naujienas užsisakyti e. paštu) ir psichologinis aspektas (vieni politikai gali orientuoti svetainę į savo apygardos rinkėjų problemas, kiti – į platesnį ratą lankytojų, kaip potencialius savo rinkėjus).

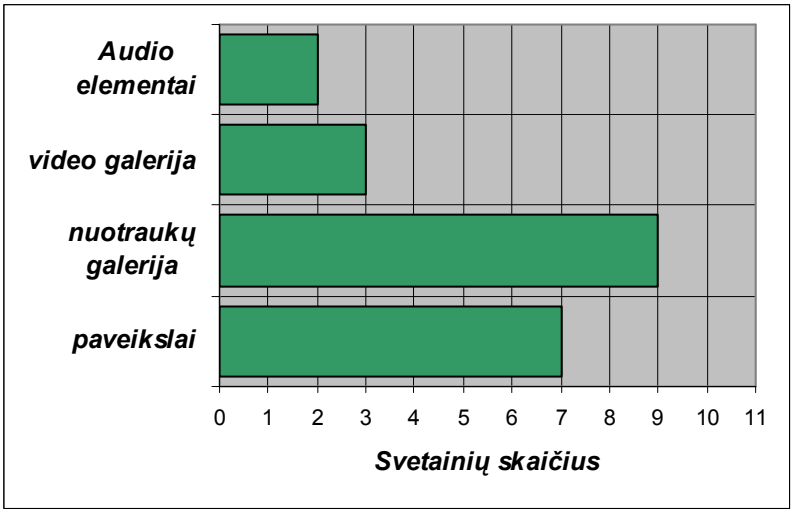
LR Seimo narių svetainėse:

Šioje grupėje Lietuvoje rasta 29% galimų stebėjimų. Kalbant apie grafiką, populiariausios yra nuotraukos – jų randama visose, išskyrus A.Paulausko, svetainėse. Dauguma (10) politikų svetaines puošia paveikslėliais (A.Paulausko svetainėje jie tampa pagrindiniu akcentu). Mėgstami pačių politikų šaržai. Tik dvejose svetainėse integruojama daugiau multimedijos – A.Paulauskas pateikia TV, V.Mazuronis - TV ir Radijo laidų įrašus.

Iš psichologinės pusės, labiausiai į savo apygardos rinkėjus svetaines orientuoja R.Palaitis (palangiškiams) bei G.Steponavičius (Vilniaus Lazdynų gyventojams). Plačiausiai į mases nukreiptos A.Paulausko bei K.D.Prunskienės svetainės: pirmoji sukurta tarsi aukštą postą užimančio politiko kabinetas, antroji pristato politikę kaip daug patyrusią ir išgyvenusią ne vieną visai Lietuvai sunkų etapą.

LR Seime atstovaujamų politinių partijų svetainės

Partijų atveju taip pat analizuotas jų vaizdinis patrauklumas. Partijų svetainėse išnaudojama daugiau interneto suteikiamų galimybių: randama ne tik paveikslų bei nuotraukų, bet daugiau video, ir net audio elementų, kurių nėra Seimo narių svetainėse (jų populiarumas apibendrinamas 10 Paveiksle pateiktoje diagramoje). Visose svetainėse, esama nuotraukų (LKDP ir LSDP ir judančių). Judančių paveikslėlių aptikta DP, LKDP, LLRA ir PDP svetainėse. Video galerijas turi LDP, LRLS, ir LVLS. Iš kitos pusės, žvelgiant į grafikos elementų turinį, paaiškėja, kad tiek filmukai, tiek audio medžiaga, tiek nuotraukų galerijos pristato politines partijas. Tačiau galima tikėtis, jog ateityje video galimybės bus išnaudojamos pavyzdžiui, tele-diskusijoms internetu su rinkėjais rengti.

10 Paveikslas *Seime atstovaujamų politinių partijų svetainių grafika*

Tyrimų apibendrinimas

Kodėl internetinių svetainių lygis e. dalyvavimo prasme gana žemas?

Visų pirma, vėl lemia ribota politikų IT kompetencija ir ribotas e. dalyvavimo taikymas kaip tradicinių priemonių pakaitalo/papildymo.

Antra, laiko trūkumas – laiko reikia net ir kasdien rašyti savo dienoraštį piliečiams. Iš kitos pusės, jo tikrai būtų galima sutaupyti vietoj susitikimų apygardose, rengti susitikimus e. priimamajame (tikrovei atkurti pritaikant video sprendimus internete).

Trečia, paties e. dalyvavimo samprata ir informacinės visuomenės ir vizija politikų galvose: dažnai e. dalyvavimas siejamas tik su piliečių nuomonės apie tai, kaip pagerinti vienos ar kitos viešosios paslaugos teikimą, pareiškimu. Platesnio jų įsitraukimo sprendimo, o ne jo įgyvendinimo stadijoje, politikai nepageidauja [133]. Tikėtina, kad ir Lietuvoje pilietis sutapatinamas su vartotoju. Galima prisiminti, jog LR E.valdžios koncepcija[134] orientuota į viešųjų paslaugų perkėlimą į elektroninę terpę, o „Lietuvos nacionalinė informacinės visuomenės plėtros koncepcija“ taip pat pirmenybę teikia viešojo administravimo reformoms.

Ketvirta, akivaizdu, kad politinės partijos savo svetaines išnaudoja tik kaip papildomą agitacijos priemonę, informacijos skleidimo (o ne ***ir*** piliečių interesų agregavimo) kanalą.

Pagaliau, 2006 metų lapkričio mėnesį LR Seimo priimtas nutarimas „Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos“[135] (Už balsavo 52, prieš – 9, susilaikė 20

[133] Pratchett L. Barriers to e-Democracy…// ibid., P. 25.

[134] 2002 m. gruodžio 31 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl elektroninės valdžios koncepcijos patvirtinimo” // Valstybės Žinios, 2003, Nr.: 2 2-54 .

[135] 2006m. lapkričio 16 dienos LR Seimo nutarimas „Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos“// Nr. X- 912.
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=287235&p_query=rinkimai%20koncepcija&p_tr2=2 ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 20.

parlamentarų[136]) kartu su tyrimo rezultatais patvirtina darbo pradžioje iškeltą prielaidą, jog piliečių atstovams ir politinėms partijoms e. dalyvavimas visų pirma yra būdas pritaikyti valdymą žinių visuomenės sąlygoms *Atstovaujamosios* demokratijos rėmuose. Tai paremia teorinės dalies išvadas, kad e. dalyvavimo pagalba demokratiją stiprinti vertėtų negriaunant esamo mišraus modelio.

Vis dėlto, apibendrinant tyrim rezultatus neskubama daryti išvados, jog žemas e. dalyvavimo lygis ir Seimo narių, turinčių svetaines, skaičius rodo politikų nusistatymą prieš piliečių įtraukimą į sprendimų priėmimą. Tam vertėtų atlikti giluminius interviu ir Lietuvos atvejį palyginti su situacija kitose ES šalyse (kad ir su minėtu tyrimu Austrijoje[137] ir naujesniais).

3.4 Tyrimo ribotumas

Būtina pabrėžti keletą aspektų, susijusių su atlikto tyrimo ribotumu:

1. Visų pirma, analizuojama sritis, kurioje tvirta teorija dar nėra susiformavusi.
2. Nėra aiškios tyrimo metodologijos, kuria būtų galima remtis – beveik kiekvieno tyrimo autoriai adaptuoja bei papildo prieš tai taikytus tyrimo instrumentus. Tai atlikta ir rengiantis šio darbo tyrimui: remiantis pirmine prielaida, jog Lietuva e.valdymo srityje atsilieka, pritaikyti jau naudoti instrumentai. Vis dėl to, lieka tikimybė, jog parinkti tyrimo kintamieji gali būti ne visai tinkami tiksliems svetainių pasiekiamiems lygmenims nustatyti.
3. Duomenys buvo surinkti tik iš centrinės atstovaujamosios valdžios institucijos – LR Seimo. Bendresnėms išvadoms apie Lietuvos piliečių atstovų draugiškumą IT ir palankumą e. dalyvavimo idėjai daryti reikėtų įvertinti ir situaciją vietos atstovaujamosiose institucijose.
4. Bendresnes išvadas daryti sudėtinga ir dėl to, kad ši sritis realiame gyvenime labai greitai vystosi. Su tuo susidurta ir apibendrinant šio tyrimo rezultatus. Išsamus tyrimas buvo atliktas 2007 rugpjūčio 1, 8, 27, 28 d. Tačiau stengiantis pateikti kuo naujesnę ir išsamesnę informaciją, pirmoji tyrimo dalis su LR Seimo 2004-2008 m. kadencijos nariais pakartota 2007 m. spalio 14-17 d. Rezultatai nustebino, ir nudžiugino:

[136] http://www.vtv.lt/content/view/28198/115 ; Prisjungimo data: 2007 – 09 – 17.
[137] Mahrer H., Krimmer R. Towards the enhancement of e-democracy… // ibid, P.27 - 42.

a. Per „google“ paieškos sistemą surastos dvi svetainės, kurių rugpjūtį nerasta, nors viena iš jų (S.Lapėno) veikia nuo 2006 m. lapkričio [138], o kita (D.Jankausko) – nuo 2007 m. rugsėjo[139].
b. Prasidėjus LR Seimo rudens sesijai (nuo 2007 – 09 -10), Seimo Kanceliarijos Informacinių technologijų ir telekomunikacijų departamentas nuolatos taiso ir pildo LR Seimo svetainę[140]. Tad suredaguotas asmeninius puslapius ir internetines svetaines turinčių narių sąrašas, jis papildytas dviem naujais nariais (V.Grubliausku ir D.Jankausku). Deja, kai kurie asmeniniai puslapiai spalio mėn. vis dar neatnaujinti, o S.Lapėno Seimo nario anketoje pateikiama nuoroda „asmeninis puslapis“ nukelia į seną puslapį LR Seimo svetainėje, o ne į jo asmeninę svetainę.

XIV Priede pateiktos trys lentelės. Pirmojoje vizualiai palyginimi asmenininius puslapius/svetaines turinčių narių sąrašai rasti LR Seimo svetainėje pagrindinio ir pakartotinio tyrimo metu. Antrojoje pateikiama abiejų tyrimų paieškos per „google“ ir LR Seimo svetainėje ataskaita. Trečiojoje – visų 2007 spalio mėn. egzistuojančių LR Seimo narių asmeninių svetainių/puslapių internetiniai adresai.

Apibendrinant pakartotinį tyrimą viliamasi, jog dvi svetainės rugpjūtį buvo nerastos dėl paieškos variklio kaltės, o ne dėl Seimo narių vasaros atostogų. Vis dėlto toks spartus vystymas mažina ilgalaikių bendresnių išvadų patikimumą.

5. „Nešališkas trečiosios šalies“ svetainių tyrimas pateikia tik platų vaizdą apie esamą situaciją, tačiau neatsako į klausimus „Kodėl politikai suinteresuoti būtent tiek?“, t.y. subjektyvios politikų nuostatos nėra analizuojamos.
6. Tyrimas analizuoja tik e. dalyvavimo pasiūlą, todėl klausimas „ar ir kodėl piliečiai pasinaudoja e. dalyvavimo iniciatyvomis?“ išlieka.

Tokie pastebėjimai skatina greta darbo išvadų ir praktinių rekomendacijų trumpai pateikti pasiūlymus tolesniems tyrimams.

[138] Lapėnas Saulius, LR Seimo 2004-2008m. kadencijos narys, e.laiškas, 2007 – 10 – 17.
[139] Jankauskas Donatas, LR Seimo 2004-2008m. kadencijos narys, e.laiškas, 2007 – 10 – 18.

[140] Leonavičienė Birutė, LR Seimo Informacijos technologijų ir telekomunikacijų departamento programuotoja analitikė, e.laiškas, 2007-10-17.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Darbo pradžioje buvo iškeltas tikslas nustatyti, kaip kaip e. dalyvavimas galėtų sustiprinti demokratiją, ir kaip realiai išnaudojamos e. dalyvavimo galimybės. Jam pasiekti visų pirma atlikta teorinių demokratijos modelių analizė, priderinant jiems įvairias e. dalyvavimo priemones (kurios darbe pateiktos su praktinais pazydžiais). Tuomet situacijai Lietuvoje pristatyti ir palyginti su Australija, D.Britanija bei Suomija, atliktas empirinis piliečių atstovų Seime ir jų atstovaujamų politinių partijų - tarpinės grandies tarp piliečių ir valdžios – internetinių svetainių tyrimas. Taip įvertintas politikų iniciatyvumas įtraukti Lietuvos piliečius į valdymą ir internetinių svetainių pasiekiamas e. dalyvavimo lygmuo. Apibendrinant teorinės ir empirinės analizės rezultatus galimos atitinkamos išvados:

Teorinės analizės išvados:

Demokratijos modelių bei e. dalyvavimo santykio su dviem demokratijos aspektais (vertybiniu ir procesiniu) analizė atskleidė, jog vien atidavus valdžią piliečiams (įkūrus tiesioginę demokratiją), demokratija nebūtinai bus stiprinama. Demokratiją sudaro ne tik procesas bei dalyviai, bet ir vertybės. E. dalyvavimas gali padėti stiprinti demokratiją bet kuriame teoriniame modelyje ir praktiniame informacinės visuomenės gyvenime, jeigu jis suderinamas su jau esančiomis demokratinėmis, liberaliosiomis ir socialinėmis teisėmis ir laisvėmis bei pats tampa vertybiniu valdymo principu,

Empirinio tyrimo išvados:

1. Empirinis Lietuvos atstovaujamosios valdžios – Seimo - narių bei Seime atstovaujamų politinių partijų internetinių svetainių tyrimas pirmiausia atskleidė tai, jog eiliniam piliečiui gali pritrūkti informacijos, kaip jis galėtų (ir ar apskritai galėtų) pasiekti savo politiką atstovaujamojoje valdžioje. Tai parodė tyrimų pakartojiimas 2007 m. spalio mėn..
2. Vertinant svetaines pagal e. dalyvavimo lygmenis, 2007 m. labiausiai išvystytas buvo pirmasis e. dalyvavimo lygmuo. Lietuvoje politikų ir partijų interneto svetainės atlieka informavimo – savęs pristatymo funkciją. tuo tarpu e. dalyvavimo galimybės įtraukti piliečius į partijos veiklą, agreguoti jų interesų, palengvinti ir patobulinti tiesioginį piliečių atstovavimą valdžioje ir kt. dar nėra išnaudojamos.
3. Vertinant svetainių įsitraukimą į tinklus, ir politikai, ir politinės partijos orientuojasi į vartotojus lietuvius (svetainių užsienio kalbomis 2007 m. rugpjūtį surasta tik keletas, visų svetainių adresai baigiasi „ .lt“).

4. Pagal patrauklumą politinių partijų svetainės pralenkia politikų svetaines, kuriose panaudojama daugiau medios (audio, video) elementų. Tačiau atskirų politikų svetainės šiek tiek aiškiau nukreiptos į tikslines rinkėjų grupes (informacija, nuorodos, nuotraukos, net kalba atspindi psichologinį rinkėjo portretą).
5. Lyginamoji Australijos, D.Britanijos, Lietuvos ir Suomijos tyrimų rezultatų analizė parodė, kad Lietuvos atstovaujamosios valdžios pasiekimai e.dalyvavimo srityje ryškiai atsilieka tiek kiekybiškai (politikų svetainių skaičiumi), tiek kokybiškai (vartojamų e. dalyvavimo priemonių įvairove).

Taigi e. dalyvavimas Lietuvoje dar toli gražu netapęs įprasta politine praktika ar vertybiniu principu. Žinoma, griežtoms išvadoms daryti reikėtų gilesnių tyrimų (vertybinio aspekto (pavyzdžiui, atlikti politikų apklausas/giluminius interviu jų nuostatoms piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimą įvertinti; atlikti visų politinių partijų apklausas, išsiaiškinant, ar partijos Lietuvoje laikytinos demokratijos mokyklomis, ir kiek/ar skiriasi jų pozicija piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimą atžvilgiu. Tai e. dalyvavimo propaguotojams (įskaitant e.valdymo specialistus skatinančius e. dalyvavimo vystymą šalyje) leistų numatyti tendencijas valdžioje esant vienai ar kitai politinei partijai ir pritaikyti atitinkamas e. dalyvavimo bei kitų e.valdymo instrumentų plėtros taktikas); politinės praktikos (pavyzdžiui, atlikti ilgesnę politikų internetinių svetainių raidos studiją, vidutiniškai kas 3 mėnesius peržiūrint visų Seimo narių sąrašą tikrinant, kiek jų turi svetaines. Bent metus trunkantis toks tyrimas jau leistų daryti patikimesnes išvadas apie politikų suinteresuotumo e. dalyvavimo srityje tendencijas Lietuvoje)).

Tačiau nereikia pamiršti, jog e. dalyvavimo srityje dirbančių akademikų (politologų ir IT specilaistų) pagrindinis tikslas – padėti viską įgyvendinti praktikoje. Todėl darbo pabaigoje verta pateikti bent keletą *rekomendacijų Lietuvos atstovaujamajai valdžiai (administracijai ir politikams):*

1. Oficiali Seimo svetainė turėtų atlikti sklaidos funkciją, todėl joje pateikiamą informaciją Seimo administracija turėtų atnaujinti nuolat, pristatatydama naujai sukuriamas politikų svetaines ir pan.
2. Tiek patys politikai, tiek jų padėjėjai (politinių artijų sekretoriatai) turėtų intensyviau domėtis kitų šalių politikų gerąja praktika ir perimti jų patirtį.
3. Užuot pasiteisinant per dideliais finansiniais ir laiko kaštais, kurių pareikalauja svetainių priežiūra, politikai ir politinės partijos turėtų ryžtis esminiams organizaciniams pokyčiams. Administracinėje struktūroje turėtų atsirasti

politiko padėjėjai arba politinės partijos struktūrinis padalinys bent iš 2 žmonių svetainių priežiūrai ir, svarbiausia, bendravimui su piliečiais virtualioje erdvėje.

4. 2001m. Lietuvoje internetu namuose naudojosi 3,2% namų ūkių, tuo tarpu 2007m. – jau 40,3% visų namų ūkių[141]. Taigi skaitmeninė atskirtis tolydžio mažėja. Prisimenant skaitmeninio įtinklinimo dėsnį, kuris racionaliai pagrindžia įsiliejimo į pasaulinį tinklą naudą, vertėtų rekomenduoti Lietuvos politikams įsisąmoninti, kokią galią įgyja IT. Pirma, kaip informacijos šaltinis (žinių visuomenėje žinios ir informacija tampa didžiausiu turtu); antra, kaip būdas pasiekti piliečius (šiuo metu Lietuvoje – daugiau nei 40%!) ir daug mažesniais kaštais, nei tradicinėmis priemonėmis. Taigi politikams, kurie konkuruoja dėl piliečių balsų tarpusavyje, IT tampa galingu politiniu ginklu, ir tai būtina suprasti.

Apibendrinant, dėl akivaizdžios e. dalyvavimo naudos atskiriems politikams ar institucijoms ir įsigalėjančių IT spaudimo, e. dalyvavimas Lietuvoje greitai turėtų tapti politine praktika, o ilgainiui – ir vertybiniu principu.

[141] Lietuvos Statistikos departamentas. „Informacinės technologijos Lietuvoje 2007 metais"// Vilnius, 2007. P.46.

DARBO SANTRAUKA

E. dalyvavimas ir Lietuvos atstovaujamoji valdžia

Šiame darbe dviejų disciplinų – politikos mokslų ir e.valdymo studijų – sandūroje tiriama e. dalyvavimo įtaka demokratijai apskritai ir atstovaujamosios demokratijos vertybėms, procesams bei veikėjams. Siekiama nustatyti, kaip e. dalyvavimas galėtų sustiprinti demokratiją, ir kaip realiai išnaudojamos e. dalyvavimo galimybės.

Atskiriems teoriniams demokratijos modeliams pritaikant e. dalyvavimo priemones, darbe teigiama, jog tapęs vertybiniu principu, e. dalyvavimas būtų naudingas kiekvienam demokratijos modeliui. Naudojant aprašomąjį metodą, pateikiama įvairių e. dalyvavimo priemonių su praktiniais pavyzdžiais, suskirstant juos pagal e. dalyvavimo lygmenis.

Pagrindinis darbo įnašas į e. dalyvavimo studijas yra Lietuvos atvejo analizė. Tiriant piliečių atstovų Seime ir jų atstovaujamų politinių partijų - tarpinės grandies tarp piliečių ir valdžios – internetines svetaines, darbe įvertinamas politikų iniciatyvumas įtraukti Lietuvos piliečius į valdymą ir internetinių svetainių pasiekiamas e. dalyvavimo lygmuo. Lyginamoji keturių šalių analizė parodo situaciją Lietuvoje platesniu mastu.

Prieš pateikiant darbo išvadas, atkreipiamas dėmesys į tai, jog e.valdymo studijose dar nėra vieningos tyrimo metodologijos, o IT vystosi ypač sparčiai. Koreguodamos e. dalyvavimo praktiką, todėl tyrimo rezultatų negalima apibendrinti griežtai. Tačiau teorinės analizės įžvalgos leidžia teigti, jog Lietuvoje e. dalyvavimas dar netapęs nei politine praktika, nei vertybiniu principu.

Darbo pabaigoje pateikiamos gairės tolesniems tarpdisciplininės srities tyrimams.

Reikšminiai žodžiai: demokratija, e. dalyvavimas, e. dalyvavimo lygmenys ir priemonės, informacinė visuomenė, parlamentas, piliečių atstovai, piliečių įtraukimas.

SUMMARY

E. participation and Lithuanian representative government

Connecting 2 disciplines, political science and e.governance studies, this work focuses on the influence of e. participation to democracy in general as well as values, processes and actors of representative democracy in particular. To test the possibility to strenghen democracy, the paper adjusts various means and tools of e. participation to different theoretical models of democracy. Moreover, descriptive analysis helps to overview the levels and tools of e. participation existing in practice. Theoretical analysis reveals that to positively affect any model of democracy, e. participation needs to accommodate to internal democratic attributes, mainly, its longlasting values, and to integrate them with changes brought by the information society.

This work contribute to studies of e.governance through its empirical analysis of e. participation practice and level reached in Lithuania. A „third-party Web assessment“ (research of websites) proposed by UN is chosen to examine initiatives of e. participation among reperesentatives in Lithuanian Parliament and parliamentary parties in 2007.

Despite lack of organized methodology and fast development of e. participation, preventing generalization, some conclusions can be drawn from both Lihuanian case study and comparative analysis. Firstly, up to now, e. participation in Lithuania is neither the principle of the political practice nor the guiding value of democracy. And secondly, a lot should be done in the field of the research to both refine methods of analysis and provide a clear picture of the potential of the e. participation.

Keywords: democracy, e. participation, e. participation levels, means and tools, inclusion of citizens, information society, Parliament, representatives at national level.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

LR Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Seimo statutas// Valstybės Žinios, *1999, Nr. 5-97 (1999 01 13).*
3. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas// Valstybės Žinios, 2000, Nr. 59-1760 (2000 07 19).
4. LR Referendumų įstatymas// // Valstybės Žinios, 2002.06.26, Nr. 64, Publ. Nr. 2570.
5. 2002m. Lapkričio 11 d. LR Seimo nutarimas „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“// Valstybės žinios, 2002-11-27, Nr. 113-5029. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=193888 ; Prisijungimo data: 2007- 09 – 06.
6. 2002 m. gruodžio 31 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl elektroninės valdžios koncepcijos patvirtinimo” // Valstybės Žinios, 2003, Nr. 2 2-54 .
7. 2003 m. balandžio 18 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas “Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“// Valstybės Žinios, Nr. 480.
8. Lietuvos Respublikos Politinių partijų įstatymas // Nr. IX-2072, 2004-03-23, Valstybės Žinios, 2004, Nr. 54-1831.
9. 2006m. lapkričio 16 dienos LR Seimo nutarimas „Dėl balsavimo internetu rinkimuose ir referendumuose koncepcijos“// Nr. X- 912. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=287235&p_query=rinkimai%20koncepcija&p_tr2=2 ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 20.
10. Lietuvos Statistikos departamentas. „Informacinės technologijos Lietuvoje 2007 metais”// Vilnius, 2007.

Kitų šalių bei Tarptautinių organizacijų dokumentai, ataskaitos ir projektai

1. Communication from the Commission „ The Commission‘s contribution to the period of reflection and beyond: Plan-D for democracy, dialogue and debate“ (2005), http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0494en01.pdf ; Prisijungimo data: 2007 – 03 – 22.

2. e-Governance Academy: e-Government actions in Europe. Best European e-practices. Tallin: 2006. http://www.baltic.org/mp/db/file_library/x/IMG/14234/file/eGovernmentactionsinEurope-e-Citizenreport.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 12.

3. eGovRTD2020. Roadmapping eGovernment RTD 2020: visions and research measures towards European Citizenship and Innovative Government. Funded by EU IST Program, 2006.

4. EK baltoji knyga „Europos valdymas“(2001), P. 26-28 http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf; Prisijungimo data: 2007 – 03 - 22.

5. Engaging citizens online for better policy making// OECD policy brief, 2003, P.4. http://www.oecd.org/dataoecd/62/23/2501856.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 20.

6. Global UN E-readiness report 2005: from e-government to e-inclusion// United Nations: 2005. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan021888.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 03.

7. Green paper to the Council of Europe. “ The future of democracy in Europe – trends, analyses and reforms”// Belgium: 2004.

8. Interactive policy making, EU. http://ec.europa.eu/yourvoice/ipm/docs/files/ipm-concept_and_instruments.ppt ; Prisijungimo data: 2007 – 03 - 15.

9. National centre of excellence for local eDemocracy, UK: http://www.icele.org/site/scripts/documents_info.php?categoryID=13&documentID=407 ; Prisijungimo data: 200 - 11 - 10.

10. National Centers of Competence in Research: Challenges to democracy in the 21st century. Smart voting http://www.nccr-democracy.uzh.ch/nccr/knowledge_transfer/ip16 ; Prisijungimo data: 2007- 06- 20.

11. Online availability of public servines: how is Europe Progressing? Capgemini report of the 6th Measuerement, June 2006. http://www.vrm.lt/fileadmin/Padaliniu_failai/Informacines_politikos_dep/evaldzia/CAPGEMINI_2006.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 02 - 06.

12. Reflections on the future of democracy in Europe. Council of Europe, 2006.

13. Scrunity of acts and regulations committee of Australian Parliament of Victoria. Inquiry into electronic Democracy. 2003. http://www.mmv.vic.gov.au/uploads/downloads/Resource_Centre/eDemocracyReport.pdf ; Prisijungimo data: 2007-04-12.

14. Treaty establishing a Constitution for Europe (2004), P. 51- 53; 231. http://ue.eu.int/igcpdf/en/04/cg00/cg00087-re01.en04.pdf ; Prisjungimo data: 2007 - 04 - 01.

Knygos ir akademiniai straipsniai

1. Ahmed N. An overview of e-participation models. UNDESA workshop "E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future ", Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023622.pdf; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 12.

2. Astrom J. Should democracy online be quick, strong or thin?// Communication of the ACM, January 20014, Vol. 44, No.1. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 - 02 - 13.

3. Ballaman E. Relationship with the citizens in the use of the new technologies: the cases of the internet website and satellite television at the chamber of deputies. 7th EPRI Inter – parliamentary conference, Stockholm, Sweden, 27-28 October, 2004. http://www.epri.org/epriknowledge/contents/7thconference_mat/Italy_Relazione_Ballaman_ENG.pdf ; Prisijungimo data: 2007-02-18.

4. Bell D. Loader B., Pleace N. etc. Cyberculture. The key concepts. USA: Routledge, 2004.

5. Carter A. Direct action and democracy today. UK, 2005.

6. Chen P., Gibson R., Geiselhart K. electronic Democracy? The impact of New Communications Technologies on Australian Democracy. Australian National University, 2006.

7. Clift S. The future of E-Democracy – The 50 Year Plan. http://www.publicus.net/articles/future.html ; Prisijungimo data: 2006 11 27.

8. Clift S. The E-Democracy E-Book: Democracy is Online 2.0. Online Strategist and Public Speaker. http://www.publicus.net ; Prisijungimo data: 2006 11 27.

9. Coleman S., Gotze J. Bowling together: online public engagement in policy deliberation. 2001. http://www.bowlingtogether.net/bowlingtogether.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 02 -18.

10. Conway M., Dorner D. An evaluation of New Zealand political party Websites// Information Research, 9(4), paper 196, 2004. http://InformationR.net/ir/9-4/paper196.html ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 21.

11. Europos Sąjungos struktūrinės paramos perspektyvos Lietuvos informacinės visuomenės plėtrai. Vilnius, 2005.

12. Gailė A. Demokratijos Demonas //Literatūra ir menas, 2005 – 05 – 27, Nr.3050. http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3050&kas=straipsnis&st_id=6886 ; Prisijungimo data: 2007 – 08 - 15.

13. Grönlund Å., Horan T. Introducing e-Gov: history, definitions, and issues// Communications of AIS. 2005, Vol. 2005 (15). www.ebscohost.com ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.

14. Grönlund Å. e-democracy: in search of tools and methods for effective participation.// Journal of Multi-Criteria Decision Analysis. 2003, Vol. 12(2/3). web.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.

15. Grönlund Å. Emerging Infrastructures for E-democracy // e-Service Journal, 2002, Vol. 2 (1). web.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.

16. Hadenius A. Social Capital and Democracy: institucional and social preconditions./ / Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital : comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications. 2004. P. 47-94.

17. Heeks R. Understanding and measuring egovernment: International Benchmarking studies. UNDESA workshop "E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future ", Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023686.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 12.

18. Held D. Demokratijos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2002.

19. Hirt Ch., Varga M. E-participation and e-governance from the perspective of citizens in the Central and Eastern European Region. UNDESA workshop "E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future ", Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006. http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023683.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 12.

20. Hovav, Patnayakuni ir kt. A model of internets standards adoption: the case of IPv6 // Journal of infosystems, 2004, Vol.14. web.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.

21. Jackson N. MPs and web technologies: An untapped opportunity? // Journal of Public Affairs. 2003, Vol. 3 (2). web.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 - 02 - 15.

22. Kakabadse A.N., Kouzmin A. Reinventing the democratic governance project through information technology? A growing agenda for debate// Public administration review.

January/February 2003, Vol.63, No.1, P.51-52. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 - 06 - 20.

23. Kies R. and K. Internet voting and opinion formation. // Trechsel A., Mendez F.(Eds.) THe EU and e-voting. Addressing the European Parliament‘s internet voting challenge, 2005, UK.

24. Kingham T. e-Parliaments. The use of information and Communication technologies to improve parlamentary processes. WBI working papers. 2003. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/07/02/000009486_20040702125144/Rendered/PDF/286410E1parliaments0WBI0WP.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 01 - 30.

25. Kiškis M., Petrauskas R., Rotomskis I., Štitilis D. Teisės informatika ir informatikos teisė. Vilnius: 2006.

26. Lietuvos Laisvosios rinkos instituto studija. El. valdžios Lietuvoje būklė ir perspektyvos. 2006. http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/studija_el_valdzios_lietuvoje_bukle_ir_perspektyvos/3921 ; Prisijungimo data: 2007 - 02 -15.

27. Leonavičienė B. e-Parliament for citizens: current servines. ECPRD – ICT seminar. Vilnius, 2006 october 5-6.

28. Lilleker D. Key concepts in political communication. London: Sage publications, 2006.

29. Luther K.R., Müller-Rommel F. (Eds.). Political parties in the New Europe : political and analytical challenges. Oxford, New York: Oxford Univ. Press. 2002.

30. Mahrer H., Krimmer R. Towards the enhancement of e-democracy: identifying the notion of the “middleman paradox”// Information Systems Journal, 2005, Vol. 15 (1), P.27-42. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 15.

31. Manza J. Et.al. (Eds.). Navigating public opinion: polls, policy, and the future of American democracy . Oxford : Oxford University Press. 2002.

32. MCBurney P., Parsons S. Intelligent Systems to Support Deliberative Democracy in the environmental regulation// Information and communications technology law, 2001, Vol.10, No.1. www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 - 02 - 13.

33. Mesonis G. Valdžių padalijimas: teisinės valstybės charakteristika// Pumputis A., Paksas A., Vaišvila A. ir kt. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. Vilnius: LTU, 2003.

34. Millard J. eGvernance and eParticipation: lessons from Europe in promoting inclusion and empowerment. UNDESA workshop “E-participation and E-government: Understanding the Present and Creating the Future “, Budapest, Hungary, 27-28 July, 2006.

http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan023684.pdf; Prisijungimo data: 2007-04-12.

35. Nobler P., Brack A. Background Research "E-democracy around the world". http://www.begix.de/en/hintergrund/noble.html ; Prisijungimo data: 2006-11-27.

36. Norris P. Deepening democracy via e-governance. Harvard University, 2004. http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/ACROBAT/e-governance. pdf ; Prisijungimo data: 2007 – 04 – 21.

37. Novagrockienė J. Politikos mokslo pagrindai. Vilnius: VU leidykla, 2001.

38. Parvez Z. Informatization of local democracy: A structuration perspective. UK: 2006. www.ebscohost.com ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.

39. Petrauskas R. Informacinių technologijų taikymas viešajame administravime. – Vilnius, LTU, 2001.

40. Petricek V., Escher T., Cox I. etc. The Web Structure of E-Government – developing a methodology for quantitative evaluation // WWW 2006. May 22-26, 2006, Edinburg, UK. http://www.governmentontheweb.org/downloads/papers/WWW2006-Web_Structure_of_E_Government.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 03.

41. Pratchett L. Barriers to e-Democracy. Local government experience and responses// Local e-Democracy National Project: UK, 2005. http://www.e-democracy.gov.uk/downloads/Researchreport.pdf ; Prisijungimo data: 2007 - 04 - 05.

42. Pratchett L., Wingfield M., Polat R.K. Local democracy online: an analysis of local government websites in England and Wales. UK: 2006// Letter from Dr. Pratchett L., 2007 - 04 - 30.

43. Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital: comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications. 2004.

44. Saward M. Democracy (key concepts). UK: Polity, 2003.

45. Schmitter P, Democratic reforms – Que faire ? Ou faire ?// Reflections on the future of democracy in Europe. Council of Europe, 2006.

46. Setälä M., Grönlund K. Parliamentary websites: Theoretical and comparative perspectives // Information Polity: The International Journal of Government & Democracy in the Information Age. 2006, Vol. 11(2). www.ebscohost.com/ ; Prisijungimo data: 2007 – 02 - 13.

47. Smith, A. G. (1997). Criteria for evaluation of internet information resources. http://www.vuw.ac.nz/staff/alastair_smith/evaln/index.htm ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 21.

48. Smith P. New information technologies and empowerment: the implications for politics and governance// Oliver L., Sanders L. (Eds.). E-government reconsidered: renewal of governance for the knowledge age. Canada, 2004.

49. Stokker G. Democracy and citizenship// Carter A., Stokker G. (Eds.). Democratic theory today: challenges for the 21st century. UK, 2002.

50. Suomi R. Websites of Finnish members of parliament – an innovation adoption point of view. 2005, Turku School of Economics and Business Administration, Finland.

51. Tranvik T. Surfing for online connectedness: is the internet helping to end civic engagement?// Sanjeev Prakash, Per Selle (Eds.). Investigating social capital : comparative perspectives on civil society, participation and governance. New Delhi: Sage Publications.2004. P. 281-305.

52. Treschel A., Kies R., Mendez F. ir kt. Evaluation of the use of new technologies in order to facilitate democracy in Europe. E-Democratizing the parliaments and parties of Europe. European University Institute, Florence; University of Geneva, 2003.

Papildomi šaltiniai

1. CBS news. http://www.cbsnews.com/stories/2004/09/25/world/main645615.shtml ; Prisijungimo data: 2007-09-20.

2. CONNEX, ES 6 Rėminės programos projektas. www.connex-network.org/ ; Prisijungimo data: 2007 – 05 – 02.

3. Democracies Online. http://dowire.org/wiki/Main_Page ; Prisijungimo data: 2007-09-18.

4. Europos Gynybos Agentūros oficiali svetainė internete: http://www.eda.europa.eu/ebbweb/Default.aspx ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 20.

5. EURACTIV, ES naujienų portalas. www.euractiv.com ; Prisijungimo data: 2007-05-15.

6. EK svetainė, skirta EK baltajai knygai „Europos valdymas“(2001). http://ec.europa.eu/governance/governance_eu/index_en.htm ; Prisijungimo data: 2007 – 03 - 06.

7. ICELE, tarptautinis D.Britanijos virtualus e-demokratijos iniciatyvų centras http://www.e-democracy.gov.uk/site/index.php ; Prisijungimo data: 2007-05-15.

8. Internetinės partijos „Demoex“ tinklapis: http://demoex.net/ ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 11.

9. IVPK svetainė „Lietuvių kalba informacinėse technologijose“, http://www.likit.lt/ .

10. Jankauskas Donatas, LR Seimo 2004-2008m. kadencijos narys, e.laiškas, 2007 – 10 – 18.

11. Lapėnas Saulius, LR Seimo 2004-2008m. kadencijos narys, e.laiškas, 2007 – 10 – 17.

12. Leonavičienė Birutė, LR Seimo Informacijos technologijų ir telekomunikacijų departamento programuotoja analitikė, e.laiškas, 2007-10-17.

13. Miškinytė Laura, LR Seimo Struktūrinių fondų administravimo skyriaus vyr. specialistė, e.laiškas, 2007-01-16.

14. Sent Paulo (JAV) miesto savivaldybės oficialioji svetainė internete: http://www.stpaul.gov http://www.govdocs.com/service/category.html?code=STPAUL_C24 ; Prisijungimo data: 2007 -09 – 18.

15. Vyriausiosios rinkimų komisijos svetainė. http://www.vrk.lt/lt/veikla/veiklos-kryptys/politiniu-partiju-ir-politiniu-kampaniju-finansavimo-kontrole/politiniu-partiju-metines-finansines-veiklos-ataskaitos.html ; Prisijungimo data: 2007 – 07 – 24.

16. http://www.vtv.lt/content/view/28198/115 ; Prisjungimo data: 2007 – 09 – 17.

17. WIKIPEDIA, Internetinė enciklopedija. http://www.wikipedia.org/ .

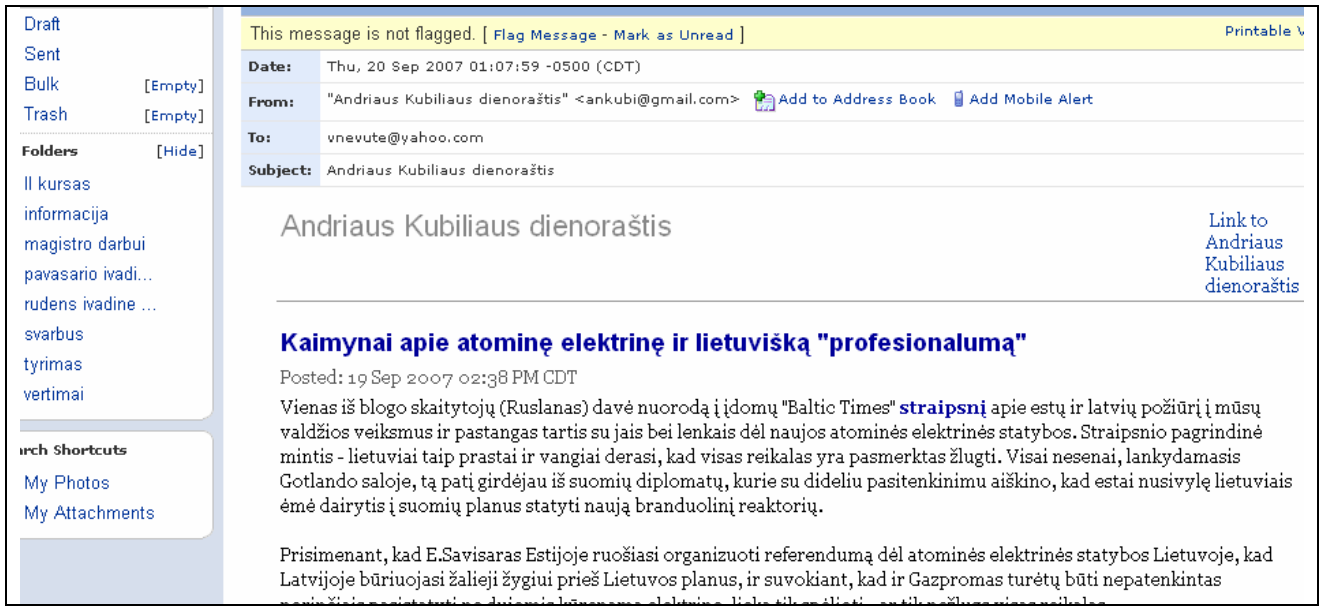
PRIEDAI

I PRIEDAS E.SKELBIMŲ LENTA

Europos Sąjungos Europos Gynybos Agentūros viešųjų pirkimų konkursų skelbimų lenta http://www.eda.europa.eu/ (rubrika randama dešinėje svetainės psuėje, tuomet atsiverčia žemiau pateikiamas vaizdas)[142].

II PRIEDAS E.naujienų laiškas iš politiko A.Kubiliaus tinklaraščio[143]

[142] http://www.eda.europa.eu/ebbweb/Default.aspx ; Prisijungimo data: 2007 – 09 – 20.
[143] Autorės gautas 2007 – 09 – 20.

III PRIEDAS LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO STATUTAS[144]

1994 m. vasario 17 d. Nr. I-399
Vilnius
(Nauja Statuto redakcija nuo 1999 m. vasario 1 d.)

ANTRASIS SKIRSNIS
SEIMO NARIO VEIKLA

9 straipsnis. Seimo nario teisės

Seimo narys turi teisę šio statuto nustatyta tvarka:
1) balsuoti dėl visų svarstomų klausimų Seimo, komiteto ir komisijos, kurių narys jis yra, posėdžiuose;
2) rinkti ir būti išrinktas į bet kurias pareigas Seime;
3) dalyvauti diskusijoje visais svarstomais klausimais, žodžiu ir raštu pateikti pasiūlymus, pastabas, pataisas;
4) perduoti posėdžio pirmininkui nepasakytos savo kalbos tekstą, kad šis būtų įrašytas į posėdžio stenogramą;
5) siūlyti Seimui svarstyti klausimus;
6) rengti ir teikti Seimui svarstyti įstatymų bei kitų teisės aktų projektus, taip pat teikti pasiūlymus dėl įstatymų, kurie turi būti apsvarstyti Seime;
7) Seimo posėdžiuose klausti pranešėjus ir papildomus pranešėjus;
8) daryti pareiškimus, sakyti replikas, kalbėti dėl balsavimo motyvų, teikti pasiūlymus dėl posėdžio vedimo tvarkos, procedūros;
9) tiesiogiai ar per padėjėją gauti užregistruotų įstatymų projektų, įstatymų ir kitų Seimo priimtų aktų, Seimo Pirmininko, Seimo valdybos ir Seniūnų sueigos sprendimų ir jų projektų bei Vyriausybės rengiamų teisės aktų projektų, taip pat kitų valstybės valdžios ir valdymo institucijų priimtų nutarimų bei valstybės tarnybos pareigūnų teisės aktų kopijas;
10) dalyvauti visų Seimo komitetų ir komisijų posėdžiuose, taip pat Vyriausybės posėdžiuose, o prireikus dalyvauti valstybės valdžios ir valdymo institucijų posėdžiuose, kuriuose svarstomi jo pateikti klausimai, taip pat iš anksto pranešęs stebėti kitus posėdžius, kuriuose svarstomi jį dominantys klausimai, išskyrus susijusius su valstybės paslaptimi, kurių svarstymo tvarką nustato įstatymai;
11) kreiptis su paklausimais į Vyriausybės narius, kitų valstybės institucijų vadovus, pateikti jiems, taip pat Seimo pareigūnams klausimų;
12) kartu su kitais Seimo nariais:
a) teikti įstatymo projektą dėl Konstitucijos keitimo,
b) inicijuoti apkaltą,
c) pradėti nepasitikėjimo, interpeliacijos procedūras,
d) šaukti neeilinę Seimo sesiją ir neeilinį posėdį,
e) kreiptis į Konstitucinį Teismą,
f) ir kitaip veikti pagal šio statuto nuostatas.

Straipsnio pakeitimai: Nr. IX-2545, 2004-11-09, Žin., 2004, Nr. 165-6025 (2004-11-13)

IV PRIEDAS Seimo sudėties stabilumas

Politikai dirbantys Seime	Procentas	Sukauptinis procentas
Trečią kadenciją	12,9	12,9

[144] Lietuvos Respublikos Seimo statutas// Valstybės Žinios, *1999, Nr. 5-97 (1999 01 13).*

Antrą kadenciją	35,7	48,6
Pirmą kadenciją	51,4	100,0
Iš viso:	100	

V PRIEDAS LR Seimo narių sąrašas 2007 rugpjūtį

El. Nr.	**Pavardė, Vardas**
1	Ačas Remigijus
2	Aleknaitė Abramikienė Vilija
3	Auštrevičius Petras
4	Ažubalis Audronius
5	Baguška Petras
6	Balčytis Zigmantas
7	Baltraitienė Virginija
8	Barakauskas Dailis Alfonsas
9	Baranauskas Andrius
10	Bašys Rimantas
11	Baškienė Rima
12	Bekintienė Danutė
13	Blinkevičiūtė Vilija
14	Bogušis Vytautas
15	Boreikienė Violeta
16	Bosas Antanas
17	Bradauskas Bronius
18	Bucevičius Saulius
19	Bukauskas Valentinas
20	Butkevičius Algirdas
21	Čaplikas Algis
22	Čekuolis Jonas
23	Čepas Vytautas
24	Čigriejienė Vida Marija
25	Dagys Rimantas Jonas
26	Daukšys Kęstutis
27	Dautartas Julius
28	Degutienė Irena
29	Domarkas Virginijus

30 Draugelis Vytautas Sigitas
31 Dumčius Arimantas
32 Endzinas Audrius
33 Galvonas Vytautas
34 Garbaravičius Ramūnas
35 Gedvilas Vidas
36 Girdauskas Saulius
37 Glaveckas Kęstutis
38 Graužinienė Loreta
39 Gražulis Petras
40 Grubliauskas Vytautas
41 Ivanauskas Algirdas
42 Jagminas Jonas
43 Jakavonis Gediminas
44 Jakučionis Povilas
45 Jankauskas Donatas
46 Jaruševičius Juozas
47 Juknevičienė Rasa
48 Juozapaitis Jonas
49 Juršėnas Česlovas
50 Kamblevičius Vytautas
51 Karbauskis Vaclovas
52 Karosas Justinas
53 Karpickienė Etela
54 Kašėta Algis
55 Kirkilas Gediminas
56 Klumbys Egidijus
57 Kšanienė Romualda
58 Kubilius Andrius
59 Kupčinskas Rytas
60 Lapėnas Saulius
61 Lionginas Jonas
62 Lydeka Arminas
63 Margevičienė Vincė Vaidevutė
64 Martinkaitienė Vilma

65 Masiulis Eligijus
66 Matulas Antanas
67 Matulevičius Algimantas
68 Mazuronis Valentinas
69 Mikolaitis Gintautas
70 Mikutienė Dangutė
71 Mikutis Zenonas
72 Mogenienė Laima
73 Monkevičius Algirdas
74 Muntianas Viktoras
75 Navickas Vytas
76 Olekas Juozas
77 Orechov Vladimir
78 Pabedinskas Skirmantas
79 Palaitis Raimundas
80 Palionis Juozas
81 Paulauskas Artūras
82 Pauža Bronius
83 Pavilionienė Marija Aušrinė
84 Pečeliūnas Saulius
85 Pekeliūnas Alfredas
86 Petrauskienė Milda
87 Pinskus Jonas
88 Pitrėnienė Audronė
89 Počikovska Leokadija
90 Prunskienė Kazimira Danutė
91 Pupinis Edmundas
92 Ramanauskas Alvydas
93 Ramonas Jonas
94 Razma Jurgis
95 Remeika Rimantas
96 Rimas Algis
97 Rinkevičius Viktoras
98 Rozova Irina
99 Sabatauskas Julius

100 Sabutis Liudvikas
101 Sadeckas Alvydas
102 Salamakinas Algimantas
103 Saulis Vytautas
104 Sereika Albertas
105 Simulik Valerijus
106 Sysas Algirdas
107 Skardžius Artūras
108 Smetona Rimantas
109 Stankevič Vaclav
110 Staponkienė Aldona
111 Starkevičius Kazys
112 Stasiškis Antanas Napoleonas
113 Steiblienė Nijolė
114 Steponavičius Gintaras
115 Subačius Mindaugas
116 Šiaulienė Irena
117 Šileikis Gintaras
118 Škil Viačeslav
119 Šukys Raimondas
120 Teišerskytė Dalia
121 Tomaševski Valdemar
122 Turčinskas Rimvydas
123 Valionis Antanas
124 Valiukevičiūtė Ona
125 Vareikis Egidijus
126 Venclovas Romas
127 Vertelienė Vilija
128 Vėsaitė Birutė
129 Veselka Julius
130 Vilkas Pranas
131 Visockytė Ramunė
132 Volčiok Vladimiras
133 Zingeris Emanuelis
134 Zinkevičiūtė Jadvyga

135 Žakaitienė Roma

136 Žakaris Edvardas

137 Žiemelis Vidmantas

138 Žymantas Manfredas

139 Žukauskas Henrikas

140 Žvikienė Zita

VI PRIEDAS Seimo narių svetainių analizės lentelė

Kintamieji - tirta 2007 rugpjūtį	**Koduotė**	
Nuotrauka	0- nėra; 1- yra	
Politiko biografija/ CV	0- nėra; 1- yra	
Informacija apie šeimą	0- nėra; 1- yra	
Darbovietės adresas	0- nėra; 1- yra	
Namų adresas	0- nėra; 1- yra	
Fiksuoto ryšio darbo tel. numeris	0- nėra; 1- yra	
Nurodyta politinė partija	0- nėra; 1- yra	
Rinkiminė apygarda	0- nėra; 1- yra	I Lygmuo
Politinė programa	0- nėra; 1- yra	
Kvietimas padėti politikui/stoti į pol.partiją	0- nėra; 1- yra	
informacija savo apygardos rinkėjams	0- nėra; 1- yra	
Straipsniai/naujienos	0- nėra; 1- yra	
Pasakytos kalbos	0- nėra; 1- yra	
Veiklos ataskaitos	0- nėra; 1- yra	
susitikimų su rinkėjais kalendorius	0- nėra; 1- yra	
Mobilaus ryšio darbo tel.numeris	0- nėra; 1- yra	II Lygmuo
El.pašto adresas	0- nėra; 1- yra	
interaktyvus el.pašto	0- nėra; 1- yra	

adresas		
paruošta laiško forma	0- nėra; 1- yra	
galimybė užsiregistruoti susitikimui	0- nėra; 1- yra	
klausiate - atsakau	0- nėra; 1- yra	
svečių knyga	0- nėra; 1- yra	
nuomonės tyrimai	0- nėra; 1- yra	
el.priimamasis	0- nėra; 1- yra	
Galimybė lankytojui siūlyti temą diskusijoms	0- nėra; 1- yra	III Lygmuo
diskusijų forumas	0- nėra; 1- yra	
Nuoroda į LR Seimo svetainę	0- nėra; 1- yra	
Nuoroda į Pol.partijos svetainę	0- nėra; 1- yra	
Nuoroda susijusi su visuomeniška veikla [į organizaciją/ fondą]	0- nėra; 1- yra	
"Išsiųsti naujieną draugui el.paštu"	0- nėra; 1- yra	Tinklai (svetainės įsijungimas į globalųjį internetinį bei socialinius tinklus)
"Užsisakyti naujienas el.paštu"	0- nėra; 1- yra	
Ar Google surado pagal VP/PV?	0 -ne; 1 -taip	
Nuoroda iš LR Seimo svetainės	0- nėra; 1- yra	
Nuoroda iš Pol.partijos svetainės	0- nėra; 1- yra	
svetainės versija kita kalba	0- nėra; 1- yra	
dienoraštis	0- nėra; 1- yra	Patrauklumas (angl."Stickiness")
nuotraukos	0- nėra; 1- yra	
politinės partijos logotipas	0- nėra; 1- yra	
paveikslėliai	0- nėra; 1- yra	
švieslentės	0- nėra; 1- yra	

naujienos laisvalaikiui	0- nėra; 1- yra	
fotogalerija	0- nėra; 1- yra	
video galerija	0- nėra; 1- yra	
svetainės administratoriaus kontaktai	0- nėra; 1- yra	
Google surasti „hits“ pagal pavardę		tinklai
domenas		
Į kiek kitų svetainių galima patekti?		patrauklumas

n.a. - rubrika yra, bet neprieinama

Tyrimo datos - 07 28, 08 01, 08 25, 08 29

VII PRIEDAS Seime atstovaujamų politinių partijų svetainių analizės lentelė

Kintamieji - tirta 2007 rugpjūtį		**koduotė**
informacija apie partijos vadovą	I Lygmuo	0- nėra; 1- yra;
Partijos logotipas		0- nėra; 1- yra
Partijos istorija		0- nėra; 1- yra
informacija apie partijos skyrius		0- nėra; 1- yra
Būstinės adresas		0- nėra; 1- yra
Būstinės fiksuoto ryšio tel. numeris		0- nėra; 1- yra
Partijos politinė programa		0- nėra; 1- yra
Partijos šūkis		0- nėra; 1- yra
Partijos įstatai		0- nėra; 1- yra
Kvietimas stoti į pol.partiją		0- nėra; 1- yra; 2- paruošta forma parsisiuntimui; 3- pilna registracija internetu
informacija apie išrinktus į LR Seimą narius		0- nėra; 1- yra;
informacija apie išrinktus į LR savivaldybių Tarybas narius		0- nėra; 1- yra
Kandidatų sąrašai	I lygmuo, orientuotas į piliečių politinę savimonę	0- nėra; 1- yra
Bendra informacija apie Lietuvos politinę sistemą/ partijų vaidmenį		0- nėra; 1- yra
Jaunimo sekcija		0- nėra; 1- yra

būstinės mobilaus ryšio tel.numeris	II Lygmuo demokratijos stiprinimui	0- nėra; 1- yra
būstinės el.pašto adresas		0- nėra; 1- yra
partijos skyrių el.pašto adresai		0- nėra; 1- yra
paruošta laiško forma		
rubrika "Ieškoti"		0- nėra; 1- yra
galimybė užsiregistruoti susitikimui		0- nėra; 1- yra
klausiate - atsakome		
svečių knyga		0- nėra; 1- yra
žinučių lenta		0- nėra; 1- yra
nuomonės tyrimai		0- nėra; 1- yra
"Prisijungti partijos nariams"		0- nėra; 1- yra
Nuoroda į LR Seimo svetainę	Svetainės vieta pasauliniame tinkle ir įsijungimas į socialinius tinklus	0- nėra; 1- yra
partijos skyrių internetinių puslapių adresai		0- nėra; 1- yra
Nuoroda susijusi su visuomeniška veikla [į organizaciją/ fondą]		0- nėra; 1- yra
Išsiųsti naujieną draugui el.paštu		0- nėra; 1- yra
"Parsisiųsti Pol.partijos laikraštį"		0- nėra; 1- yra
Užsisakyti naujienas e. paštu		0- nėra; 1- yra
Ar Google surado pagal pavadinimą?		0- taip; 1- ne
svetainės versija kita kalba		0- nėra; 1- yra/ tokia pat, kaip ir valstybine/ </>
domenas		lt/ com/net...
Google surasti „hits“ pagal pavardę		[skaičius]
e. priimamasis	III Lygmuo	0- nėra; 1- yra
Galimybė lankytojui siūlyti temą diskusijoms		0- nėra; 1- yra
El.spaudos konferencijos		0- nėra; 1- yra
diskusijų forumas		0- nėra; 1- yra
Partijos įvykių dienoraštis/laikraštis	Požymiai, rodantys, kiek partijai svarbi jo svetainė	0- nėra; 1- yra popierinio laikraščio el.versija; 2- yra el.laikraštis, dienoraštis
nuotraukos		0- nėra; 1- yra, 2- judančios.
logotipai (be pačios partijos)		0- nėra; 1- yra
Vėliava		0- nėra; 1- yra
paveikslėliai		0- nėra; 1- yra, 2- judantys.
švieslentės		0- nėra; 1- yra

naujienos laisvalaikiui	0- nėra; 1- yra
fotogalerija	0- nėra; 1- yra
video galerija	0- nėra; 1- yra
Į kiek kitų svetainių galima patekti?	[data]
paskutinė naujiena	[skaičius]

VIII PRIEDAS Politikų puslapiai oficialioje LR Seimo svetainėje

Visi puslapiai atrodo taip[145]:

- Sauliaus Lapėno puslapis atnaujintas 2005m.;
- Armino Lydekos puslapis yra archyvinis;
- Jurgio Razmos puslapyje pateikiami 2001m. užregistruoti įstatymų projektai.
- Vidmanto Žiemelio puslapyje pateikiami 2005m. pasisakymai spaudos konferencijose.
- Česlovo Juršėno puslapyje pateikiami 2006m. pasisakymai spaudos konferencijose.
- Rasos Juknevičienės puslapis;
- Vladimiro Volčiok puslapis;
- Birutės Vėsaitės puslapis.

Nors ši informacija pateikiama Seimo svetainėje, „Už asmeniniuose puslapiuose esančios informacijos turinį atsako patys Seimo nariai".

IX PRIEDAS „Google" paieškos variklio pagalba surastas LR Seimo narių svetainės

Auštrevičius Petras	http://www.austrevicius.lt/

[145] http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3959&p_k=1 ; Prisijungimo data: 2007-08-01.

Degutienė Irena	http://www.degutiene.lt/
Dumčius Arimantas	http://www.dumcius.lt
Galvonas Vytautas	http://www.galvonas.lt/
Grubliauskas Vytautas	http://www.grubliauskas.lt/
Kubilius Andrius	http://www.kubilius.lt/
Mazuronis Valentinas	http://www.mazuronis.lt/
Mogėnienė Laima	http://www.jusulaima.info/
Palaitis Raimundas	http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=2925,1,5 arba www.palaitis.lt
Paulauskas Artūras	http://www.paulauskas.lt/
Prunskienė Kazimira Danutė	www.prunskiene.lt
Starkevičius Kazys	http://www.kazys.lt/
Steponavičius Gintaras	http://www.steponavicius.lt/
Teišerskytė Dalia	http://www.teiserskyte.lt/
Vareikis Egidijus	http://www3.lrs.lt/pls/inter/ruonis

Papildomi oficalioje LR Seimo svetainėje esantys puslapiai [146]:

- **Česlovo Juršėno puslapis http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4487&p_k=1 ir Ignalinos kraštiečių klubas :**

  http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4489&p_k=1

- **Sauliaus Pečeliūno puslapis:**

  http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3430&p_k=1 ir Signatarų Klubo puslapis

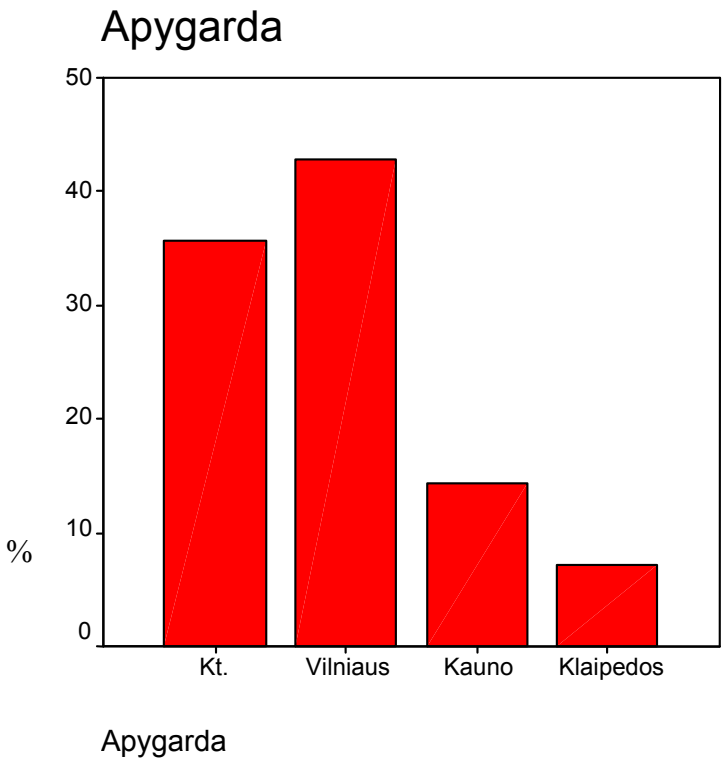
  http://www2.lrs.lt/signatarai/

- Birutės Vėsaitės puslapis **http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5356&p_k=1** arba **www.lrs.lt/BiruteVesaite** ir su moterų klausimais susijusios nuorodos: Kauno moters užimtumo informacijos centro http://www.muic.lt/ ; Lietuvos šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociacijos http://www.spa.lt/ ; Socialistiniu moterų internacionalu http://www.socintwomen.org/

[146] Prisijungimo datos : 2007 – 08 – 28, 2007 – 09 – 18.

X PRIEDAS Svetaines turinčių LR Seimo narių pasisikirstymas pagal rinkimines apygardas (2007)

(Atlikta kompiuterine statistine programa SPSS)

XI PRIEDAS 15 narių klasterinė analizė pagal amžių, lytį, kadenciją Seime, politinę partiją, apygardas

(Atlikta kompiuterine statistine programa SPSS).
Atvejų (Seimo narių) priskyrimo klasteriams lentelė

Cluster Membership

Case	4 Clusters	3 Clusters	2 Clusters
1:Case 1	1	1	1
2:Case 2	2	2	2
3:Case 3	1	1	1
4:Case 4	1	1	1
5:Case 5	1	1	1
6:Case 6	3	1	1
7:Case 7	1	1	1
8:Case 8	4	3	2
9:Case 9	1	1	1
10:Case 10	1	1	1
11:Case 11	1	1	1
12:Case 12	1	1	1
13:Case 13	2	2	2
14:Case 14	1	1	1
15:Case 15	2	2	2

Atvejų jungimo lentelė

Agglomeration Schedule

Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	7	10	,000	0	0	2
2	4	7	,566	0	1	6
3	2	15	1,113	0	0	11
4	5	11	1,193	0	0	8
5	9	14	1,216	0	0	7
6	3	4	1,456	0	2	9
7	9	12	2,347	5	0	9
8	1	5	2,860	0	4	10
9	3	9	4,176	6	7	10
10	1	3	5,420	8	9	12
11	2	13	6,277	3	0	13
12	1	6	8,055	10	0	14
13	2	8	9,964	11	0	14
14	1	2	12,128	12	13	0

XII PRIEDAS Lietuvos politinės partijos ir jų svetainės internete

Vyriausiosios rinkimų komisijos 2006m. duomenys[147]. Svetainių adresai rasti „google“ paieškos variklio pagalba*.

	svetainės adresas
Partija Jaunoji Lietuva	http://www.jaunojilietuva.lt
Lietuvos humanistų partija	http://www.lhp.lt/
Politinė partija „Rusų aljansas"	-
Tautinė partija „Lietuvos kelias"	http://www.lietuvoskelias.lt/
Lietuvos socialdemokratų partija	http://www.lsdp.lt/
Lietuvos socialdemokratų sąjunga	http://www.lsds.lt/lt/
Tėvynės Sąjunga (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, krikščioniškieji	http://www.tsajunga.lt/

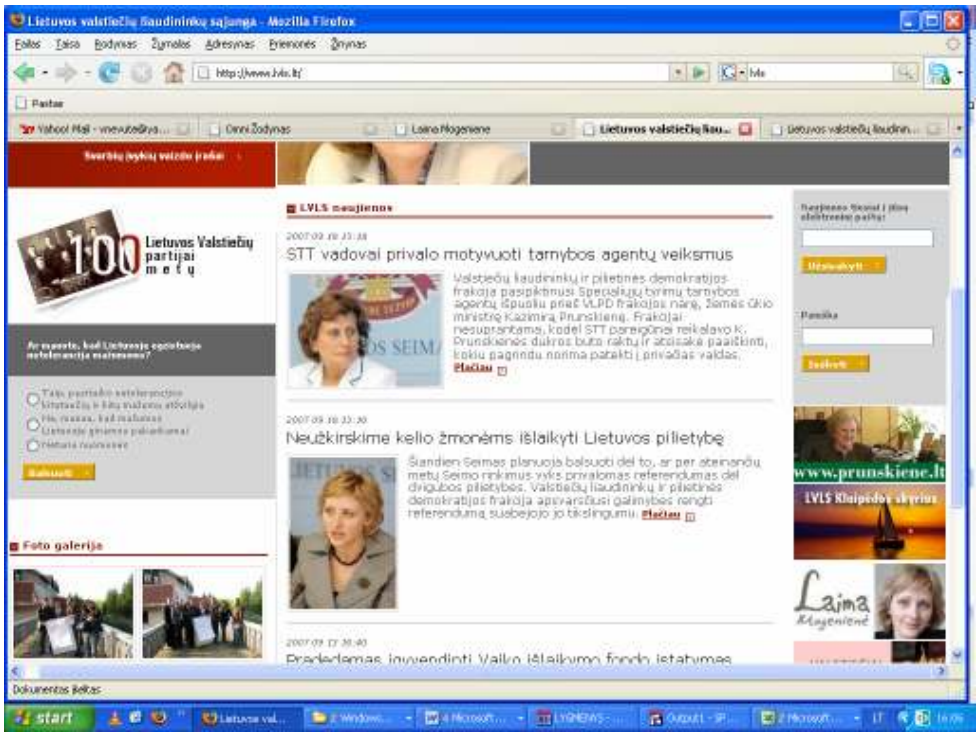
[147]Vyriausiosios rinkimų komisijos svetainė. http://www.vrk.lt/lt/veikla/veiklos-kryptys/politiniu-partiju-ir-politiniu-kampaniju-finansavimo-kontrole/politiniu-partiju-metines-finansines-veiklos-ataskaitos.html ; Prisijungimo data: 2007 – 07 – 24.

demokratai)	
Lietuvių tautininkų sąjunga	http://www.lts.lt/
Krikščionių konservatorių socialinė sąjunga	http://www.nks.lt/
Pilietinės demokratijos partija	http://www.pdp.lt/
Naujoji sąjunga (socialliberalai)	http://www.nsajunga.lt/
Partija Tvarka ir teisingumas (liberalai demokratai)	http://www.ldp.lt/
Lietuvos krikščionys demokratai	http://www.lkdp.lt/new/
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis	http://www.liberalusajudis.lt/
Smulkaus ir vidutinio verslo partija	http://www.verslininkai.lt/
Lietuvos laisvės sąjunga	-
Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga	http://www.lvls.lt/
Lietuvos rusų sąjunga	http://www.sojuzru.lt/
Lietuvos socialistų partija	http://www.lsp.w3.lt/
Darbo partija	http://www.darbopartija.lt/lt
Lietuvos lenkų rinkimų akcija	http://www.awpl.lt
Tautos pažangos partija	http://www.tpp.lt/
Lietuvos centro partija	http://www.centropartija.lt/
Liberalų ir centro sąjunga	http://www.lics.lt/lt.php
Lietuvos socialinio teisingumo sąjunga	-
Lietuvos liaudies sąjunga "Už teisingą Lietuvą"	-
Lietuvos lenkų liaudies partija	http://www.lllp.lt/index.php?theme=programa
Lietuvos nacionaldemokratų partija	http://www.lndp.lt/

* geltonai pažymėtos LR Seime atstovaujamos partijos (2007m.)

XIII PRIEDAS “Nuorodos iš politinių partijų svetainių“

LVLS ir L.Mogėnienė bei K.Prunskienė (Dešinėje)

http://www.lvls.lt/

TSLK ir A.Kubilius (Dešinėje)

http://www.tsajunga.lt/

XIV PRIEDAS Tyrimo ribotumas

Oficialios LR Seimo svetainės tobulėjimas

Oficiali LR Seimo svetainė 2007 rugpjūčio 1, 7 d.	Oficiali LR Seimo svetainė 2007 spalio 15, 16 d.
	

Pagrindinio tyrimo 2007 m. rugpjūčio mėn. ir pakartotinio tyrimo 2007 m. spalio mėn. palyginimas

	Per "google" 2007 rugpjūtį surastos svetainės (2007 – 08 – 01, 08, 27, 28)	Per "google" 2007 spalį surastos svetainės (2008-10-14-17)	Oficialioje LR Seimo svetainėje 2007 rugpjūtį surasti puslapiai (2007 – 08 – 01, 08, 27, 28)	Oficialioje LR Seimo svetainėje 2007 spalį surasti puslapiai (2008-10-14-17)
1	Auštrevičius Petras	Auštrevičius Petras	Auštrevičius Petras	Auštrevičius Petras

2	Degutienė Irena	Degutienė Irena	Degutienė Irena	Degutienė Irena
3	Dumčius Arimantas	Dumčius Arimantas	-	-
4	Galvonas Vytautas	Galvonas Vytautas	-	-
5	Grubliauskas Vytautas	Grubliauskas Vytautas	-	Grubliauskas Vytautas
6	-	Donatas Jankauskas	-	Donatas Jankauskas
	-	-	Juknevičienė Rasa	Juknevičienė Rasa
7	-	-	Juršėnas Česlovas	Juršėnas Česlovas
8	Kubilius Andrius	Kubilius Andrius	-	-
9	-	Saulius Lapėnas	SENAS PUSLAPIS	SENAS PUSLAPIS
10	-	-	Arminas Lydeka SENAS PUSLAPIS	Arminas Lydeka SENAS PUSLAPIS
11	Mazuronis Valentinas	Mazuronis Valentinas	-	-
12	Mogėnienė Laima	Mogėnienė Laima	Mogėnienė Laima	Mogėnienė Laima
13	Palaitis Raimundas	Palaitis Raimundas	Palaitis Raimundas	Palaitis Raimundas
14	Paulauskas Artūras	Paulauskas Artūras	Paulauskas Artūras	Paulauskas Artūras
15	-	-	Pečeliūnas Saulius	Pečeliūnas Saulius
16	Prunskienė Kazimira Danutė	Prunskienė Kazimira Danutė	-	-
17	-	-	Jurgis Razma	Jurgis Razma
18	-	-	Rimantas Remeika	Rimantas Remeika
19	Steponavičius Gintaras	Steponavičius Gintaras	Steponavičius Gintaras	Steponavičius Gintaras
20	Starkevičius Kazys	Starkevičius Kazys	-	-
21	Teišerskytė Dalia	Teišerskytė Dalia	-	-
22	Vareikis Egidijus	Vareikis Egidijus	Vareikis Egidijus	Vareikis Egidijus
23	-	Birutė Vėsaitė	Birutė Vėsaitė	Birutė Vėsaitė

24	-	-	Volčiok Vladimiras	Volčiok Vladimiras
25	-	-	Žiemelis Vidmantas	Žiemelis Vidmantas

Visų asmeninių svetainių ir oficialioje LR Seimo svetainėje esančių puslapių adresai (Prisijungimo data: 2007 – 10 -17)

1	Auštrevičius Petras http://www.austrevicius.lt/
2	Degutienė Irena http://www.degutiene.lt/
3	Dumčius Arimantas http://www.dumcius.lt
4	Galvonas Vytautas http://www.galvonas.lt/
5	Grubliauskas Vytautas http://www.grubliauskas.lt/
6	Donatas Jankauskas http://www.donatasjankauskas.lt
7	Rasa Juknevičienė http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3034&p_k=1
8	Juršėnas Česlovas http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4487&p_k=1
9	Kubilius Andrius http://www.kubilius.lt/
10	Saulius Lapėnas http://www.slapenas.lt/
11	Arminas Lydeka http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=832&p_k=1
12	Mazuronis Valentinas http://www.mazuronis.lt/
13	Mogėnienė Laima http://www.jusulaima.info/
14	Palaitis Raimundas http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=2925,1,5
15	Paulauskas Artūras http://www.paulauskas.lt/
16	Pečeliūnas Saulius http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3430&p_k=1
17	Prunskienė Kazimira Danutė www.prunskiene.lt
18	Remeika Rimantas http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3515&p_k=1
19	Razma Jurgis http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1030&p_k=1
20	Steponavičius Gintaras http://www.steponavicius.lt/

21	Starkevičius Kazys http://www.kazys.lt/
22	Teišerskytė Dalia http://www.teiserskyte.lt/
23	Vareikis Egidijus http://www3.lrs.lt/pls/inter/ruonis
24	Vėsaitė Birutė http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=5356,1,11
25	Volčiok Vladimiras http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3959&p_k=1
26	Žiemelis Vidmantas http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3415&p_k=1